

**T.C.
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
İSLAM MEZHEPLERİ TARİHİ BİLİM DALI**

**MAKEDONYA'DA KOMÜNİZM SONRASI
DÖNEMDE ORTAYA ÇIKAN DİNİ AKIMLAR VE
TEMEL GÖRÜŞLERİ**

(YÜKSEK LİSANSI TEZİ)

Nesibe KAMBERİ

BURSA - 2015

**T.C.
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
İSLAM MEZHEPLERİ TARİHİ BİLİM DALI**

**MAKEDONYA'DA KOMÜNİZM SONRASI
DÖNEMDE ORTAYA ÇIKAN DİNİ AKIMLAR VE
TEMEL GÖRÜŞLERİ**

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Nesibe KAMBERİ

**Danışman:
Yrd.Doç.Dr. Mehmet ÇELENK**

BURSA - 2015

T. C.

ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Temel İslam Bilimleri
İslam Mezhepleri Tarihi Bilim Dalı'nda Anabilim/Anasanat Dalı,
NESİBE KAMBERİ 701223052 numaralı
"Makedonya'da Konumunun Sonrası Döneminde Ortaya Çıkan Dini Akımlar ve Temel Görüşleri" nin hazırladığı
Yüksek Lisans (Yüksek Lisans/Doktora/Sanatta Yeterlik Tezi/Çalışması) ile ilgili tez
savunma sınavı, 25.08/2015 günü 12.00 - 13.30 saatleri arasında yapılmış, sorulan sorulara
alınan cevaplar sonunda adayın tezinin/çalışmasının başarılı (başarılı/başarısız)
olduğuna 07 çoğunluğu (oy birliği/oy çokluğu) ile karar verilmiştir.

Üye (Tez Danışmanı ve Sınav Komisyonu
Başkanı)

Akademik Unvanı, Adı Soyadı
Üniversitesi

Yrd.-Doç.Dr.-Mehmet Çelikkaleli

Üye

Akademik Unvanı, Adı Soyadı
Üniversitesi

Doç.-Dr.-Doğan Köpken

Üye

Akademik Unvanı, Adı Soyadı
Üniversitesi

Üye

Akademik Unvanı, Adı Soyadı
Üniversitesi

Doç.-Dr.-Saim Çift

Üye

Akademik Unvanı, Adı Soyadı
Üniversitesi

25.08/2015

ÖZET

Adı ve Soyadı	: Nesibe Kamberi
Üniversite	: Uludağ Üniversitesi
Enstitü	: Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim Dalı	: Temel İslam Bilimleri
Bilim Dalı	: İslam Mezhepler Tarihi
Tezin Niteliği	: Yüksek Lisans Tezi
Sayfa Sayısı	: xii / 105
Mezuniyet Tarihi	: 25 / 08 / 2015
Tez Danışman(lar)ı	: Yrd.Doç.Dr. Mehmet Çelenk

MAKEDONYA'DA KOMÜNİZM SONRASI DÖNEMDE ORTAYA ÇIKAN DİNİ AKIMLAR VE TEMEL GÖRÜŞLERİ

Makedonya'da yaşayan müslüman toplum komünist sistemin çöküşünden sonra büyük bir değişim süreci yaşamıştır. Demokratik sisteme geçişle beraber başta Türkiye ve Arap ülkeleri menşeli çok sayıda dini grup, cemaat ve akım Makedonya'da ortaya çıkmıştır. Çalışmamız bu grupların Makedonya'da ortaya çıkışları, yayılmaları ve faaliyetleri hakkındadır.

Yugoslavya komünist sisteminin çöküşüyle ortaya çıkan bu dini gruplar ve cemaatlerin faaliyetleri sayesinde toplum içinde bir dini canlanma ve hareketlilik sözü konusu olmuştur. Makedonya İslam toplumu içinde faaliyet gösteren bu gruplar, ılımlı veya radikal olsun, her düzeyde dini hareketliliği beraberinde getirmiştir. Eğitim, dindarlık, basın, İslam dünyası ile ilişkiler, media vs. bu gruplardan derin bir şekilde etkilenmiştir.

Çalışmamız boyunca bu grupların Makedonya İslam toplumu içinde yaptıkları hizmetler ve yol açtıkları dini, siyasi ve kültürel gerilimler de ele alınmıştır. Makedonya'da komünizm sonrası ortaya çıkan dini bu akımların Balkan coğrafyası ve Balkan Müslümanlığına olan etkileri de ayrıca ele alınmıştır.

Anahtar Sözcükler: Komünizm, Yugoslavya, Makedonya, Dini Akımlar, Cemaat, Radikal, Sufi akım.

ABSTRACT

Name and Surname : Nesibe Kamberi
University : Uludağ University
Institution : Social Science Institution
Main Discipline : Basic Islamic Sciences
Discipline : History of Islamic Sects
Characteristic of Thesis : Master Degree Thesis
Page Number : xii / 105
Degree Date : 25 / 08 / 2015
Supervisor (s) : Yrd.Doç.Dr. Mehmet Çelenk

POST-COMMUNISM RELIGIOUS MOVEMENT IN MACEDONIA AND THEIR BASIC IDEOLOGIES AND THOUGHTS

Macedonian Muslim community faced a huge fundamental transformation process after the fall of communist system in Yugoslavia and Macedonia.. After the establishment of democratic political system in newly independent Macedonia too many religious sects, groups and movement from all over the world, especially Turkey and Arab countries, came to Macedonia. In this research we will study the emergence, spread and activities of these groups.

The religious movements' activities, both moderate and radical, which followed by fall of communism in Yugoslavia, a fresh and strong religious revivalism occurred among Muslim community of Macedonia. Education, daily religious practises, relations with Muslim World, media etc. Deeply affected by these groups.

Social services, all sort of activities, education, religious and political tensions which contributed by these groups are the main topics which are held in this research. We also studied the political, social and religious influence of these groups on Balkan countries and Muslim communities living in Balkans.

Keywords: Communism, Yugoslavia, Macedonia, Religious Movements, Community, Radical, Sofi movement.

ÖNSÖZ

Din, insanlık tarihinin şahit olduğu, kökü insanlık kadar derinlerde olan bir olgudur. İnsanın olduğu her yerde, din de vardır. Dinler tarihi alanında yapılan araştırmalar, tarih boyunca bütünüyle dinden uzak bir toplumun mevcut olmadığını ortaya koymuştur.

Her insan başlı başına bir dünya olduğuna göre, din anlayışında özgün bir boyut kaçınılmazdır. Üstelik bu özgün boyut, sevgi, saygı ve hoşgörü ortamında muazzam bir zenginlik sağlayabilir. Ancak, insanın sosyal bir varlık oluşundan kaynaklanan doğal örgütlenme arzusu, siyaset, ekonomi, sosyal değişme, kısaca insanın yapısından ve içinde yaşadığı koşullardan kaynaklanan birtakım sebepler, farklılaşma ile başlayan süreci, kurumlaşma aşamasına doğru sürüklemektedir. Nitekim, ortaya sayıları binlere ulaşan dini akımlar çıkmaktadır.

Dolayısıyla İslam dünyasında vuku bulan bütün olayları sadece dini akımlar faktöründen dayalı olarak izah etmeye çalışmak elbette yeterli bir açıklama olmayabilir. Fakat toplumun belli bir kısmı müslüman olan ülkelerin, örneğin Makedonya gibi, dini-toplumsal yapısı ile bölge ülkeleri arasındaki mevcut dini yapı, kısa süre içerisinde yankı uyandırabilecek mezhepçilik, cemaatçilik veya tarikatçılık suçlamalarını kolayca beraberinde getirmektedir. Öte yandan tarihte veya günümüzde cereyan eden mezhep, cemaat veya tarikat merkezli olayları dikkatle incelediğimiz zaman toplumlardaki dini akım yapılanmanın çok hassas ve kırılğan bir niteliğe sahip olduğu anlaşılmaktadır. Dolayısıyla konu görmezden gelinemeyecek, basın yayın organlarının günlük haberleri arasında geçirilemeyecek veya ilgili birkaç gazetecinin makaleleriyle açıklığa kavuşturulamayacak kadar hassas niteliktedir.

Her İslam dini akımı, İslam'ın bir yönünü ön plana çıkartmış, bütün düşünce sistemini buna göre şekillendirmiştir. Sonuçta, her mezhep, her cemaat veya her tarikat açıkça ifade edilmese bile, kurtuluşa eren firkanın sadece kendisi olduğunu iddia etmek durumunda kalmıştır. Halbuki, İslam, ana kaynakları belli olan, gizlisi saklısı olmayan, evrensel ve insan fitratına uygun bir dindir. Her müslümanın, her zaman İslam'ı en iyi şekilde anlama veyaşama hakkı vardır. İslam, hiç bir kimsenin ya da hiç bir mezhebin, cemaatin veya tarikatın tekelinde değildir.

Mezhep, cemaat veya tarikat gibi dinsel oluşumlar, dinin anlaşılma biçimlerinden başka bir şey değildir; bir insanın müslüman olması için mutlaka bir mezhebe, bir cemaate

veya bir tarikate bağlı olması da gerekmez. İslam tarihini doğru anlayamamanın, ya da işine geldiği şekilde çarpıtarak anlamının müslümanlara ne kadar pahalıya mal olduğunun bugünkü müslüman toplulukların yaşadığı bölgelerde bir kanıtı olarak karşımızda durmaktadır.

Bu çalışma, giriş ve üç bölümden oluşan bir araştırma olarak düzenlenmiştir. Giriş bölümü, araştırmanın amacı, temel konusu, önemi, kapsamı, sınırlıkları, kavramı, yöntemi, ve sorunsalını içermektedir. Birinci bölümde, Balkanlar'ın demografik yapısını ile İslamlaşmasını, aynı zamanda Yugoslavya Federal Sosyalist Cumhuriyeti'nin teşekkülü, dini yapısı ile statüsü, dini faaliyetleri, dağılma sürecini bir de komünizmin çöküşünden sonra Makedonya'nın demografik yapısı, komünizm döneminde dini kurumları yapısını, dini hayatın varlığı gibi konular üzere genel bilgiler verilmiştir. İkinci bölümde ise "dini akım" kavramı tanımlama, ortaya çıkış sebepleri ve toplum üzerindeki etkileri ile son yüzyılda büyük artış göstermenin sebepleri ele alınmıştır. Üçüncü bölümde ise Makedonya'da dini akımların varlığı, faaliyetleri ve temel özellikleri ele alarak araştırmamızı değerlendirmemizin yer aldığı sonuç bölümü ile tamamladık.

Bu çalışmanın gerçekleştirmesinde, fikirleriyle konuya farklı açılardan yaklaşmanı sağlayan ve büyük emeği geçen saygıdeğer hocam ve danışmanım Yrd.Doç.Dr. Mehmet Çelenk'e, fikir ve katkılarıyla çalışmanın bu hale gelmesinde emeği olan Makedonya'nın Diyanet İşler Başkanı sn. Suleyman Recepti'ye, çalışma esnasında hiçbir zaman desteğini esirgemeyen Mr. Nasir Redjepi'ye teşekkür etmeyi bir borç bilirim.

Nesibe KAMBERİ - Bursa/2015

İçindekiler:

ÖZET.....	iv
ABSTRACT	v
ÖNSÖZ.....	vi
KISALTMALAR.....	xi

GİRİŞ	1
1. Amaç	1
2. Araştırmanın Temel Konusu	1
3. Tezin Önemi.....	1
4. Kapsam ve Sınırlılıkları	2
5. Kavram ve Yöntemi	2
6. Araştırmanın Sorunsalı.....	3

I. BÖLÜM

BALKANLARIN YAPILARI İLE YUGOSLAVYA'NIN DİNİ STATÜSÜ, FAALİYETLERİ VE KOMÜNİZM SONRASI MAKEDONYA

1. Balkanlar'ın Yapıları	5
1.1. Balkanlar'ın Dini Coğrafyası.....	6
1.2. Balkanlar'ın İslamlaşması.....	7
2. Makedonya Müslümanlarının Osmanlı Sonrası Dini Hayatları.....	11
3. Yugoslavya Federal Sosyalist Cumhuriyeti'nin Teşekkülü.....	12
4. Yugoslav Komünist Sisteminde Dinin Statüsü	15
5. Yugoslav Komünist Sisteminde Dinin Yapısı	20
5.1. Yugoslavya Federasyonu İslam Birliği'nin İdari Yapısı	20
5.2. Cemaat Heyeti.....	20
5.3. İslam Birliği Heyeti.....	20
5.4. İslam Birliği Başkanlığı	21
5.5. İslam Birliği Meclisi.....	21
5.6. Yugoslavya Federasyonu İslam Birliği Başkanlığı	21
5.7. Yugoslavya Federasyonu İslam Birliği Meclisi	21

6. Yugoslavya Federasyonu İslam Birliği'nin Faaliyetleri	22
6.1. Dini Faaliyetleri	22
6.2. Din Eğitimi Faaliyetleri.....	22
6.3. Dini Yayın Faaliyetleri.....	24
6.4. Finansman Kaynakları.....	24
7. Yugoslavya'nın Dağılma süreci.....	25
7.1. Yugoslavya'nın Yapısı ve Özelliği	25
7.2. Siyasî ve Dinî Ayrılıklar	27
8. Komünist Sistemin Yıkılışından Sonra Makedonya	27
9. Komünizm Sonrası Makedonya'nın Demografik Yapısı.....	29
9.1. Coğrafi Konumu.....	29
9.2. Makedonya'nın Tarihi	30
9.3. Makedonya'nın Nüfusu	33
9.4. Makedonya'nın Etnik ve Dini Yapısı.....	34
9.5. Ortodoks Hıristiyanlık.....	35
9.6. İslam.....	36
9.7. Katolik, Hıristiyanlık ve Yahudilik.....	39

İKİNCİ BÖLÜM

"DİNİ AKIM" KAVRAMI TANIMLAMA, ORTAYA ÇIKIŞ SEBEPLERİ İLE TOPLUM ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

1. "Dini akım" Kelimesinin Anlamı	41
2. Dini Akımların Ortaya Çıkış Sebepleri.....	43
2.1. Psiko - Sosyal Faktörler	45
2.2. İnsanın Tabiatı Ve Dini Nasları Algılama Farklılığı.....	46
2.3. Farklı Din, Kültür ve Medeniyetlerle Olan Etkileşimler.....	47
3. Dini Akımların Toplum Üzerindeki Etkileri	49
4. Dini Akımların Son Yüzyılda Büyük Artış Göstermenin Sebepleri.....	51

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KOMÜNİZM SONRASI MAKEDONYA'DA DİNİ AKIMLARIN VARLIĞI, FAALİYETLERİ VE TEMEL ÖZELLİKLERİ

1. Türkiye Kökenli Dini Akımların Makedonya'daki Varlıkları ve Faaliyetleri	54
1.1. Sufi akımlardan Neo-Sufi Topluluklara	56
1.2. Cemaat Topluluğu Olarak Nurculuk Hareketi	58
1.3. Makedonya'da Risale-i Nur/Nurculuk Hareketi	60
1.4. Fethullah Gülen Hareketi	60
1.5. Makedonya'da Fethullah Gülen Hareketin Faaliyetleri	61
1.6. Süleyman Hilmi Tunahan Hareketi	63
1.7. Makedonya'da Süleyman Hilmi Tunahan Hareketin Faaliyetleri	65
1.8. Erenköy Cemaati ve Aziz Mahmud Hüdayi Vakfı	66
1.9. Makedonya'daki Erenköy Cemaati ve Aziz Mahmud Hüdayi Vakfının Faaliyetleri	67
2. Arap Kökenli Olan Radikal Dini Akımların Makedonya'daki Varlıkları ve Faaliyetleri ...	68
2.1. Balkanlar'da Selefilik ve Vehhabilik Akımlarının Ortaya Çıkışı ve Temel Düşünceleri	72
2.2. Balkanlar'daki Bazı Ülkelerde Radikal Akımların Varoluşları	77
2.3. Makedonya'da Radikal Akımların Anlayışı	79
3. Makedonya'da Ahlak Kökenli Olan Dini Akımların Varlıkları	82
3.1. Komünizm Sonrası Makedonya'da Bektaşî Tarikatın Varlığı Ve Sorunları	85
4. Araştırmaya Aldığımız Dini Akımların Temel Özellikler	87
4.1. "Seçilmiş" Duygusu	87
4.2. Kolektiflik düşünme	89
4.3. "Kutsal" Liderler	89
4.4. Ekonomik Gelirler	90
SONUÇ	92
BİBLİYOGRAFYA:	95
ÖZGEÇMİŞ	105

KISALTMALAR

a.g.e.	: Adı geçen eser
a.g.m.	: Adı geçen makale
a.g.md.	: Adı geçen madde
a.g.tz.	: Adı geçen tez
AÜİFD	: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
AVSAM	: Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi
b.	: Basım
B.A.D.	: Balkanlar' Araştırma Dizisi
Bkz.	: Bakınız
çev.	: Çeviren
Der.	: Derleyen
DEÜİFD	: Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
D.İ.B.	: Diyanet İşler Başkanlığı
edt.	: Editör
İŞİD	: Irak ve Şam İslam Devleti
İÜEFY	: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları
KSÜİFD	: Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
Matb.	: Matbaa
MÜİFVY	: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları
M.C.	: Makedonya Cumhuriyeti
MCDİE	: Makedonya Cumhuriyeti Daire İstatistik Enstitüsü
MEB.	: Milli eğitim Bakanlığı
MİB	: Makedonya İslam Birliği

md.	: Madde
M.S.	: Milattan sonra
MÜİFVY	: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakıf Yayınları
M.Ö.	: Miladi öncesi
No.	: Numara
OMÜİFD	: Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
S.	: Sayı
s.	: Sayfa
SÜİFD	: Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
SÜİFD	: Suleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
T.D.K.	: Türk Dil Kurumu
TTKY	: Türk Tarih Kurum Yayınları
T.D.V.	: Türkiye Diyanet Vakfı
T.V.Y.	: Tarih Vakfı Yayınları
UÜİFD	: Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakülte Dergisi
v.d.	: Ve diğerleri
vs.	: Vesaire
yay.	: Yayınları, yayınevi, yayıncılık

GİRİŞ

1. Amaç

Araştırmamızın temel amacı, Makedonya’da komünist sistemin yıkılışından sonra ortaya çıkan ve insanların yoğun ilgisini çekerek yayılan dini akımların ortaya çıkış sebeplerine ve özelliklerine genel bir şekilde işaret ederek, bu dini akımları incelemek ve bu konuda ulaştığımız bilgileri İslam Mezhepler Tarihi disiplini çerçevesinde ortaya koymaktır. Dolayısıyla, Türkiye kökenli olan cemaat ve dini akımları, Arap kökenli olan radikal akımları ve Ahlaki kökenli olan sufi akımlar adı altında faaliyet gösteren bu oluşumları, nasıl algılayabiliriz, anlayabiliriz ve açıklayabiliriz şeklindeki soruların cevabını bulmaktır. Bu yaklaşım ve araştırma birçok bakımdan toplumuzdaki dengeleri ve değişimleri kavrayabilmek ve açıklayabilmek çabalarına katkı sağlamaktır.

2. Araştırmanın Temel Konusu

Bu çalışmanın temel konusu komünizm sonrası dönemde Makedonya’da ortaya çıkan dini akımların özellikle Türkiye kökenli, Arap kökenli ve Ahlaki kökenli olan sufi dini akımların temel fikirleri, faaliyetleri ve özellikleridir. Çalışmamızda bu akımların beslendiği temel sosyolojik çerçevede ele alınacak ve bu akımların dayandığı sosyal yapı incelenmek suretiyle temel argümanlarına ulaşılacak, elde edilen malzeme ve sonuçlar İslam Mezhepler Tarihi disiplini açısından tahlil edilecektir.

3. Tezin Önemi

Genel olarak Balkanlar’da, özelde ise Makedonya’da, komünizm sonrası dönemde ortaya çıkan dini akım ve hareketler bölgedeki dini ve kurumsal hayatı derin bir şekilde etkilemiştir. Bu etkileşimin hangi düzeyde ve nasıl olduğunun incelenmesi Balkanlardaki İslam toplumunun, özelde Makedonya, güncel durumunu anlamak açısından oldukça önemlidir. Bu önemi göze alarak Balkanlar’ın genel karakteristiğini taşıyan Makedonya’da, dini akımların ortaya çıkış sebeplerini, faaliyetlerini, temel özellikleri ve çözüm önermelerini araştırmak bu konular hakkında fikir sahibi olmamızı sağlayacaktır.

4. Kapsam ve Sınırlılıkları

Muhtelif sebeplerle sınırlı bir hareket kabiliyetine malik bir araştırmacı için konu ile ilgili geniş bilgileri tümüyle değerlendirebilmek hemen hemen imkansızdır. Bu imkansızlığı kısmen aşabilmek amacıyla izlenen yöntem genelde çalışılması dūřünülen konuyu, bölgeyi ve dönemi sınırlandırmaktır. Böylelikle elde edilmesi gerekli verinin miktarı bir araştırmacının üstesinden gelebileceği kadar küçültülmüş olur. Çalışmamızın kapsamı, Makedonya'da komünizm sonrası dönemde ortaya çıkan dini akımların ve onların temel görüşleri incelenerek, özelde bu dini akımların Türkiye kökenli olan cemaat akımları, Arap kökenli olan radikal akımları ile Ahlaki kökenli olan sufi akımların son dönem faaliyetleri ve bugünkü durumları mercek altına alınacaktır. Her ne kadar bu dini akımları Makedonya örneği üzerinden ele aldıysak da konunun tabiatı gereği zorunlu olarak Balkanlar'daki diğer ölkelere de atıfta bulunmak zorunda kaldık. Bu bakımdan konu; Makedonya'da dini akımlar ve temel özellikleri; bölge; Makedonya, dönem; komünizm sonrası süreç olarak sınırlandırılmıştır.

5. Kavram ve Yöntemi

Genellikle "dini akım" denildiğinde örneğin Yehova Şahitleri, Mormonlar, New Age, Adventis akımlar, İntihar Kültleri gibi Hıristiyan Batı kökenli olan dini akımlar veya örneğin Hare Krishna, Reiki, Subud, Soka Gakkai gibi Uzak-Dou ve Hint kökenli dini akımlar akla gelmektedir.¹ Biz alışma boyunca "dini akım" kavramıyla sadece Türkiye kökenli olan Cemaat akımları, Arap kökenli radikal İslam akımları ile Ahlak kökenli olan sufi akımları kastetmekteyiz. Bu dini akımları tek tek zikretmek yerine tek bir kavrama altında toplayabilmek adına "dini akım" olarak nitelendirdik, oysa belli yerlerde sadece bir dini akımı ele aldığımızda Türkiye kökenli dini akımları *Cemaat* kelimeyle, Arap kökenli radikal İslam akımları *Mezhep* kelimesiyle, Tasavvuf akımlarını *Tarikat* veya *Sufi akımlar* şeklinde çalışmamıza aldık.

Araştırma esnasında elde edilen bilgiler literatür tarama mülakat ve gözlem/değerlendirme metodu ile elde edilmiştir. Elde edilen bilgi ve veri değerlendirme ve kritik metoduyla metne dahil edilmiştir.

¹ Ali Köse, **Milenyum Tarikatları; Batı'da Yeni Dini Akımlar**, Timaş yay., İstanbul, 2011, s.16

6. Araştırmanın Sorunsalı

Makedonya'da dini akımların, Türkiye kökenli olan cemaat akımları ile Arap kökenli radikal akımlar, özellikle Arap kökenli radikal akımlar ile sufi akımlar arasında dini anlama ve yorumlama farklılığı olduğu için bir etkileşim mevcuttur. Her biri bir dini akım diğerini etkileyen veya biri diğerinden etkilenen bu sorunların tespiti ve tanımlanması araştırma probleminin esasını teşkil etmektedir.

Günümüzde Makedonya'da yaşayan Müslümanlar'da en çok hangi dini akım etkilidir? Gençler arasında hangi dini akımın faaliyetleri daha etkilidir? Araştırma kapsamına alınan bu dini akımların hangisi pratik ve ideolojik düzeyde Makedonya İslam toplumu zerende etkili olmaktadır? Araştırma boyunca bu soruların cevabı da bulunmaya çalışılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

BALKANLARIN YAPILARI İLE YUGOSLAVYA'NIN DİNİ STATÜSÜ, FAALİYETLERİ VE KOMÜNİZM SONRASI MAKEDONYA

1. Balkanlar'ın Yapıları

Birinci bölümün ilk kısmında, Balkanlar'ın siyasi, fiziki, beşeri ve dini coğrafyası ile Balkanlar'ın İslamlaşma süreci ve Balkanlar'da İslamın yayılması ana hatlarıyla incelenmiştir. Balkan coğrafyası Türkiye (Trakya bölgesi) Yunanistan, Bulgaristan, Arnavutluk, Romanya, Bosna-Hersek, Sırbistan, Karadağ, Makedonya ve Kosova devletlerinden oluşmaktadır.²

Balkanlar'ın ilk dikkati çeken coğrafi özelliği dağlık oluşudur.³ Zira bu coğrafya adını doğudan batıya uzanan ve Bulgaristan'ı ikiye bölen dağ silsilesinden almıştır.⁴ Bölgeler arası geçişi sınırlandıran bu dağlar aynı zamanda bölgeler arasındaki irtibatı da zorlaştırarak kültür, dil ve geleneklerin çok farklı biçimde gelişmesine neden olmuştur. Balkanlar'da -Karadağ gibi- geçit vermeyen bazı bölgeler umumiyetle sarp dağlardan oluştuğu için bu yerlerde oturan insanlar, dış dünya ile pek ilişki kuramamış ve yüzlerce yıl öncesine uzanan geleneklerini veyaşayışlarını çok az değiştirerek muhafaza etme imkanı bulmuşlardır. Balkanlar'ın bu dağlık coğrafi yapısı, öteden beri Asya ile Avrupa arasında seyahat eden kimseleri iki ana yolu takip etmeye mecbur bırakmıştır. Bunlardan biri, Belgrat-Niş-Filipe-Edirne-İstanbul yolu, diğeri ise Belgrat-Niş-Selanik-Kavala-Keşan-İstanbul yoludur. Osmanlılar'da doğudan Batıya doğru ilerlerken yine bu güzergahları takip etmek zorunda kalmışlardır. Günümüzde dahi, ana demiryolu ve karayolu ulaşimleri, yukarıda belirtilen güzergahları takip etmektedir.⁵

İliryalılar, Balkanlar'ın en eski sakinleri olarak bilinmektedirler. Slavlar ise M.S. VI. yüzyılın sonlarına doğru Balkanlar'a gelmişlerdir. Bununla birlikte Balkanlar'ın en eski sakinlerinin menşei konusu oldukça karmaşık ve tartışmalıdır. Balkan tarihçileri genellikle Türk soyundan Hunların, Balkanlar'a gelişleri ile ilgili yeterli bilgi vermezler. Halbuki Hunlar'ın, yaklaşık 380 yılından itibaren Balkanlar'a yerleştikleri bilinmektedir. Balkanlar'a ilk yerleşen Hunlar, kuzey Balkanlar'a ve bugün Macaristan olarak bilinen bölgeye yerleşmişlerdir. VII. yüzyılda Türk asıllı Bulgar kabileleri, Tuna'yı geçerek Balkanlar'a yönelmişlerdir. Bulgarlar'ın Balkanlar'a gelişinden sonra XI. ve XII. yüzyıllarda Peçenek, Kuman (Kıpçak) ve Uz Türkleri Balkanlar'a göç etmişlerdir. Ancak tarihte çok ender

² Bilgehan A.Gökdağ & Osman Karatay, **Balkanlar El Kitabı**, C.1.:Tarih, 2.b., Akçağ yay., Ankara, 2013, s.15.

³ Besim Darkot, "Balkan", İslâm Ansiklopedisi, C.2, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1986, s.280-283.

⁴ Osman Karatay & Bilgehan A. Gökdağ, a.g.e., s.16.

⁵ Kemal H. Karpat, "Balkanlar", TDV İslam Ansiklopedisi, C.5, İstanbul, 1992, s.25-26.

görülen bir biçimde söz konusu Türk unsurlar, kimlik ve benliklerini yitirerek slavlaşmışlardır. Balkanlar, M.Ö. III. ve II. yüzyıllarda Romalıların istilasına uğramış ve daha sonra Balkanlar'ın kuzeybatısı Batı Roma ve geriye kalan kısmı ise Doğu Roma İmparatorluğunun egemenliği altında kalmıştır. Balkanlar'daki bu siyasi ayrılığı, XI. yüzyılda Hıristiyanlığın Katolik ve Ortodoks mezheplerine ayrılmasıyla dini ayrılık izlemiş ve her iki mezhep de bölgede hakimiyet sağlamak amacıyla birbirleriyle amansız bir mücadeleye girişmiştir. XIV. yüzyılın sonlarına doğru Balkanlar'a ulaşan Osmanlı hakimiyeti, Ortodoksluğun koruyucusu olarak Roma Katolikliği ile uzun süre mücadele etmiştir. Balkan coğrafyasında Hıristiyanlığın iki inancı arasındaki mezhep çatışması ve siyasi mücadeleler sonucu ezilen halklar, başta Boşnaklar olmak üzere Osmanlı idaresine girerek Müslüman olmuşlardır.⁶

Günümüzde her ne kadar Balkanlar'daki her ülke, tek dil, din ve kültüre sahip olduğunu iddia ediyorsa da bunların hepsinde muhtelif din ve dil ayrılıkları ve bunların sebep olduğu gerginlikler hüküm sürmektedir.

1.1. Balkanlar'ın Dini Coğrafyası

Balkanlar'da en kalabalık dini topluluğu, Hıristiyan Ortodokslar oluşturur. Yunanlılar, Sırp, Karadağlılar, Bulgarlar, Rumenler ve Makedonyalılar Ortodoks kilisesine bağlı olup sayıları 55 milyon civarındadır. Balkanlar'da Osmanlı hakimiyeti döneminde Ortodoks Hıristiyanların tamamı, İstanbul Rum Patrikhanesine bağlı kalmıştır. XIX. yüzyılda milliyetçilik akımının tesiri Balkan coğrafyasında din alanında hemen yankı bulmuş ve istiklalini elde eden her Balkan ülkesi, kendi milli Ortodoks kilisesini kurmuştur. Bulgar Kilisesi ise daha Bulgaristan bağımsızlığını kazanmadan önce Osmanlı İmparatorluğu tarafından 1870'te kurulmuştur. XIX. yüzyılın sonlarına doğru bütün Balkan kiliseleri, İstanbul Patrikhanesinden ayrılarak muhtariyet kazanmışlardır. Balkanlar'da ikinci büyük dini topluluğu Müslümanlar oluşturmaktadır. Türkler, Arnavutlar, Romanlar, Boşnaklar ve diğer Slav asıllı Müslüman topluluklarının sayısı 9 milyon civarındadır.

⁶ Naser Ramadani, **Depertimi Osman Ne Maqedoni Dhe Zhvillimi i Arsimit İslam Gjate Shekujeve XV-XVI**, Üsküp, 1998, s.13.; Kemal H. Karpat, a.g.md., s.26-27.

Günümüzde Arnavutluk'un yaklaşık %56,7'inin⁷, Makedonya'nın %33'ünün⁸, Bulgaristan'ın %13'ünün, Yunanistan (Batı Trakya)'nın %5'inin, Bosna Hersek %40'ının ve Kosova'nın %98'inin Müslümanlar tarafından oluşturur.⁹

Üçüncü din grubunu ise Hıristiyan Katolikler oluşturmaktadır. Önemli kısmı Macar olan Katolikler; Slovenya, Hırvatistan, Bosna, Voyvodina ve Erdel'de yaşamaktadırlar. Arnavutluk'ta da Katolik vardır ve ayrıca bunları çok küçük gruplar halinde Bulgaristan ve Yunanistan'da da görmek mümkündür. Bu grup XIX. yüzyılda Ortodoksluk'tan ayrılarak Katolikliğe geçmiştir. Bu sebeple Ortodokslar'ca adeta milliyetlerine ihanet etmiş gibi görülmektedirler. Gerçekten Balkan Ortodoks Hıristiyanları, buradaki Müslümanlarda olduğu gibi, din ve milliyet tarihi bakımından birbirinden ayrılmayacak bir biçimde iç içe girmiştir.¹⁰

Nitekim Balkan liderleri XIX. yüzyılda Avrupa milliyetçiliğinin laik yönlerini şeklen kabullenmelerine rağmen büyük halk kitleleri din ile milliyeti bir bütün olarak benimsemekte devam etmişlerdir. Buna bağlı olarak örneğin Bosna müslümanlarının dilleri Sırpça ve Hırvatça olduğu halde nüfus cüzdanlarında milliyetleri müslüman olarak gösterilir. Dolayısıyla milliyet dile değil dine bağlanmıştır.

1.2. Balkanlar'ın İslamlaşması

Balkanlar'ın İslamiyetle tanışması XIII. yüzyıla dayanır. Bizans idarecilerinin kendilerini Slavlara ve Latinlere karşı korumak amacıyla Anadolu'dan getirip Balkanlar'a yerleştirdikleri, Konya yöresinden getirildikleri için kendilerine Konyar Türkleri denilen Türk topluluğu, öte yandan Dobruca bölgesine gelip yerleşen Sarı Saltuk ve arkadaşları, Balkanlar'a Müslümanlığı getirmişlerdir. Bununla beraber büyük kitleler halinde Anadolu'dan Balkanlar'a Müslüman Türklerin getirilmesi Osmanlılar döneminde başlamıştır. Sultan Orhan'ın oğlu Süleyman Paşa'nın 1354 yılında Gelibolu'dan Rumeli'ye geçişi Türk tarihinde önemli bir dönüm noktasıdır. 1361 yılında Edirne, 1371 Meriç, 1389

⁷ Arnavutluk İstatistik Daire Başkanlığı, "**Religious affiliation in Albania 1923-2011**", XML, N3, Tiran, 2011, s.12 <http://open.data.al/en/lajme/lajm/id/670/titull/Religious-affiliation-in-Albania-1923-2011> (Erişim, 15.04.2015)

⁸ **Popis Na Naselenieto, Domakinstvata i Stanovite vo Republika Makedonija** (Makedonya Cumhuriyeti Daire İstatistiki Enstitüsü), Kitap XI, Üsküp, 2005,s. 332.

⁹ Kemal H. Karpat, a.g.md., s.27.

¹⁰ Kemal H. Karpat, a.g.md., s.28.

Kosova muharebeleri ile devam eden Osmanlı ilerleyişi, 1463 Bosna-Hersek, 1521 Belgrad ve 1526 Mohaç (Macaristan) seferi ile en yüksek noktaya ulaşmıştır. Balkanlar Anadolu'dan gelen Müslüman Türkler vasıtasıyla İslamiyeti tanımışlar, bugünkü Balkan Müslümanlarının ataları büyük oranda o dönemde Müslüman olmuşlardır.¹¹

Osmanlılar, ilk defa 1321 senesinde Mudanya'yı aldıktan sonra Rumeli sahiline geçmişlerdir.¹² Ancak Rumeli'ye toplu halde geçişler, 1341 yılında Orhan Bey döneminde 5.000 civarında bir birliğin Trakya'ya gönderilmesi ile başlamıştır.¹³ 1344 yılında Orhan Bey, oğlu Süleyman Paşa komutasında 20.000 askeri Trakya'ya göndermiştir.¹⁴ Böylelikle Rumeli'ye adım atan Osmanlılar, Bizans'ın içinde bulunduğu durumdan yararlanarak kısa sürede bölgedeki faaliyetlerini genişletmişlerdir.¹⁵

Osmanlı Türkleri, 1354 yılında Gelibolu üzerinden Balkanlar'a geçerek 1361 senesinde Edirne'yi fethetmişler¹⁶ akabinde 1363 senesinde Filipe fethedilmiş ve 1364 yılında Sırp Sındığı savaşıyla Sırp, Macar ve Boşnak ittifakı mağlup edilmiştir. Böylelikle Osmanlı Türklerinin Rumeli'ye geçişi hızlanmıştır.¹⁷ Osmanlı hükümdarı Sultan I. Murat döneminde, Balkanlar'ı sağ, orta ve sol kanatlara bölmüş ve üç koldan bölgenin fethine hız verilmiştir. Balkanlar'ın fethini takip eden süreçte izlenen iskan politikası ve inşa edilen dini, sosyal ve kültürel müesseseler sonucu Balkanlar'da İslamlaşma ve Müslüman toplumun oluşum süreci başlamıştır.

Osmanlı İmparatorluğunun devlet yapısı nedeniyle etnik kimlikler ortaya çıkmamış ve günümüzde Balkan ülkelerinde yaşayan bazı milletlerin söylediğinin aksine bölgede yaşayan tüm halklara eşit ve hoşgörülü davranılmıştır. Onları asimile etme yoluna gitmemiş ve onlara özgürlükler tanımıştır. Gayrı müslimler dinlerinde ve eğitim kurumları

¹¹ Şükrü Haluk Akalın, **Saltuk-Name**, Kültür ve Turizm Bakanlığı yay., C.I, C.II, 1988, C.III, 1990, Ankara, 1987.

¹² Feridun Dirimtekin, "Muassır Bizans kaynaklarına göre Osmanlıların Rumeli'ye geçişi ve Yerleşimleri", **VII. Türk Tarih Kongresi**, 25-29 Eylül 1970, Ankara, 1973, s.577-580.

¹³ Georges Castellan, **Balkanlar'ın Tarihi**, çev: Ayşegül Yaraman, Milliyet yay., İstanbul 1995, s. 55-56.

¹⁴ İ.Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, Ankara 1972, s. 167-170 ; Georges Castellan, a.g.e., s.55-56

¹⁵ Yaşar Yücel, "Balkanlarda Türk Yerleşmesi ve Sonuçları", **Bulgaristan'da Türk Varlığı**, Ankara 1985, s.69.

¹⁶ Kemal H. Karpat , a.g.md., s.28-29.

¹⁷ Salahi R. Sonyel, "Minorities and the Destruction of the Ottoman Empire", **Türk Tarih Kurumu**, S.7 (129), Ankara 1993, s. 11-12.

kurma konusunda serbest bırakılmışlardır. Hıristiyanlar kendi etnik ve dini kimliklerini kilisenin liderliğinde korumuşlardır.¹⁸

Balkanlar'da etnik azınlıklar muhtelif olduğu gibi dini azınlıklar da muhtelifdir. Bu coğrafyada Türk, Torbeş, Bulgar, Arnavut, Roman, Boşnak, Hırvat ve diğer Slav asıllı Müslüman azınlıklar bulunmaktadır. Türk Müslüman azınlıkları çoğunlukla Batı Trakya, Bulgaristan, Makedonya, Kosova ve Romanya'da; Arnavut Müslümanları Kosova, Makedonya, Arnavutluk¹⁹ ve Sırbistan'da; Boşnak ve Slav asıllı diğer Müslüman azınlıklar ise Bosna Hersek, Hırvatistan, Kosova, Karadağ, Sırbistan ve Makedonya başta olmak üzere Balkanlar'ın muhtelif ülkelerinde yaşamaktadırlar.

Balkan Müslüman azınlıkları, Balkan coğrafyasının toplam nüfusunun yaklaşık %20'sini oluşturmaktadır. Resmi istatistikler Balkan Müslümanlarının toplam nüfusunu, 9 milyon civarında yaklaşık % 15'i olarak vermektedir.²⁰ Ancak, Bosna Hersek ve Kosova hariç tutulursa hemen hemen tüm Balkan ülkelerinin, milliyetçi duygularla etnik ve dini azınlıkların sayılarını az gösterme eğilimde oldukları bilinmektedir. Balkan Müslüman azınlıklarının büyük çoğunluğu Hanefi mezhebine mensuptur. Müslümanlar arasında yaygın tarikatlar, Bektaşî, Rifai, Halveti, Melami, Kadiri, Nakşî ve Mevlevî tarikatlarıdır.²¹

Savaşlar ve geçiş döneminden²² sonra Balkanlar'ın, durulmaya, özellikle de siyasi anlamda, başladığını söylemek mümkündür. Romanya, Bulgaristan, Slovenya ve Yunanistan gibi bazı Balkan ülkeleri halihazırda Avrupa Birliği üyesi ülkelerdir. Hırvatistan yakın zamanda Avrupa Birliği üyesi oldu. Sırbistan, Karadağ ve Arnavutluk'un üyelik müzakerelerinin yakında başlayacağı tahmin edilmektedir.

Osmanlı İmparatorluğu sonrası, bütün Balkan coğrafyasında yaşayan çeşitli halklara ait kültür zenginliği, Osmanlı hakimiyetinin bir emperyalizm değil, daha çok bir koruma, saygı ve himaye olduğunu ortaya koymuştur. Yugoslavyalı bir planlama

¹⁸ Giray Saynur Bozkurt, "Tito Sonrası Dönemde Eski Yugoslavya Bölgesindeki Türkler Ve Müslümanlar", **Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi**, S.10/2, Kış 2010, İzmir, s.56-57; Ayrıca bkz. Galip Çağ, "Osmanlılar Balkanları Fethinde İslam Kimliğinin Etkisi/Katkısı", **Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, S. 3(2), Çankırı, 2012, s.136.

¹⁹ Arnavutluk Müslümanları'nın yüzde %56,7'lik kendilerini Müslüman olarak tanımlıyorlar oysa nüfusun %2,1 bir oranla Bektaşî olarak tanımlamaktadırlar.

²⁰ Ahmet Alibašić, "Revitalizacija islama na Balkanu", <http://www.bosanskialim.com/> (Erişim, 15.05.2015).

²¹ Mehmet İbrahim, "Eski Yugoslavya Sınırları Dâhilinde Tarikat Hareketlerinin Tarih İçindeki Gelişimi ve Önemi", **Vakıflar Dergisi**, S.24, Ankara, 1994, s. 291-305.

²² Balkanlar'da "Geçiş dönemi" kelimesi "Tranzisyon dönemi" olarak anılmaktadır. 1990 yıllardan 2000 yıllara kadar döneme ait bir kavradır. Bu dönemi diktörlükten demokrasiye, izolasyondan açılmaya, baskıdan hürriyete, ekonomik sıkıntılardan refaha geçiş diye adlandırmaktadırlar.

uzmanının tebliğinde: "Yugoslavya coğrafyasında Osmanlı hakimiyeti döneminde alınan verginin iki katı yatırım Yugoslavya'ya yapılmıştır" denilmiştir. Emperyalist olmayan ve hizmet götüren bu zihniyetin bir diğer güzel ifadesi de şöyledir; Sırp Kralı Lazar'a sorarlar: "Türkleri yener ve Balkanlar'a hakim olursanız ne yaparsınız?" Cevabı çok açık ve nettir: "Bütün camileri yıkar. Hepsini kilise yaparım". Aynı soru kendisiyle aynı zamanda yaşayan Osmanlı Sultanı I. Murad'a tevcih edilir. Cevap çok farklı ve çok düşündürücüdür: "Bir cami yıkılırsa yerine bir cami, bir kilise yıkılırsa yerine bir kilise yaparım".²³

Bu örnekten de görüldüğü gibi Osmanlı İmparatorluğu'nun Balkanlar'da yüzyıllardır süren varlığının nedeni olarak yönetimi altındaki halklara verdiği özerklik, hoşgörülü ve uzlaşmacı yaklaşım gösterilebilir. Osmanlılar, yönetimleri altındaki gayri müslim tebaayı kazanmak için dini kurumlarını, fetih öncesi adetlerini, vergilerini ve yerel kurumlarını da korumalarını sağlamıştır.²⁴

Komünizm sistemin çökmesi, Yugoslavya'nın dağılması ve bunu izleyen savaşlar sonrasında sistem yeniden dengesini ararken pek çok Hıristiyan misyoner grubu gibi İslam'ın farklı fraksiyonlarının temsilcileri de Balkan ülkelerinde varlık gösterdi. Bu yeni bir döngü anlamına gelecektir. İslam'ı hatırlatmak, yeniden yaşatmak için orada bulunan bu grupların bir kısmının Türklerin İslam'ı -hatta bazı duaları ve ezanı bile- onlara kasıtlı olarak yanlış öğrettiği mesajı verdikleri de vakıadır. Bu nedenle Balkan Müslümanlığı niteliğinin bu dönemde bir takım değişiklikler yaşadığını, kendi içinde farklı fraksiyonlar yarattığını not düşmek gerekecektir.²⁵

Dolayısıyla Osmanlı, Balkanlar'da Balkan Müslümanlığı gibi hoş bir seda bırakmıştır. Ancak büyük ölçüde bıraktığı gibi de kalmamıştır. Araya giren dini baskılayan uygulamalar kadar baskılar ortadan kalktıktan sonra yaşanan savaşlar ve bunlar kadar da Balkanlar'a sonradan nüfuz etmeye çalışan farklı İslami anlayışların yarışı bahsettiğimiz yapıyı zedelemiştir. Balkan Müslümanları bir yandan Müslüman oldukları için katledilmişlerdir bir yandan ise "yeterince Müslüman olmadıkları" gerekçesi ile farklı bir müdahaleye maruz kalmışlardır. Bugün, Batı Balkanlar'da, Müslümanlık bir yandan

²³ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, "Murad I", **İslam Ansiklopedisi**, C.VIII, Maarif Bakanlığı, Ankara ve İstanbul, 1940, s.587-598;

²⁴ Halil İnalçık, **Türkler ve Balkanlar**, Balkanlar Orta Doğu ve Balkan İncelemeleri Vakfı Yayını, İstanbul 1993, s.16.

²⁵ Hugh Poulton, "Islam, Ethnicity and State in the Contemporary Balkans", **Muslim Identity and the Balkan State**, der. Hugh Poulton & Suha Taji-Farouki, Londra, Hurst & Company, 1997, ss. 14-15.

Hıristiyan misyonerler bir yandan, İslam'ın içinde olan ama Balkanlar'ın Müslümanlığını ağır eleştiren misyonerlerin arasında kalmış; bir yandan Avrupa'ya entegrasyondan başka şansı olmadığına inandırılmış ve bir yandan da İslami terör örgütlerinin rotası olmakla suçlanmış durumdadır.²⁶

2. Makedonya Müslümanlarının Osmanlı Sonrası Dini Hayatları

Makedonya'da komünizm sonrası dönemde ortaya çıkan dini akımlar ve bunların temel görüşlerini ele almadan önce Osmanlı sonrası dönemde Makedonya müslümanların nasıl bir dini hayat veyapı oluşturduğundan bahsetmek faydalı olacaktır.

1912'de Osmanlı idaresinin Makedonya'da son bulmasının ardından yapılan ikili protokollerle, Makedonya Müslümanlarına dini hayatlarını ve kurumlarını düzenleme imkanı tanınmıştır.²⁷

Balkan Savaşları sonrasında 1914'te Osmanlı Devleti ile Sırp yönetimi arasında imzalan barış antlaşmasına göre, Osmanlı hakimiyetinden çıkıp Sırp hakimiyetine giren Makedonya'da Müslümanlar için Niş'te bir Başmüftülük kurulmuştur. Bu müftülük faaliyetlerini İstanbul'daki Meşihat makamına bağlı olarak yürütmüştür. Müslüman toplumun din hizmetlerinin yürütülmesi, vakıf idareleri, din eğitimi faaliyetleri, miras, evlenme ve boşanma gibi onların özel hukuku ile ilgili meseleler bu kurum tarafından yürütülmüştür. Yugoslavya Krallığı döneminde Başmüftülük Niş'ten Belgrat'a nakledilmiştir. Bu kurum, 1924 yılında hilafetin kaldırılmasına kadar bir süre daha Babıali'deki Meşihat makamı tarafından yönlendirilmiş, sonrasında ise tamamen Yugoslavya idari yapılanması içinde yer almıştır.²⁸

Osmanlı hakimiyeti'nin Makedonya'da sona ermesinin ardından bu coğrafyada Sırpların öncülüğünde muhtelif siyasi oluşumlar meydana gelmiştir. Bu siyasi oluşumların idaresinde yaşamak zorunda kalan Makedonya Müslüman azınlıkları ve dini kurumlarının tarihini daha iyi anlayabilmek için ana hatları ile siyasi tarihe değinmek gerekir. Birinci

²⁶ Örneğin Arnavutluk'ta Devlet Din İşleri Komitesi 1084 yabancı misyonere oturma izni vermiştir. Bunların önemli bir kısmını 33 ayrı ABD misyonerlik teşkilâtına bağlı gruplar oluşturmaktadır. Ülke genelinde kilise sayısı 1.115, cami sayısı ise 590'dır. Olsi Jazexhi, "Varlık ve Yokluk Arasında Arnavutlar ve İslam", **Müslüman Arnavutluk**, çev. Gürkan Biçen, Haziran, 2006.

²⁷ Vladimir Ortakovski, **Minorities in the Balkans**, Skopje 1998. s. 129 vd.

²⁸ Rıfat Karamahmut, **Makedonya Müslüman Azınlıkları Dini Kurumları ve Çağdaş Sorunları**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2006, s.46

Dünya Savaşı'nın ardından Makedonya, 1918 yılında Sırp, Hırvat ve Slovenlerin birleşmesi ile oluşan ve 1929'da Yugoslavya Krallığı adını alan siyasi oluşumun içinde yer almıştır. İkinci Dünya Savaşının sonuna kadar Yugoslavya Krallığı idaresinde kalan Makedonya, 1946 yılında kurulan Yugoslavya Federal Halk Cumhuriyeti idaresine girmiştir. Ülkenin ismi 1963 yılında alınan kararla Sosyalist Federal Yugoslavya Cumhuriyeti olarak değiştirilmiştir.²⁹

3. Yugoslavya Federal Sosyalist Cumhuriyeti'nin Teşekkülü

Yugoslavya kelimesi etimolojik olarak Sırpça, Hırvatça, Boşnakça ve Slovence'de "Güney" anlamına gelen "Yug" kelimesinin "Slavia" kelimesi ile birleşmesi sonucu Yugo-slav-ıya yani "Güney Slavları Ülkesi" anlamına birleşik bir isme dönüşmüştür. Yugoslavya ilk kez 1839 yılında Sırp tarihçi Teodor Pavlovič tarafından ortaya atılan "Güney Slavları Yurdu" anlamında ideolojik bir terimdir ve başlangıçta tüm Sırp'ların tek bir devlet altında toplanmasını öngören ideolojik planın yani büyük Sırbistan'ın teorik temelini teşkil ediyordu.³⁰

Federal Devlet dendiğinde, kendisini oluşturan yerel birimlerin (federe devletlerin), ilke olarak uluslararası yetkileri olmamasına rağmen, her birinin anayasa, yasama veyargılama alanında özerkliğe sahip olmaları anlaşılır.³¹

Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti, 6 Federal devlet ve 2 Özerk bölgeden, oluşmaktaydı. Sırbistan, Makedonya, Bosna Hersek, Slovenya, Karadağ ve Hırvatistan federe devletleri oluştururken, Voyvodina ve Kosova özerk bölgeleri oluşturmaktaydı.

Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti'nin Komşuları: Güneyde Yunanistan, Güney-Batı'da Bulgaristan, Kuzey-Doğu'da Romanya, Kuzeyde Macaristan ve Avusturya, Batı'da Adriyatik Denizi ve Güney Batı'da Arnavutluk'tur. Başkentler ise: Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyetinin Başkenti Belgrad'tır. Federel devletlere gelince, Slovenya'nın Ljubljana, Bosna Hersek'in Sarajevo (Saraybosna), Makedonya'nın Skoplje (Üsküp), Hırvatistan'ın Zagreb, Karadağ'ın Titograd (Podgorica), Sırbistan'ın da Belgrad'tır. Özerk bölgelerden Voyvodina'nın Novi Sad, Kosova'nınki ise Priştine'dir.

²⁹ Karamahmut, a.g.tz., s.47

³⁰ Mediha Akarslan, **Bosna Hersek ve Türkiye**, Alternatif Üniversite, Ağaç Yayınları, İstanbul 1992, s.11.

³¹ Erdoğan Teziç, **Anayasa Hukuku**, 9.b., Beta Yayınları, Eylül 2004, s.128.

Resim 1: Eski Yugoslavya Siyasi Sınırları

1929 Yılında Yugoslavya adını alacak olan Sırp, Hırvat ve Sloven Krallığı I. Dünya savaşının sona ermesiyle birlikte 1918 yılında, içinde barındırdığı ulusal unsurların hepsini yansıtmayan, adında zikredildiği üzere Sırp, Hırvat ve Slovenleri temsil eden ve diğer uluslara temsiliyet hakkı tanımayan bir kralık olarak ortaya çıkmıştır. Sırp, Hırvat ve Sloven krallığı, Sırbistan'ın I. Dünya savaşı'nda galip devletlerin tarafında yer alması nedeniyle savaş sonunda Yunanistan, Romanya ve Çekoslovakya örneklerinde olduğu gibi toprak genişlemesiyle ödüllendirilen devletlerdendir.³²

Yugoslavya'nın kurucu unsuru olarak tanımlanan Sırplar, Hırvatlar ve Slovenler arasındaki farklı duruşları tanımlamadan önce bu yapının kapsayıcı olmadığı; aksine, Yugoslavya'yı oluşturan diğer ulusların bazılarını dışladığı, bazılarının ise tamamen yok saydığı gerçeğinin altını çizmek gerekir. Nitekim, Yugoslavya Krallığı Makedon, Boşnak, Macar, Kosova Arnavutları, Türkler ve diğerlerini ya dışlamış ya da yok saymış veyalnızca Sırp, Hırvat ve Slovenleri kuruyucu ulusal unsur olarak tanımlamıştır. Krallık idaresi Sırp, Hırvat ve Slovenleri kurucu unsur olarak saymakla birlikte bunlar arasındaki gönülsüz, zoraki birlikteliği kalıcı hale dönüştürecek ideolojiyi üretilememiş, Krallık yapısı ise siyasi bütünleşmeyi sağlamaktan uzak politikaları hayata geçirmiştir. Bütünleştirici ideoloji

³² Bilgehan A. Gökdağ & Osman Karatay, "Çağdaş Balkanlar", **Balkanlar El Kitabı**, C.2.: Çağdaş Balkanlar, 2.b., Akçağ yay., Ankara 2013, s.15

yoksunluğu ve siyasi yapıdaki eşitsiz ilişki Krallığın kuruluşundan itibaren varlığını hissettirmiştir.³³

1918-1928 arası yıllarda Krallığın yönetim yapısı bir taraftan federatif tartışmalara açık tutulurken, diğer taraftan ordu ve bürokrasi Sırp'ların rolünü pekiştirmek üzere biçimlendirilmiştir. 1929 yılında Sırp, Hırvat ve Sloven Krallığının adının Yugoslavya Krallığına dönüştürülmesi salt bir isim değişikliği ile sınırlı değildi; üniter bir devlet oluşturma arayışını da ifadet etmekteydi. Bu değişimin amacı her ne kadar üniter bir devlet oluşturmak ise de, etnik-ulusal unsurların izlediği siyasi anlayışlardan da oluşmaktadır. Bunların arkasında Sırp'ların olduğu bilinmektedir. İşte bu nedendir ki 1918-1938 arası dönemde Yugoslavya'da ortak kabul gören, farklı etnik-ulusal kimliklerin rızasını alan bir toplum projesi üretilmemesi, kuruluşa ilişkin en önemli sorun olarak sürekli varlığını koruyacaktı.³⁴

Yugoslavya'da Krallık döneminin herkes ve bütün taraflar açısından açıdan başarısızlığı ifade ettiğini söylemek mümkündür: Hırvat ve Slovenlerin rızasını alan bir bütünleşme ideolojisi üretilmemesi, diğer etnik unsurların dışlanması veya yok sayılması, yapıdaki hızlı başarısız zigzaglar Krallığın toplum projesinin başarısız olmasına yol açmıştır.³⁵

Tito Yugoslavya'sında uygulanan sosyalizm belli etaplarda ülkedeki özel koşullara uygulandığı için diğer sosyalist sistemlerden farklıdır. Kömünist partilerin gerçekleştirdikleri programlar arasındaki farklılıktan Tito'nun yeni bir dönemi başlattığını da söylemek yerinde olur. Yugoslavya Komünist Partisinin (YKB) başına 1937 yılında Josip Broz Tito'nun YKB Genel Sekreteri seçilerek gelmesiyle sözü edilen parti sosyalist devriminin geliştirilmesi yönünde stratejik yönler aramada giderek yeteneklileşmiş, parti içerisindeki hizipleri yenerek parti örgütünün birliğini oturtmuştur. Bundan dolayı Tito'nun YKB başına gelmesiyle bu dönem "Tito dönemi" olarak adlandırılmıştır.³⁶

29 Kasım'da Belgrad'taki sözkonusu toplantıya Tito da katılmış, Yugoslavya Federativ Halk Cumhuriyeti adıyla yeni Yugoslavya'yı ilan eden bildirge kabul edilmiştir

³³ Mustafa Türkeş, "Yugoslav Devletin Kuruluşu ve Krallık Dönemi", **Balkanlar El Kitabı**, ed. Bilgehan A. Gökdağ & Osman Karatay, C.2:Çağdaş Balkanlar, 2.b., Akçağ yay., Ankara 2013, s.15-16.

³⁴ Türkeş, a.g.m., s.18.

³⁵ Türkeş, a.g.m., s.18.

³⁶ Secaettin Koka, "Sosyalist Yugoslavya Dönemi", **Balkanlar El Kitabı**, ed. Bilgehan A. Gökdağ & Osman Karatay, C.2:Çağdaş Balkanlar, 2.b., Akçağ yay., Ankara 2013, s.23

(özgün adı Federativna Narodna Republika Jugoslaviya; kısaltması FNRJ). Türkçe kısaltması YFHC oluyor.³⁷

Yugoslavya Federal Halk Cumhuriyeti'nin kuruluşu Makedonya'nın kaderinde önemli bir dönüşüm oldu. Zira Tito ve Yugoslavya Komünist Partisi daha evvel Vardar Makedonyası olarak tanımlanan bölgenin Makedonya ismi ile kurulmasını sağladı (1944). Bu sayede hem Yunanistan ile Bulgaristan'ın bölge üzerindeki iddiaları ve beklentileri çürütülecek hem de bu bölge halkı Makedon ismi ile farklı bir etnik kesim gibi yansıtılacaktı. Bu hamleden kısa süre sonra ismini Makedonya Sosyalist Cumhuriyeti olarak değiştiren bölge etkisini daha da fazla hissettirmeye başladı.³⁸

4. Yugoslav Komünist Sisteminde Dinin Statüsü

Yugoslavya'daki komünist sistemin işleyişi yaklaşık 50 yılı aşkın bir süre boyunca, diğer ülkelerden ziyade daha farklı bir sisteme sahip olmuştur. Toplumun geniş kısmına maddi bakımdan rahat ve geniş imkanlar sunulmuştur.

Komünizm sistemi, dini açıdan, dine zarar veren ve din üzerinde oldukça kötü bir etki bırakan bir sistem olarak tarih boyunca hatırlanacaktır. Buna rağmen, diğer komünist sistemlere kıyasla Eski Yugoslavya'da, her ne kadar kısıtlı ve az olsa da, devlet sıkı bir kontrol mekanizması altında sınırlı dini faaliyetlere izin vermiştir.

Makedonya'nın Birinci Dünya savaşının ardından önce Krallık Yugoslavya'sı, daha sonra ise Yugoslavya Federal Sosyalist Halk Cumhuriyetinin egemenliği altına girdiği dönemlerde, Makedonya'daki bütün dini gruplar ve Müslüman azınlıklar ve bunlara ait dini kurum ve faaliyetler de doğal olarak yeni politik sistemin gözetiminde faaliyetlerini sürdürmüştür.³⁹

Yugoslavya Krallığı yönetiminde Makedonya'daki Müslümanların ve bunlara ait dini kurumların 1912-1918 yılları arasındaki altı yıllık tarihi hakkında kaynaklarda yeterli bilgi mevcut değildir. Sırp, Hırvat ve Sloven yönetimi, 5 Aralık 1919'da Müslümanların ailevi veya şahsi statüleri ile ilgili bütün sorunları çözmeye izin veren kararları almayı

³⁷ Secaettin Koka, a.g.m., s.25

³⁸ İlker Alp, "Makedonya Üzerindeki Mücadeler Ve Makedonya Cumhuriyeti", **Makedonya Sorunu Düinden Bugüne**, der.Murat Hatipoğl, Avrasya Stratejik Araştırmaları Merkezi yay., Ankara, 2002, s.77

³⁹ Bkz. Makedonya Cumhuriyeti İslam Dini Birliği Tüzüğü, s. 2.

kabul etmiştir. Ayrıca camilerin ve diğer dini kurumların korunması garanti altına alınmış, mevcut Müslüman vakıflarına gerekli kolaylık ve yetkilerin tanınması kararlaştırılmıştır. 1921 tarihinde kabul edilen ilk anayasada Müslüman azınlıkların korunmasına dair hükümlere yer verilmiştir. Anayasanın 12. maddesi dini azınlıklar ile ilgili hükümleri, 109. maddesi ise Müslümanların statüsü ile ilgili taahhütleri içermekteydi. Sırp, Hırvat ve Sloven Krallığı dahilindeki Müslüman azınlıkların hakları aynı zamanda bir dizi kanunla da garanti altına alınmıştır.⁴⁰

1930 yılında Yugoslavya Krallığı İslam Birliği Tüzüğü yürürlüğe girmiştir. Tüzüğün 64. maddesiyle Başmüftülük kurumu yerine Yugoslavya İslam Birliği ihdas edilmiştir.⁴¹ Ülke genelinde Müslümanların dini kurumunu yeniden teşkilatlandıran bu tüzük, Reisu'l-ulema'nın, Ulema Meclisi üyelerinin ve müftülerin seçimine dair hükümleri ihtiva etmekteydi.⁴² Buna göre; Reisu'l-ulema'nın resmi makamı ve idare merkezi Belgrat'a taşınmıştır. Bununla birlikte merkezleri Saraybosna ve Üsküp'te bulunan ve daha az otoriteye sahip iki yerel ulema meclisi ve maarif vakfı meclisi ile bunların idari komiteleri, müftüleri, bölge büroları ve camii imamlarının başkanlık ettiği cemaat meclisleri mevcudiyetini sürdürmüştür.⁴³ Buna göre İslam Birliği'nin Başkanı olan Reisu'l-ulema, Yugoslavya genelinde Müslümanların en yüksek yöneticisi olarak tayin edilmiştir.⁴⁴

Reisu'l-ulema gerçekte Yugoslavya sınırları içindeki Müslüman azınlıkların dini lideri ve sembolü idi. Diğer taraftan Saraybosna ve Üsküp'te olmak üzere ikili bir idare mevcuttu. Reisu'l-ulema, Ulema Meclisi'nin üyeleri ve Müftüler bu dönemde Krallık Fermanı ile atanmıştır. 1930 yılında Reisu'l-ulema seçilen Hafız İbrahim Efendi'ye Cumhuriyet Türkiye'si döneminde menşur verilmemiştir. Ancak Makedonya'da günümüze kadar menşur merasimleri yapıla gelmiştir. Örneğin, Tito dönemi Yugoslavya'sında menşur metni Türkçe, Arapça, Boşnakça ve Arnavutça okunmuş ve Yugoslavya'da 'Vrhovni Sabor' unvanlı en üst dini idare kurumu olan Yugoslavya İslam Birliği Meclisi tarafından seçilen Reisu'l-ulemalara merasimle verilmiştir. Yugoslavya Federasyonu

⁴⁰ Aleksandar Popovic, **Balkanlar'da İslam**, İnsan Yayınları, İstanbul, 1995, s. 228-229.

⁴¹ Ömer Turan, "Balkan Türklerinin Dini Meseleleri", Türk Dünyasının Dini Meseleleri, TDV yay.,Ankara 1998, s.205

⁴² Ömer Turan, "Makedonya'da Türkler", **Dünden Bugüne Makedonya Sorunu**, der. Murat Hatipoğlu, ASAM yayınları, Ankara, 2002, s.180

⁴³ Popoviç, a.g.e., s. 229-231.

⁴⁴ Ömer Turan, "Balkan Türklerinin Dini Meseleleri", s.205.

döneminde, yemin merasimi ile menşur verilen son Reisü'l ulema 29.03.2013 tarihinde İstanbul'da vefa eden Yakup Selimovski'dir. Makedonya Cumhuriyeti İslam Dini Birliği'nde menşur merasimleri hala devam ettirilmektedir.⁴⁵ Günümüzde de Makedonya Cumhuriyeti İslam Dini Birliği sn. Suleyman Redjepi'dir.

1936 yılında Yugoslavya'da tekkeler İslam Birliği'ne bağlanmıştır. Bunun dışında Müslümanların dini kurumlarına ilişkin bazı düzenlemeler yapılmışsa da önemli bir değişim olmamıştır.⁴⁶

İkinci Dünya Savaşı'nın ardından 1946 yılında yeni kurulan Yugoslavya Federal Halk Cumhuriyeti idaresine giren Makedonya'da Müslüman azınlıkların dini kurumları federal anlayışla yeni bir takım düzenlemeler geçirmiştir. Yugoslavya Federasyonu Anayasasında; "Din ve ibadet serbesttir. Din ve dini kuruluşlar devletten ayıdır. Bu kurumlar tarafından dini faaliyetlerin yürütülmesi serbesttir. Din adamı yetiştirmek amacıyla okulların açılması anayasal bir haktır. Din ve inanca müteallik işlerin siyasete dahil ise yasaktır" hükümleri yer almıştır.⁴⁷

Bu yeni dönemde İslam Dini Birliği Tüzüğü, 1947 yılında Yugoslavya Federasyonu tarafından onaylanmıştır. Buna göre, "İslam Dini Birliği'nin bütün faaliyetleri, Yugoslavya Anayasası maddeleri çerçevesinde olmalıdır" hükmüne yer verilerek dini faaliyetler daha kapsamlı bir şekilde devlet denetimi altına alınmıştır. Nitekim izleyen yıllarda dini yapılar ve vakıf mallarının kamulaştırılması süreci hızlanmıştır. Bu dönemde Müslüman azınlıkların dini kurumu, Cemaat Heyetlerini, İslam Birliği Heyetlerini ve bunları bir çatı altında birleştiren Yugoslavya Federasyonu İslam Birliği Başkanlığı idi. Yugoslavya Federasyonu İslam Birliği Başkanlığı'nın kurumsal yapısı, Yugoslavya'nın federal yapısına uygun bir şekilde düzenlenmiştir. Bu dönemde de Müslüman azınlıkların dini lideri, eskiden olduğu gibi "Reisu'l-ulema" sıfatını kullanmıştır.⁴⁸

Yugoslavya Federasyonu Anayasası, Yugoslavya Müslümanlarının dini idaresindeki birliği yalnızca Reisu'l-ulemanın varlığıyla değil, fakat onun yanında bir

⁴⁵ Muhammed Aruçi, "Eski Yugoslavya II", **Günümüz Dünyasında Müslüman Azınlıkla**, İSAM yay., III. Kutlu Doğum İlmî Toplantısı, Tebliğler, İstanbul, 8-9 Mayıs 1998, s.171-196.

⁴⁶ Ömer Turan, "Balkan Türklerinin Dini Meseleleri", **Türk Dünyasının Dini Meseleleri**, s. 205.

⁴⁷ Bkz. Yugoslavya Federasyonu Anayasası, Ustav na Socijalisticka Federativna Republica Jugoslavia, madde 174.; Ahmet Smojlovic, **Muslims in Yugoslavia Journal of Institution of Muslim Minority**, I/II, Jeddah 1979, s.136

⁴⁸ Aruçi, a.g.m., s. 187-188.

Vakıf üst meclisi ihdas ederek nüfusun hatırı sayılır bir kısmını Müslümanların oluşturdukları dört cumhuriyette farklı ulema meclisleri ve vakıf derneklerini açma yoluyla devletin federal yapısını da tanıyarak gerçekleştirmiştir.⁴⁹ Buna göre, Belgrat'taki Merkezin, Saraybosna ve Üsküp'te iki önemli alt birimi (Vakıf Maarif Konseyi ve Ulema Meclisi), ayrıca Banya Luka, Tuzla, Saraybosna, Mostar, Üsküp, Manastır, Prizren ve Yeni Pazar'da müftülükleri mevcut idi.⁵⁰

Bosna Hersek, Hırvatistan ve Slovenya Müslümanlarının yerel meşihat merkezi Saraybosna'da, Sırbistan, Voyvodina ve Kosova Müslümanlarının yerel meşihat merkezi Priştine'de, Karadağ Müslümanlarının yerel meşihat merkezi Titograd'ta ve Makedonya Müslümanlarının yerel meşihat merkezi Üsküp'te bulunmaktaydı.⁵¹

Makedonya'nın, Yugoslavya Federasyonunu oluşturan altı üyeden biri olması bakımından Makedonya Müslümanlarının dini idareleri de Yugoslavya İslam Birliği çatısı altında faaliyet göstermiştir.

Yugoslavya komünist idaresi döneminde dini hayatın pratik yönleri ise ancak "dört duvar" arasında yaşanabiliyordu, bu da dini hayata ait pratiklerin camilerle sınırlandırılması anlamına geliyordu. Dini pratikler mutlak anlamda camilerle sınırlandırılmış, bunun dışındaki faaliyetlerin ve uygulamaların tamamı Yugoslav istihbaratı tarafından sıkı bir takibe alınmıştır. Camiler dışında o dönemdeki Eski Yugoslavya'da iki İmam Hatib Lisesi vardı. Birincisi Saraybosna'daki "Gazi Husrev" Medresesi idi. Medresenin eğitim dili Boşnakça olmasına rağmen burada Bosna, Sancak, Karadağ vs. birçok bölge ve cumhuriyetten öğrenci gelmekteydi. İkinci İmam Hatib Lisesi ise Priştine'deki "Alauddin" Medresesiydi. Bu medresede eğitim dili Arnavutça idi, oysa öğrenciler genellikle Kosova, Makedonya, Preşeva ve Sancak gibi muhtelif bölgelerden gelmekteydiler. Bu iki medresenin eğitim süresi 5 yıldır. 1980 yılında Üsküp'te "İsa Beg" adında yeni bir medrese açıldı. Bu yeni medresenin eğitim dili Arnavutça, eğitim süresi ise dört yıldır. Yugoslavya'da üniversite/akademi düzeyinde din eğitimi ise oldukça geç bir dönemde, 1976 yılında Saraybosna İslami İlimler Fakültesinin açılmasıyla başladı.⁵²

⁴⁹ Popoviç, a.g.e., s. 248.

⁵⁰ Ömer Turan, "Balkan Türklerinin Dini Meseleleri", s.205.

⁵¹ Popoviç, a.g.e., s. 290.

⁵² Faik Miftari, "Jeta fetare dikur gjate kohes komunizmit dhe tani ne sistemin kapitalist", 27 Şubat 2010, s.1. <http://faik-miftari.blogspot.com.tr/2007/05/jeta-fetare-dikur-gjat-sistemit.html> (15.03.2015).

Temel dini ibadetlerden olan günlük, haftalık ve yıllık namazların ve hutbelerin sadece cami içerisinde icrasına izin verilmiştir. Din adamları bu kısıtlama sebebiyle cenaze, doğum, mevlüt vb. merasimleri değerlendirmek suretiyle halkı bir şekilde irşad etmeye devam etmiştir.

Yazılı ve görsel basın kanalıyla herhangi bir dini faaliyet ve propagandanın yapılması mutlak olarak yasaktı. Dini yayın ve propaganda hususunda Yugoslav istihbaratı Bosna'ya biraz daha müsamahalı davranmış ama Makedonya ve Kosova'da sıkı bir takibat sürdürmüştür. Bosna'da 1970'li yıllarda iki haftalık "Preporod" gazetesi, "İslamska Misao" adında aylık bir dergi, "Glasniku" adıyla iki aylık belleten, yıllık "Takvim" ve çok nadiren İslami konulara dair kitaplar yayınlanmıştır. Oysa Kosova'da 1971'den yıllık "Takvim", üç aylık "Edukata İslame" dergisi ve geç dönemlerde, 1985 yılında, Arnavutça Kur'an tercümesi/meali, ayrıca 1986 aylık "Dituria İslame" dergisi ile 1988'de Üsküpte'ki aylık "Hena e Re" dergileri yayınlanmıştır. Arnavutça İslam dini hakkındaki kitaplara gelince, Şerif Ahmed'in tercüme ettiği Feyzullah Hacibayrici'n "İlmihali i vogel" (Küçük ilmihal) adlı eseri dışında neredeyse hiç bir kaynak ve kitap yoktu.⁵³

İslam karşıtı politika ve uygulamalar her yerde kendisini göstermiştir. Çocuklara din/İslam dersleri ancak yaz tatillerinde yani resmi okul programları tamamen sona erdikten sonra verilebiliyordu. Komünist sistemin yerleşmeye başladığı dönemlerde oruç ibadetine de şiddetle karşı çıkmış, sonraki yıllarda bu durum nispeten yumuşamıştır. Komünist rejimi din karşıtlığını umumiyetle eğitim sistemi üzerinden yerleştirmeye çalışmıştır. İlk öğretim, lise ve üniversitelerde hocalar açık bir şekilde ateizm propagandası yapmakta, dini öğrencilere "afyon" olarak takdim etmekte, dinin "darwinizm"e karşık çıkmak suretiyle insanın zihnini ve düşüncesini daralttığı, bu açıda sakıncalı ve tehlikeli olduğu fikrini aşılarmaktaydılar. Öğrenciler bu yoğun propaganda ve tehdit sebebiyle dinden soğumaya başlamış ve din fikrinden zamanla uzaklaşmışlardır.

1990 yıllarda komünist sistemin çökmesiyle beraber kapitalist sistem gelişmeye başlamış ve eski Yugoslavya'yı oluşturan toplum ve cumhuriyetlerde bir takım yenilikler ve gelişmeler ortaya çıkmaya başlamıştır. Toplumun çoğunluğunu oluşturan işçi sınıfının yaşam standardı kapitalist sistemle beraber belirgin bir şekilde düşmüş, büyük çaplı işletmeler özel sektör devredilmiş ve işçi sınıfının hayat şartları zorlaşmıştır. Kapitalist

⁵³ Miftari, a.g.m., s.2

sistemin yaygınlaşması ile komünist sistemde çoğunluğu oluşturan orta sınıf ortadan kalkmış, toplum zenginler ve fakirler şeklinde iki ana tabakaya bölünmüştür.

5. Yugoslav Komünist Sisteminde Dinin Yapısı

5.1. Yugoslavya Federasyonu İslam Birliği'nin İdari Yapısı

Bu bölümde Yugoslavya Federasyonu İslam Birliği'nin idari yapılanması, en alt birimden başlayarak hiyerarşik bir sırayla ele alınacaktır. Buna göre en alt idari birim, Cemaat Heyeti'dir. En üst idari birim ise Yugoslavya Federasyonu İslam Birliği Meclisi'dir. Ancak icra görevi bulunmayan bu meclis, Yugoslavya Federasyonunda bir nevi dini/parlamentar meclis işlevi görmüştür. İslam Birliği Başkanlığı ise Yugoslavya Federasyonu İslam Birliği Meclisi'ne bağlı faaliyet gösteren ve Reisu'l-ulema'nın başında bulunduğu en üst icra organı idi.⁵⁴

5. 2. Cemaat Heyeti

Cemaat heyeti, Yugoslavya İslam Birliği hiyerarşisinde en alt kademeyi oluşturan heyetin adıdır. Söz konusu heyet, Müslüman cemaat arasından seçilmekte ve genellikle camii imam hatibinin de içinde bulunduğu 5 ila 11 kişiden oluşmaktaydı. Cemaat Heyeti, hiyerarşide bir üst makamda yer alan ve Müftülük işlevi gören İslam Birliği Heyeti tarafından onaylanırdı.⁵⁵

5. 3. İslam Birliği Heyeti

İslam Birliği Heyeti, cemaat heyetinin bir üst kademesini oluşturan heyettir. Bir nevi Müftülük görevini yürüten İslam Birliği heyeti, seçilen cemaat heyetini tasdik ederdi. İslam Birliği Heyeti, daha sonraları Müftülük adını almıştır.⁵⁶

⁵⁴ Aruçi, a.g.m., s.187.

⁵⁵ Aruçi, a.g.m., s. 187-188.

⁵⁶ Aruçi, a.g.m., s. 188.

5. 4. İslam Birliği Başkanlığı

Eski Yugoslavya'daki federal yapı, dini kurumların hiyerarşisi veyapılanmasında etkili olmuştur. Nitekim İslam Birliği Başkanlığı, İslam Birliği heyetlerinin bir araya gelmesiyle oluşmuştur. Bu tarz federal yapılanmaya göre, Eski Yugoslavya'da en üst dini genel kurum olan Yugoslavya Federasyonu İslam Birliği Meclisi altında dört ayrı İslam Birliği Meclisi ve İslam Birliği Başkanlığı mevcuttu. Nitekim bunlardan biri Yugoslavya Federasyonunun altı cumhuriyetinden birini oluşturan Makedonya'daki Müslüman azınlıkların icracı dini kurumu İslam Birliği Başkanlığı idi ve Makedonya'daki yerel İslam Birliği Meclisi'ne bağlı faaliyet göstermekteydi. Eski Yugoslavya Federasyonunda mevcut dört İslam Dini Birliği Başkanlığı, dini faaliyetleri yürüten icra organları idi.⁵⁷

5. 5. İslam Birliği Meclisi

İslam Birliği Meclislerindeki delegelerin sayısı, Yugoslavya Federasyonuna dahil bölgelerdeki Müslüman azınlıkların sayısına göre tespit edilmekte ve seçilmekte idi. İslam Birliği Meclisleri, şura görevi görmekteydi. Nitekim son dönemlerde bu meclisler, 'Meclis-i Şura' adını almışlardır.⁵⁸

5. 6. Yugoslavya Federasyonu İslam Birliği Başkanlığı

İslam Birliği Başkanlığı, Yugoslavya Federasyonu İslam Birliği Meclisi altında yer alan genel icra organı idi. İslam Birliği Başkanlığı, üst meclis tarafından verilen görevleri yerine getirmekle ve yılda bir defa olmak üzere çalışmalarını hakkında Yugoslavya Federasyonu İslam Birliği Meclisi'ne rapor sunmakla yükümlü idi.⁵⁹

5. 7. Yugoslavya Federasyonu İslam Birliği Meclisi

Yugoslavya Federasyon'u İslam Birliği Meclisi, Federasyona dahil cumhuriyetlerdeki dört İslam Birliği meclisinden seçilen delegelerin oluşturduğu en üst idari müessese idi. Meclis'in merkezi Saraybosna'da bulunmaktaydı. Yugoslavya

⁵⁷ Aruçi, a.g.m., s. 189.

⁵⁸ Aruçi, a.g.m., s. 187

⁵⁹ Aruçi, a.g.m., s. 188.

Müslümanlarının en yüksek dini kuruluşu sayılan Yugoslavya Federasyonu İslam Birliği Meclisi, yılda bir defa toplanır ve federasyon dahilinde faaliyet gösteren diğer dini kuruluşları ilgilendiren kararlar alırdı. Yugoslavya Federasyonu'nda bir nevi dini/parlamentar meclis işlevi gören Yugoslavya Federasyonu İslam Birliği Meclisine delegeler, federasyon dahilindeki Müslüman nüfusun sayısal oranına göre belirlenmiştir.⁶⁰

6. Yugoslavya Federasyonu İslam Birliği'nin Faaliyetleri

6.1. Dini Faaliyetleri

Eski Yugoslavya Federasyonu döneminde İslam Birliği'nin Makedonya bölgesindeki dini faaliyetleri hakkında kaynaklardaki bilgiler sınırlıdır. Ancak Yugoslavya Federasyonu'na dahil bölgelerde yürütülen dini faaliyetlere ilişkin elde edebildiğimiz bilgiler şu şekildedir.⁶¹

Yugoslavya Federasyonu'nda din hizmetlerini organize etmek ve yürütmekle yükümlü kuruluş İslam Birliği ve ona bağlı cemaat heyeti ve birlikleriydi. Dini faaliyetlerin başında camilerde imamet, hitabet ve vaaz hizmetlerinin ifası gelmekteydi. Eski Yugoslavya genelinde İslam Birliği'ne bağlı camii adedinin 1985, mescit adedinin 715, Kuran Kursu adedinin 475, Medrese adedinin ise 3 olduğu bilinmektedir.⁶² Tekke ve Türbelerin sayısı hakkında ise kesin bir sayı mevcut değildir. Bu dönemde camii görevlilerinin maaşı, sigortası ile dini mekanların zaruri giderleri ise, Yugoslavya Federasyonu İslam Birliği tarafından karşılanmıştır. Yugoslavya Federasyonu döneminde din hizmetlerini yürütecek kadrolar büyük ölçüde Saraybosna, Üsküp ve Priştine'de din eğitimi veren okullarda yetişmiştir. Bununla birlikte Arap ülkelerinde eğitim alan din adamları da din hizmetlerinin yürütülmesinde görev almışlardır.⁶³

6.2. Din Eğitimi Faaliyetleri

Yugoslavya Federasyonu'nda, Müslüman azınlıkların din ve ibadetlerini serbestçe ifa edebilecekleri ve din adamı yetiştirmek amacıyla okullar açabilecekleri hususu

⁶⁰ Aruçi, a.g.m., s. 186.

⁶¹ Popoviç, a.g.e., s. 223-258.

⁶² Popoviç, a.g.e., s. 232.

⁶³ Ömer Turan, "Balkan Türklerinin Dini Meseleleri", s.207-210.

anayasada belirtilmiştir.⁶⁴ Bu dönemde dini kadroların yetiştirilmesi ve eğitim faaliyetleri, önceki dönemlerde olduğu gibi mektep ve medreseler vasıtasıyla yürütülmüştür.⁶⁵ Dini inanç ve ibadetler ile dini faaliyetler, devletten ayrı sayılmıştır. Din eğitimi faaliyetleri, devlet okullarının dışında İslam Dini Birliği'nin kendi özel müesseselerinde yapılmıştır. İlkokul çağındaki çocuklara örgün eğitim günleri dışında camilerde dini eğitim verilebilmesi için camii avlularında derslikler oluşturulmuştur. Ancak, eski Yugoslavya'da Müslüman azınlıklar, din eğitimi noktasında çeşitli baskılarla karşı karşıya kalmışlardır. Kimi zaman camilerde yapılan dini eğitim esnasında kalem ve kağıt kullanımı yasaklanmış kimi zaman ise yalnızca cumartesi ve pazar günlerinde olmak kaydıyla ve velinin iznini gösteren bir belgenin bulundurulması şartı ile dini eğitim yapılabilmektedir.⁶⁶

Makedonya'nın başkenti olan Üsküp'te, 1918–1945 yılları arasında Osmanlı usulü ile faaliyet gösteren üç medrese mevcuttu. Bunlar İsa Bey, Meddah ve Kral Aleksandar Medreseleridir.⁶⁷ Bu okullar, Yugoslavya İslam Birliği tarafından denetlenmekte idi. 1980 yılı verilerine göre eski Yugoslavya'da din eğitimi gören öğrencilerin sayısı 120.000 civarındadır. Dini eğitimin içeriği ise, ilkokul çağındakiler için, temel dini bilgiler, Kur'an Elifbası ve siyer öğretiminden oluşmuştur. Ayrıca Osmanlı döneminden beri süre gelen hafızlık eğitimine de devam edilmiştir. Temel din eğitimi ve hafızlığı tamamlayan öğrenciler, bir komisyon tarafından sınava tabi tutularak kendilerine hafızlık diploması verilmiştir. Bu öğrencilerin bir kısmı, daha sonra camii hizmetleri yanında muallim, müftü ve benzeri kadrolarda istihdam edilmiştir.⁶⁸

Lise seviyesindeki din eğitimi ise, Saraybosna, Piriştine ve Üsküp vilayetlerindeki medreselerde yapılmıştır. Saraybosna'da Gazi Hüsrev Medresesi, Piriştine'da Alaaddin Medresesi ve Üsküp'te İsa Bey Medresesi, Osmanlı döneminde, Yugoslavya Federasyonu'nda ve günümüzde aynı isimle din eğitimi veren müesseseler olarak varlıklarını sürdürmüşlerdir. Bu liselerde, Osmanlı yönetiminden günümüze Fıkıh, Akaid ve Siyer gibi temel İslam ilimler okutulmuştur.⁶⁹

⁶⁴ Bkz. Yugoslavya Federasyonu Anayasası: Ustav na Socijalisticka Federativna Republica Jugoslavia, md. 174. s.101.

⁶⁵ Popoviç, a.g.e., s. 232.

⁶⁶ Aruçi, a.g.m., s. 184–189.

⁶⁷ Mehmet Hacısalihoğlu “Makedonya” md, s.438.

⁶⁸ Aruçi, a.g.m., s. 189-190.

⁶⁹ Bkz. **Plani Dhe Programi Mësimor**, Bashkësia Islame në Republikën e Maqedonis, Shkup 1997,s. 6.

Eski Yugoslavya döneminde, söz konusu medreselerden mezun olan öğrenciler, Türkiye'deki ilahiyat fakültelerine gönderilmemiş, pek çoğu Arap ülkelerinde öğrenim görmeye zorlanmıştır. Bu öğrenciler, özellikle el-Ezher Üniversitesinde öğrenim görmüşlerdir.⁷⁰ Yurtdışı din eğitiminin sakıncaları ile karşı karşıya kalan Yugoslavya yönetimi, yüksek dini öğrenimin Yugoslavya içinde yapılabilmesini kabul etmiş ve 1978'de Saraybosna'da '*İslamki Teološki Fakultet*' adıyla bir ilahiyat fakültesi açılmıştır. Söz konusu fakülte, Yugoslavya Federasyonu İslam Birliği'ne bağlı olarak faaliyet göstermiştir. Daha sonra 1990'da Yugoslavya Federasyonu İslam Birliği'ne bağlı olarak Priştine'de ve 1997'de ise Üsküp'te *İslami Bilimler Fakültesi* adıyla ilahiyat fakülteleri kurulmuştur.⁷¹

6.3. Dini Yayın Faaliyetleri

Eski Yugoslavya Federasyonu'nda, Müslüman toplumu dini konularda sağlıklı bir şekilde aydınlatılabilmek amacıyla, İslam Birliği Başkanlığı, Boşnakça, Arnavutça, Türkçe ve Makedonca temel dini bilgiler içeren yayınlar hazırlamış ve yayınlamıştır. Dini yayınların basımı ve dağıtımı, İslam Birliği denetiminde ve Yugoslavya Federasyonu kanunları çerçevesinde yapılmıştır. Dini yayınlar arasında Kur'an-ı Kerim ve ilmihal kitapları, küçük broşürler halinde Yasin Suresi, diğer bazı sureler ile Peygamberimizin hutbelerinden seçmeler derlenmiştir. Süreli dini yayınlar arasında Bosna Hersek'te Boşnakça, Kosova ve Makedonya'da Türkçe ve Arnavutça olarak gazete ve dergiler çıkartılmıştır. Makedonya'da Müslüman azınlıkların ırk ve dil bakımından farklı olmaları, dini yayınların Arnavutça, Türkçe ve Makedonca dillerinde basılmasını zorunlu kılmıştır. Bu dönemde gazete, dergi ve broşür tarzındaki dini yayınların büyük bir kısmı Boşnakça, Arnavutça ve Türkçe basılmıştır.⁷²

6.4. Finansman Kaynakları

1912-1913 Balkan savaşları, I. ve II. Dünya Savaşları sürecinde, Balkan Müslümanlarının vakıf mallarının yağmalanması, yakılıp, yıkılması ve özellikle 1945

⁷⁰ Popoviç, a.g.e., s. 233.

⁷¹ Aruçi, a.g.m., s. 184.

⁷² Ahmet Smojlovic, a.g.e., II/I, Jeddah 1979, s.140-142.

sonrası Yugoslavya yönetiminin Müslüman azınlıklara ait vakıf mallarına el koyması sonucu dini hayatın finansman kaynakları yok edilmiştir. Halihazırda MİB, Makedonya Devletinden yardım almamaktadır. MİB Makedonyalı Müslümanlardan alınan, vergi mahiyetinde, bağışlarla, dış yardımlar ve MİB idaresinde bulunan vakıfların gelirleriyle ayakta durmaktadır. Ancak bütün bu sorunlara karşın İslam Birliği, zekat, gönüllü bağışlar, hac organizasyonu, kurban derileri gelirlerinin, Müftülükler vasıtasıyla tek merkezde toplanmasını sağlamıştır. Ayrıca sunulan din hizmeti karşılığı yılda bir defa olmak üzere düşük miktarda camii cemaatlerinden toplanan dini vergiler ile finansman ihtiyacını karşılamıştır.⁷³

Krallık Yugoslavyası döneminde kurulan ve merkezi Üsküp'te olan "Şefkat İslam Fukara Yardım Cemiyeti Hayriyesi" Ulema Meclisi'nin kararıyla Reisu'l-ulema'nın himayesinde kurulmuş ve vakıf hizmetleri yürütmüştür.⁷⁴

Son günlerde Makedon Ortodoks Kilisesinin kamulaştırılan mallarının iadesi için hazırlanan bir kanun tasarısı hükümete sunulmuştur. Nitekim MİB'e ait vakıf mallarının iadesi hiçbir şekilde gündeme getirilmemiştir.

7. Yugoslavya'nın Dağılma süreci

7.1. Yugoslavya'nın Yapısı ve Özelliği

Yugoslavya farklı dini ve etnik kimliklerden oluşan renkli bir dini ve etnik demografik yapıya sahipti. İkinci Dünya Savaşı öncesi Kral Aleksandr'ın baskı siyaseti ve savaş sonrası Tito'nun karizması ile birleşen sosyalist idare ve onun kendine has metotları sayesinde Yugoslav birliği uzun süre ayakta kalmıştır. Ancak bu dönem içerisinde halkların gerçek anlamda kaynaştıkları söylenemez. Tito'nun sosyalist rejiminde büyük bir baskı altında tutulan milliyetçilik hisleri ve din bağları, onun ölümü ve şartların değişmesi ile tekrar su yüzüne çıkmış ve Yugoslav birliğindenki çatlaklar daha da artmıştır. Bunun sonucunda Yugoslavya'da büyük bir iç mücadele başlamıştır.⁷⁵

Yugoslavya'daki belli başlı etnik gruplar, Sırlar, Hırvatlar, Slovenler, Makedonyalılar, Karadağlılar ve Müslümanlardan oluşmaktadır. Yugoslavya'da en

⁷³ Aruçi, a.g.m., s. 200.

⁷⁴ Salih Asım Bey, **Üsküp Tarihi ve Civarı**, Rumeli Araştırmaları Merkezi yay., İstanbul 2004, s.17.

⁷⁵ Mughisuddin, a.g.m., s.36

kalabalık etnik grup (%36) Sırpardı. Bunları çoğunluğu Hırvatistan'da yaşayan (%19,8) Hırvatlar takip etmekteydi. Üçüncü sırada ise (%14) Bosna–Hersek'te ve Sancak'ta yaşayan Boşnaklar gelmekteydi. Daha sonra (%7,8) Slovenler, Kosova bölgesindeki Arnavutlar (%6,5) ve Makedonlar (%6) onları takip etmekteydi. Sıralamanın sonunda Karadağlılar (%2,6) ve Macarlar (%1,9) yer almaktaydılar. Bunun dışında Türkler, Çekler, Romenler, Ukraynalılar, Çingeneler, Bulgarlar %1'in altında nüfusa sahiptiler. Yaklaşık %5 oranında bir nüfus ise kendini doğrudan Yugoslav milletine dahil ediyordu.⁷⁶

1970'li yılların ortalarından itibaren, nüfus artış hızının düşmesine rağmen 1991 yılında Yugoslavya nüfusu 28,3 milyondur. Nüfusu en yoğun olan bölgeler Sırbistan, Hırvatistan ve Bosna-Hersek'ti. Bosna ve Voyvodina'nın etnik olarak heterojen bir yapısı olmasına rağmen büyük şehirler istisna olmak kaydıyla, küçük yerleşim birimleri ve köyler etnik olarak homojen bir yapıya sahipti. Bosna-Hersek'in dışındaki yerleşim birimleri, etnik olarak nüfusun en az üçte ikisine sahip olan etnik grubun denetiminde bulunmaktaydı. Slovenya ve Sırbistan hariç bütün federal cumhuriyetler ve özerk bölgeler heterojen bir yapıya sahiptiler. Bosna, Voyvodina ve Makedonya'da hiçbir etnik grup nüfusun üçte ikilik çoğunluğuna sahip değildiler.⁷⁷

Yugoslavya mozaigini oluşturan bir grup da Makedonlar'dır. Sırp onları “Güney Sırpı”, Bulgarlar “Batı Bulgarları” ve Yunanlar da kendilerinden saymaktaydılar. Makedonlar ise kendilerini her üç gruptan ayrı bir tarihi grup olarak kabul etmekte ve bu gruplar tarafından sahiplenmeyi kabul etmemekte, dolayısıyla her üç grubun da Makedonya toprakları üstündeki hak ve iddialarını reddetmekteydiler. Boşnaklar yani Bosna Hersek'te yaşayan Slav kökenli Müslüman millet, Slavların çok faal bir unsuru olarak 1000 yıla yakın bir zamandır, siyasi bakımdan başlı başına bir güç olarak yaşamaya muvaffak olmuştur. Hıristiyanlığı kabul etmiş fakat bir süre sonra Bogomil inancına bağlı olarak yaşamışlardır. Daha sonra, Osmanlıların Balkanlar'daki fetih ve nüfuzunun gelişmesi ile birlikte, 1389'dan itibaren İslamiyet ile tanışarak Müslüman olmuşlardır. Boşnak toplumunun bir kısmı zamanla Türklerle de karışmıştır. Boşnakların tarihi deneyimleri ve kültürel gelişimleri Osmanlı İmparatorluğu çerçevesinde şekillenmiştir. XII. yüzyılda Sava, Drina nehirlerine ve Adriyatik sahillerine ulaşan Bosna– Hersek

⁷⁶ Hamza İlbeği, “Dağılan Yugoslavya-Kosova Ekseninde Türk Olma Bilinci”, **Avrupa'dan Asya'ya Sorunlu Türk Bölgeleri**, der. Bekir Günay, IQ Yayıncılık, İstanbul, 2005, s.177.

⁷⁷ Günay, a.g.m., s.4

hakimiyeti bu hudutlar içindeki topraklarda 1992'ye kadar pek az değişikliklerle devam etmiştir. Ülkenin güneyinde son derece dağlık olan bölgede yer alan, Sırp Hırvatçası konuşan ve din olarak da Ortodoks kilisesine bağlı olan Karadağlılar geleneksel olarak Sırp'ların müttefiki olmuşlardır.⁷⁸

7.2. Siyasî ve Dinî Ayrılıklar

Yugoslavya'da %32 Katolik (Sloven ve Hırvatlar), %36 Ortodoks (Sırp'lar, Makedonlar, Karadağlılar), %17 de Müslüman (Boşnak, Arnavut, Türk) vardı. Kalan azınlık içerisinde Protestan veya Yahudi dinine mensup olanlar da vardır. Din faktörü Balkanlar'da tarih boyunca önemli bir rol oynamıştır. Çoğu Yugoslav halkı için din yaşamın önemli bir bölümü olmuştur. Din, etnik ve millî kimliğinin bir parçasını temsil etmiştir.

Bu durum o kadar belirgindir ki Balkanlar'da her etnik kimlik kendisine ait kiliseyle ve inanç alanıyla bilinir. Bu açıdan Boşnak Sünnî Müslüman, Sırp Ortodoks Hıristiyan, Hırvatlar ise Katolik Hıristiyanlık ile birlikte anılır. 90'lı yılların başında vuku bulan son Balkan savaşları bu açıdan dini/etnik savaşın bir örneği olarak görülebilir.⁷⁹

8. Komünist Sistemin Yıkılışından Sonra Makedonya

Balkan tarihine bakıldığında bütün Balkan ülkeleri Makedonya bölgesini ele geçirmek için çaba sarf etmişlerdir. Bu bölge üzerinde hak iddia eden Balkan devletleri arasında XIX. yüzyıl başından günümüze kadar bir sorun olmuştur. Dil ve tarih benzerliğini göz önüne alan Bulgaristan, 1878 yılında Osmanlı Devleti'nin güçsüzlüğünden yararlanarak bölgeyi kontrol altına almaya çalıştı. Ardından çıkan I. Balkan Savaşı sonunda Sırbistan, Yunanistan ve Bulgaristan Makedonya'yı üçe ayırdı.⁸⁰

Bulgaristan, I. Dünya Savaşı'nda Sırbistan'a ait bölümü işgal etmesine rağmen, 1919'da kendi topraklarının bir kısmını kaybederek bölgeden çekildi. II. Dünya Savaşı'ndan sonra ise Makedonya'nın Sırbistan'a ait bölümü Yugoslavya'ya bırakıldı. Tito

⁷⁸ Poulton, a.g.e., s.9

⁷⁹ Giray Saynur Bozkurt, a.g.m., s.82-83.

⁸⁰ Mevludin İbiş, "Komünizmin Düşüşünden Sonra Makedonya", **Bilim ve Sanat Vakfı**, Bülten, 10 Ocak 2009, İstanbul, s.23.

rejimi ve çift kutuplu dünya sisteminin sona ermesiyle dağılan Yugoslavya'nın ardından bağımsızlığını ilan eden Makedonya'nın siyasi anlamda tanınması oldukça ciddi problemlere yol açmıştır. Makedonya'nın isim ve bayrağına itiraz eden Yunanistanla yaşanan problemler bugüne kadar etmektedir, zira hali hazırda Yunanistan bu ülkenin varlığını kabul etmemekte, onu kendi siyasi bütünlüğü açısından bir tehdit olarak görmektedir.⁸¹

Makedonya'da 1990 sonunda yapılan çok partili ilk genel seçim sonrası bir koalisyon hükümeti oluşmuş, Kiro Gligorov devlet başkanı seçilmiştir. Ocak 1991'de Makedonya Meclisi egemenliğini ilan etmiştir. Bunun öncesinde, komünist rejim, insanları ulusal kimlik yerine kardeşlik bağıyla birarada tutmaya çalışmış; bunu baskı yoluyla yerleştirmek istemiş; halka Sosyalist kimliğini dayatmış ve bunun oluşumu için uğraşmıştır. Buna rağmen, Yugoslavya'nın kuzeyindeki bölgeler güneyine nazaran öncelikli görülmüş; Sırp ve Slovenler birinci sınıf vatandaş olarak algılanmış; Makedonlar, Boşnaklar, Müslümanlar, Türkler ve Romanlar ikinci sınıf vatandaş yerine konmuştur.

Ulusal kimlik inşası sırasında devletler kendilerine düşmanlar ve ötekiler oluşturmuştur; çatışmaların ana sebebi de bu inşanın sakatlığıdır. Bu bağlamda -İbiş'in ifade ettiği üzere- Yunanistan ile bayrak ve isim problemi; Bulgaristan'la ortak dil ve ikonlar sorunu; Sırp Ortodoks Kilisesi'nin Makedonya'daki kiliseye karşı tutumu ve Arnavut azınlıklara ilişkin küçük boyutlu anlaşmazlıklar Makedonya'nın komünizm sonrası karşılaştığı sorunlardır.⁸²

Makedonya'da 2001 yılında başlayan ve altı ay süren iç savaş ve çatışmalarda, sadece ülkenin etnik ve dini yapısı değil; komşularının Makedonya'ya bakışı ve yerel/bölgesel uyuşmazlıklar da etkili olmuştur. Zira Sırbistan, Makedon ulusunu tanıyıp Makedonya Cumhuriyeti'ni tanımamakta; Bulgaristan ise Makedonya Cumhuriyeti'ni tanımamasına rağmen, Makedon ulusunu tanımamaktadır. Yunanistan ise her iki unsuru da, yani hem Makedon milletini hem de Makedonya cumhuriyetini, tamamen reddetmektedir. Arnavutluk ise hem devleti hem ulusu tanımakta; fakat ülkedeki Arnavut azınlığın taleplerine duyarsız kaldığı için Makedonya'ya karşı olumsuz bir politika izlemektedir. 2001 yılında çıkan olaylar sonrasında imzalanan Ohri Antlaşması'nın-Dayton Antlaşması

⁸¹ İbiş, a.g.m., s.23.

⁸² İbiş, a.g.m., s.24.

kadar kapsayıcı olmadığı gibi Avrupa Birliği ve Amerika menşeli olduğunu, ve anlaşma metninin sadece İngilizce kaleme alındığını ve uygulamada büyük aksaklıklar olduğunu belirtmiştir.⁸³

9. Komünizm Sonrası Makedonya'nın Demografik Yapısı

9.1. Coğrafi Konumu

Makedonya bölgesi, Balkan yarımadasında merkezi bir konuma sahiptir, stratejik ve ekonomik açıdan Orta Avrupa'yı Akdeniz'e bağlayan Morava ve Vardar nehirlerinin oluşturduğu iki Makedonya vadisi, Selanik'e kadar uzanmakta olup, tarih boyunca çeşitli fetih ve istila hareketleri buralardan gerçekleşmiştir.⁸⁴

Resim 2: Makedonya'nın Bugünkü Siyasi Haritası

Bugün Makedonya Cumhuriyeti adıyla anılan ülke, güneyinde Yunanistan, doğuda Bulgaristan, kuzeyde Kosova ile Sırbistan, batıda Arnavutluk siyasi sınırların arasında yer almaktadır. "Makedonya" kelimesi, eski Yunanca'dan alınmış olup Türkçe'de karışık, türlü,

⁸³ İbiş, a.g.m., s.23.

⁸⁴ Fahir Armaoğlu, **19. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1789–1919**, TTKY, Ankara, 1997, s.580-581; İsmet Görgülü & Veli Yılmaz & Ali Erdiç, **Makedonya**, Harp Akademileri Komutanlığı, Ankara, 1993, s.7.

muhtelif parçalardan oluşmuş, yamalı bohça, sebze veya meyve salatası, anlamlarına gelmektedir.⁸⁵

Yunanistan, kendi toprakları içinde Makedonya adını taşıyan bir bölge barındırması sebebiyle bu devleti “Makedonya” adıyla tanımamaktadır.⁸⁶ Ayrıca, Yunanistan Makedonya Cumhuriyetini resmi olarak tanımadığı gibi ülkenin bayrağını da kendi milli sembollerine benzediği gerekçesiyle reddetmektedir. Yunanistan'ın Avrupa Birliği üyesi olması sebebiyle, diğer Avrupa Birliği üyeleri de Makedonya Cumhuriyeti'ni resmi adıyla "Republika Makedonija" (Makedonya Cumhuriyeti) değil de *Eski Yugoslav Cumhuriyeti Makedonya* (Stara Jugoslavenska Republika Makedonija - The Former Yugoslav Republic of Macedonia) olarak tanımıştır.⁸⁷ Makedonya'nın yüzölçümü ise 25 713 km²'dir.⁸⁸

Makedonya'nın en önemli akarsuyu Gostivar şehrinde Vrutok köyünde doğarak başşehir Üsküp'ü ikiye bölen Vardar nehridir. Yunanistan'ı geçtikten sonra Ege denizine ulaşan bu akarsu ülkenin adeta simgesi haline gelmiştir. Ülkenin en yüksek noktası 2733 metreye ulaşan Golem Korab zirvesidir. Ülkenin sahip olduğu irili ufaklı göller arasında sınırları üzerinde bulunan üç tanesi önemlidir. Bunlar Makedonya-Arnavutluk sınırı üzerinde Ohri gölü, Makedonya-Yunanistan sınırı üzerinde Doyran gölü ve bir kısmı Arnavutluk, bir kısmı da Yunanistan sınırları içinde yer alan Prespa gölüdür.

9.2. Makedonya'nın Tarihi

Arkeolojik bulgular Makedonya'nın ilk yerli ahalisinin, Arnavutların dedeleri olan Pelazglar olduğunu öne sürmektedir.⁸⁹ M.Ö. 700'den sonra kendilerine Makedonyalı adını veren Pelazglar⁹⁰, Kordea'yı aldıktan sonra etrafındaki kabilelerin yurtlarını ele geçirerek

⁸⁵ Tahsin Saraç, **Büyük Fransızca-Türkçe sözlük**, TDK, Ankara, 1976, s. 849.

⁸⁶ Coğrafi açıdan baktığımızda Makedonya bölgesi günümüzde üç ülkenin sınırları arasında bulunmaktadır, bunlar: Çalışma konumuzu teşkil eden Yugoslav veya Vardar Makedonyası (günümüz Makedonya Cumhuriyeti), Yunan veya Ege Makedonyası (Yunanistan Makedonyası) ve Bulgar veya Pirin Makedonyası (Bulgaristan Makedonyası), yüzölçümü ise 66.563km²'ymiş. Bkz: Meydan Larosse, **Büyük Lügat ve Ansiklopedisi**, Hazırlayan: Sefa Kılıçhoğlu & Nezihe Araz & Hakkı Dev, C.13, Meydan Yayınları, İstanbul, 1969, s.45.

⁸⁷ H.Yıldırım Ağanoğlu, **Üsküp Kitabı**, 2.b., Fide yayınları, İstanbul, 2008, s.156

⁸⁸ Mehmet Hacısalihoğlu, "Makedonya", TDV İslam Ansiklopedisi, C.27, İstanbul, 2003, s.437.

⁸⁹ Nexhat İbrahimi, **İslami Nə Trojet İliro-Shqiptare Gjatë Shekujve**, Logos-A, Shkup, 1999, s.199

⁹⁰ Makedonya'da yaşayan ilk ırkın kim olduğu konusunda değişik görüşler öne sürülmüştür. Bazılarına göre Makedonyalılar M.Ö. 2000'li yıllarda Anadolu'dan, kuzeyden Moravya istikametinden ve Rusya ile Tuna Nehri boylarından inen kavimlerin karışımı olan bir ırktı. Yunan görüşüne yakın tarihçiler de ilk Makedonyalıların Yunan asıllı olduğunu iddia etmektedirler.

Edessa'yı başkent yapmışlardır. Bundan sonra M.Ö. 359 yılına kadar bu kabileden gelen yöneticiler savaşa katılmış, Yunanlılar ve İlirlerle ittifak yapmışlardır. Ancak M.Ö 359 yılında ülkenin başına Büyük İskender'in babası II. Filip geçmiş ve Filip'in zamanında krallık büyük bir varlık göstererek Balkanlar'ın büyük bir bölümünde üstün bir konum elde etmiştir. M.Ö. 338 de Atina ve Teb şehir devletlerinin koalisyon ordusunun Beoit'ya ve Heronea'da Makedonya ordusu karşısında darmadağın edildiğini ve Yunanistan'ın tamamen Kral Filip'in eline geçtiğini yazar. Filip, daha sonraki yıllarda Anadolu'ya Pers İmparatorluğu üzerine sefer hazırlıkları içerisinde iken öldürülmüş ve yerine oğlu İskender geçmiştir.⁹¹

Makedonya krallığı en parlak dönemini Büyük İskender zamanında yaşamıştır. Büyük İskender, M.Ö. 336-323 babası Filip'in başlatmış olduğu fetihleri devam ettirerek imparatorluğun sınırlarını Hindistan'a kadar genişletmiştir.⁹²

Büyük İskender'in genç yaşta ölümü, generallerinin ve onların torunlarının uçsuz bucaksız toprakları paylaşmak için arda arkası kesilmeyen çatışmalarına neden olmuştur. Makedonya, Büyük İskender İmparatorluğunun dağılması neticesinde ortaya çıkan irili ufaklı devletler döneminden sonra, M.Ö. 148'de Roma İmparatorluğuna yenilerek Roma hakimiyetine girmiştir. III. yüzyıldan itibaren Sarmat ve Cermen kavimlerinin akınlarına sahne olan Makedonya, Gotlar tarafından yağmalandı. VI. yüzyılın sonlarına doğru Slav kavimleri ve Avarlar Selanik önlerine kadar ilerledi ve Makedonya'da Slav kavimleri yerleşmeye başladı.⁹³

Makedonya Kralı V. Filip'in Roma İmparatorluğu'na Karşı Hannibal ile ittifakı üzerine başlayan Makedonya savaşları sonunda Makedonya Krallığı ortadan kaldırıldı ve Makedonya Roma'nın hakimiyeti altına girdi. Roma egemenliğinden sonra, Miladi IX. yüzyılın birinci yarısında Slav istilasına uğramış ve bunu Bulgar istilası takip etmiştir. 1014'de Bizans tarafından yıkılan Bulgar İmparatorluğu ile birlikte Makedonya Bizans İmparatorluğu'nun egemenliğine girmiştir. Dördüncü Haçlı seferi sırasında, 1204-1224 yılları arasında Makedonya'da Latin Krallığı kurulmuştur. Orta Çağ'da Makedonya,

⁹¹ Ayrıntılı bilgi için bkz. İbrahimi, a.g.e., s. 73.

⁹² Aneta Şukarova, **Istoriја Na Makedonskiот Narod**, Institut za nacionalna istorija, Skopje, 2008, s.65

⁹³ Meydan Larousse, "Makedonya" md. s.45.; Georges Castellan, **Balkanların Tarihi**, çev. Ayşegül Yaraman & Başbüğü, Doğan Kitap Yayınları, İstanbul, 1995, s.29.

1230'da Bulgarların ve 1280'de Sırların egemenliğine geçmiştir.⁹⁴ Bu durum, XIV. yüzyılda Balkan'lara Osmanlı İmparatorluğu gelmesine kadar devam etmiştir.⁹⁵

Genel anlamda Balkanlar'da özellikle de Makedonya'da Türkler iki dönemde etkili olmuşlardır. Birincisi Orta Asya'dan hareketle Karadeniz'in kuzeyinden geçip Tuna boyuna ve Balkanlar'a gelen Avar, Kuman, Uz, Peçenek vs. Türk kabileleri, ikincisi ise Osmanlı devresidir.⁹⁶ M.S. 500-600 yıllarda Avar Türkleri Balkanlar'daki yerli kabilelerin bir bölümünü yenerek bazı bölgelere yerleşmişlerdir. Avar Türkleri etrafında muhtelif kavimler toplanmıştır. Makedonya bölgelerine yerleşen Drugovit, Velezegit, Sagudet, Voynut ve Brizit slav kabileleri Avarların yardımı ve kılavuzluğuyla bölgeyi istila etmişlerdir.⁹⁷

Makedonya I. Murat zamanında 1383-1387 tarihleri arasında Osmanlı İmparatorluğu'na fethedilmiştir. Osmanlılar 1386 yılında kuzey Makedonya'nın hemen hemen tamamına sahip oldular. 6 Ocak 1392 tarihinde ise Makedonya'nın tamamı Osmanlı idaresi altına geçti. Bu fetihler I. Murat zamanında başladı. 1389'da Kosova savaşı ve 1392 yılında Sırp egemenliği Yıldırım Beyazıt zamanında Makedonya'dan tamamen atıldı.⁹⁸ Makedonya yaklaşık beş buçuk asırlık bir dönem (1371-1912/3) Osmanlı egemenliğinde kalmıştır. 1913 yılında Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünün dışında kalmıştır.⁹⁹

Bölge, 1878 yılında Ayastefanos Anlaşması ile Bulgaristan'a verilmiş, aynı yıl imzalanan Berlin Anlaşması ile Osmanlı İmparatorluğu'na iade edilmiştir. Bölgedeki Osmanlı hakimiyeti ise 1912 yılındaki Birinci Balkan Savaşı ile sona ermiştir. Bölge 1913 tarihli Bükreş Anlaşması ile Yunanistan, Sırbistan ve Bulgaristan arasında paylaştırılmıştır. Söz konusu anlaşmanın hükümleri I. ve II. Dünya Savaşı sonunda imzalanan Neuilly ve Paris Anlaşmalarında da muhafaza edilmiştir. Bükreş Anlaşması ile Sırbistan'a bırakılan

⁹⁴ Meydan Larousse, "Makedonya" md., s.46.; Castellan, a.g.e., s.29.

⁹⁵ Osman Karatay, "Orta Çağ'da Makedonya: Bir Siyasi Coğrafyanın Süreklilik Öyküsü", **Dünden Bugüne Makedonya Sorunu**, der. Murat Hatipoğlu, B.A.D., S.6, ASAM Yayınları, Ankara, 2002, s.18-20.

⁹⁶ Metin İzeti, **Balkanlar'da Tasavvuf**, İnsan Yayınları, İstanbul, 2013, s. 33

⁹⁷ Aleksanda Stojanovski, **Gradovite Na Makedonija Od Krajot Na XIV. Do XVI. Vek**, Skopje, 1981, s.7.

⁹⁸ Branko Panov, **İstorija**, Üsküp, 1992, s.98.

⁹⁹ Ahmet Meranki, **Balkan Mezalimi**, Timaş Yayınları, İstanbul, 1993, s.19-20. bkz.: Meltem B. Saatci, "Osmanlı İmparatorluğunun Son Döneminde Makedonya Sorunu", **Dünden Bugüne Makedonya Sorunu**, der. Murat Hatipoğlu, B.A.D., S.6, ASAM Yayınları, Ankara, 2002, s.45.; Nazif Mandacı-Birsen Erdoğan, "Balkanlar'da Azınlık Sorunu: Yunanistan, Arnavutluk, Makedonya ve Bulgaristan'daki Azınlıklara Bir Bakış", **Stratejik Araştırma Etutler Milli Komitesi**, S.5, Ankara, 2001, s.1.

bölge Makedonya Cumhuriyeti adıyla, 7 Mart 1945’de kurulan Yugoslavya Federal Halk Cumhuriyeti içindeki altı cumhuriyetten biri olmuştur.¹⁰⁰

Modern Makedonya'nın doğuşu Balkanlar'da uluslaşma hareketlerinin en genç örneklerinden biridir ve gerek Balkan ülkelerinde gerekse Batı Avrupa'da halen tartışılmakta olan bir konudur. Bunun en büyük sebeplerinden birisi de Makedonya toprakları üzerinde konşu ülkelerin iddialarının devam etmesidir. Yani günümüzde de bölge ülkeleri, farklı oranlarda ve şekillerde de olsa, hala Makedonya ile ilgili beklentilerinden vazgeçmiş değillerdir.

1990 yılına kadar Özerk bir cumhuriyet olarak Yugoslavya Federasyonu çatısı altında yer alan Makedonya, Tito'nun ölümünün ardından parçalanma sürecine giren Yugoslavya ile yollarını ayırdı. Topraklarında yaşayan Arnavut ve Sırlara rağmen bağımsızlık kararı için 8 Eylül 1991'de referanduma giden Makedonya, %90 halk desteği ile bu kararı onayladı. Makedonya Cumhuriyeti'ni ilk tanıyan ülkelerden biri Türkiye'dir.¹⁰¹

Makedonya Cumhuriyeti'nin bağımsızlığını ilan ettikten sonra karşılaştığı en büyük iç çalkantı Slav kökenli Makedonlar ile Arnavutlar arasındaki etnik bölünmedir. Makedonlar, kendini devletin esas ve kurucu unsuru olan bir millet olarak görürken ülkenin batısında çoğunluğu oluşturan Arnavutlar, Yugoslavya dönemindeki gibi ikinci sınıf veyalnızca bir azınlık olmak istemiyorlar.

9.3. Makedonya'nın Nüfusu

Makedonya Cumhuriyeti Devlet İstatistik Kurumunun vermiş olduğu bilgilere göre Makedonya'nın nüfusu 2002 nüfus sayımına göre 2.022.547'dir.¹⁰² . Balkan ülkelerinde etnik ve dini tansiyonun zaman zaman tırmanması ve nüfus istatistiklerinin de bu yönde kullanıma uygun bir veri olması sebebiyle güncel nüfus sayımları çok az yapılmakta, yapılanlar da çoğu zaman kamuoyu ile paylaşılmamaktadır.

¹⁰⁰ Hacısalıhoğlu, a.g.md., s.438

¹⁰¹ Şukarova, a.g.e., s.337-338.

¹⁰² **Popis Na Naselenieto, Domakinstvata i Stanovite vo Republika Makedonija** (Makedonya Cumhuriyeti Daire İstatistiki Enstitüsü), Kitap XI, Üsküp, 2005,s. 34.

9.4. Makedonya'nın Etnik ve Dini Yapısı

Makedonya, multi-etnik bir devlet karakterine sahiptir. Ülkede, başta Makedonlar (%64,2) olmak üzere, Arnavutlar (%25,2), Türkler¹⁰³ (% 3.8), Romenler (%2,7), Sırlar (%1.78), Torbeşler (%1,8) vd. gibi milletler yaşamaktadırlar.¹⁰⁴

Tarih boyunca Balkanlar'ın uygun doğal koşulları, yarımadayı farklı milletler ve insanlar için çekici bir hale getirmiştir. Çeşitli saldırı ve göçler sonucu oluşan dalgalanmalar, savaşlar ve kaoslar şimdiki Balkan topluluklarının doğmasının en belirleyici sebeplerinden biri olmuştur. Makedonya'da bu kozmopolit yapıdan her açıdan ciddi şekilde etkilenmiştir. Dini açıdan farklı ibadethaneler ve farklı dinler anayasa tarafından ibadet özgürlüğü vurgulanarak garanti altına alınmaktadır. Makedonya anayasasında dini özgürlük ve aidiyetler şu şekilde ifade edilmektedir: "Dini ifade ve özgürlükler anayasal garanti altındadır. Vatandaşların bireysel ve kamusal alandaki her türlü faaliyetleri de anayasal teminat altındadır".¹⁰⁵

Makedonya'da bugün en az 40 dini topluluk faaliyetlerini sürdürmektedir, yapılan son nüfus sayımına göre Makedonya yaklaşık %64.8 Ortodoks Hıristiyanlardan, %33.3 oranla ise Müslümanlardan, diğer kalanlar ise Katolik, Protestan ve az sayıda farklı dini topluluklardan oluşmaktadır.¹⁰⁶

Fakat şu bir gerçektir malesef Makedonya'nın resmi nüfus sayımı son olarak 2002 yılında yapılmıştır. Makedonya'da son zamanlar nüfus sayma sorunlarıyla boğuşmaktadır. Ülkede Makedon olmayanların gerçek ve kesin sayısı ile ilgili çeşitli istatistik enstitüleri ve hükümetler tarafından yapılan nüfus sayımlarının sonuçlarını ihtiyatla karşılamak gerekmektedir. Çünkü bu sayımların çoğu ard niyetli olup arka planında Makedonların sayısını arttırarak veya Hıristiyan dini mensuplarını arttırarak devletin hangi milletin veya devleti hükmedeceği ve aynı zamanda hangi etnik gruplarının azınlık statüsünde kalacağını belirlemek gibi siyasi nedenlerden oluşmaktadır.¹⁰⁷

¹⁰³ Makedonya'da Makedonların dışındaki bütün topluluklar resmi rakamların gerçekleri yansıtmadığı hususunda hemfikirdir. Sadece Türklerin nüfusunun 170.000 ile 200.000 arasında olduğunu söylemekle yetiniyoruz.

¹⁰⁴ M.C.D.İ.E., a.g.e, s.53.

¹⁰⁵ Makedonya Cumhuriyetin Anayasası, İkinci bölüm: "İnsan ve vatandaşın temel özgürlük hakları", madde 19.

¹⁰⁶ M.C.D.İ.E., a.g.e, s., Kitap X., s. 332

¹⁰⁷ Fauzi Skenderi, **Popullsia E Pollogut Të Poshtëm**, Tetova, 2000, s.17; bkz. Kemal H. Karpat, **Ottoman Population 1830-1914. Demographic and Social Characteristics**, Madison, London, 1985, s.50. 1904'te de

Makedon olmayan halkın özellikle Arnavutların ve Türklerin maruz kaldığı bu haksızlıkları göz önünde tutarak, 1991 yılında Makedonya Cumhuriyeti Devlet İstatistik Enstitüsü (M.C.D.İ.E) tarafından yapılan nüfus sayımını Arnavutlar boykot etmişlerdir. 1994 yılında Arnavutların isteği ile uluslararası gözlemcilerin denetiminde tekrar nüfus sayımı yapılmıştır. Bu tarihten sonra son olarak nüfus sayımı 2002 gerçekleşti.¹⁰⁸ Araştırmamızda 2002'den bugüne kadar uzun bir zaman dilimi olduğu için veriler kesinlikle çok değişmiş olmakla birlikte, maalesef başka resmi sayımlar olmadığından bu nüfus sayımından yararlanmak durumunda kaldık.

Dolayısıyla resmi istatistikler böyle olmakla birlikte Makedonya'daki İslam toplumunun, başta Arnavutlar, Türkler ve diğer unsurlarla beraber, Makedonya nüfusunun yarısını teşkil ettiği gayri resmi olarak iddia edilmektedir. Müslümanlar toplumun yarısını yahut yaklaşık yarısını teşkil etmekle beraber Makedonya devlet idaresi ve kamu hizmetlerindeki görevler neredeyse tamamen Makedon kökenli olanlara verilmiş, Müslümanlar ikinci sınıf insan muamelesi görmüş ve kamu hizmetlerinin dışında kalmışlardır.

9.5. Ortodoks Hristiyanlık

Makedonya'da Hristiyanlık denildiğinde, özelde Ortodoks Hristiyanlık anlamına gelir. Zira ülkedeki Hristiyanların ana bünyesini Ortodokslar oluşturur.

Makedonya Ortodoks Kilisesi kendisini ilk Slav kilise olarak tanımlama çabası içindedir. Bunu tarihe bağlayarak günlendirmeye çalışıyor. Bu irtibatın bütün Ortodoks Kliseler için ayırıcı bir özellik olduğu düşünülüyor. Temelinde bir siyaset mekanizması olarak Klise devleti durur. Keza amaçları bir üçgen kurmaktır: Makedonya Ortodoks Klisesi, Makedonlar ve Makedonya.¹⁰⁹

Makedonya'da ilk resmi nüfus sayımı dini mensubu üzere yapılmıştır, fakat gruplar arasında tartışma çıktığını ve sonuçları kabul etmedikleri görmekteyiz. Bkz. Mehmet Hacısalihoğlu, **Jön Türkler ve Makedonya Sorunu (1890-1918)**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2008, s.35

¹⁰⁸ 2002'den sonra 2010'da Makedonya Cumhuriyeti nüfus sayma kararı aldı fakat ilk günlerde alınan sonuçlara göre, komisyon sonuçları incelendiğinde Makedon olmayan halkın özellikle Arnavutların %40'dan daha fazla çıktığını gördüğünde, bu sonuçlar Makedon hükümeti rahatsız edeceğinden dolayı hükümet nüfus sayımı iptal ettirdi.

¹⁰⁹ Slavo Dimevski, **Crkovnata Itorija Na Makedonskiot Narod**, Skopje, 1965. s.45

Makedonya Ortodoks Kilisesinin resmi kaynaklarına göre bu kilise IX. yüz yılda Ohri'li aziz Kliment tarafından kurulmuş, daha sonra Ohri'nin başpiskoposu olarak resmileştirilmiştir.¹¹⁰ XI. asrının başlarında kral Samoil tarafından kilise patriklik makamına yükseltildi fakat Vasilij bu patrikliği eski makamına döndürdü.¹¹¹

XIV. yüz yılda Osmanlılar Makedonya'yı fethettiklerinde, 1408'de ilk olarak Ohri'yi ele geçirmiş fakat kilisesin faaliyetlerine dokunmaksızın onu koruma altına almışlardır.¹¹² Daha sonra 18 Mart 1767'de kilise, II. Sultan Mustafa Han tarafından İstanbul Patrikliğiyle birleştirilmiştir.¹¹³ Bu gibi hadiseler 1958'e ta Ohri Başpiskoposluğu kurulana kadar, devam etti, ve 1967'de Ohri kilisesi diğer Milli Ortodoks Kiliseler gibi bağımsızlığa kavuştu. Makedonya Kilisesi bağımsızlığına kavuşmuş olmakla birlikte Sırb Ortodoks Kilisesi: "Kilisenin iyiliğine ve kanunlarına aykırı olduğu için" bunu kabul etmedi. Bu yüzden, Makedonya Ortodoks Kilisesi hala Sırb Ortodoks Kilisesine bağlıdır, bağımsız değildir.¹¹⁴

Makedonya Ortodoks Kilisesinin "bağımsızlıktan" sonraki en büyük başarısı 1967'de "Aziz Ohridli Kliment" adıyla bir Lise ve 1977'de de Teoloji Fakültesi açmasıdır. Ayrıca İncil Kilise tarafından çağdaş makedonyacaya çevirilmiştir. Benzer şekilde "Vesnik", "Voskresenie" ve "Crkoven Vesnik" adlı dergilerde periyodik olarak basılmaktadır.

9.6. İslam

İslam dininin Balkanlar'da ilk temasının ne zaman olduğuna dair kesin bir tarihin söylenmesi zordur.¹¹⁵ İslam'ın ortaya çıkışından ve Orta Asya'dan Endülüs'ün kuzeyine kadar uzanan İslam Arap Devletinin kuruluşundan sonra, Araplar genellikle Balkanlar'da, Makedonya yörelerine doğru ilerlemişlerdir. Müslüman Araplar IX. asrın ilk yarısında (M. 825) Girit ve Sicilya'yı fethetmişlerdir. Böylece kendilerine Avrupa'nın iç bölgelerine

¹¹⁰ Slave Nikolovski-Katin, "MPS-Trieset godini avtokefalnost", **Makedonija** (Ilustrirano spisanie na Maticnata na iselenisite od Makedonija), nr.531/VII, 1997, s.10

¹¹¹ Slave Nikolovski-Katin, a.g.e., s.11

¹¹² Arhiepiskop Ohridski & Makedonski Mihail, **Naseto Sveto Pravoslavie**, Matica Makedonska, Skopje, 1996, s.93

¹¹³ Ohridski & Mihail, a.g.e., s.95

¹¹⁴ Done İlijevski, **Smislata Na Nekoi Otpori Aftokefalnosta Na MPC**, Institut Za Naciolnalna Istoria, Skopje, 1970, s.63

¹¹⁵ Nexhat İbrahimi, **Kontaktet E Para Të İslamit Me Popujt Ballkanikë Në Periudhën Paraosmane**, Logos-A, Shkup, 1997

ulaşma imkanı hazırlayan Adriyatik Denizi girişine kadar ulaşmışlardır. Arap Müslümanlar Güney İtalya'daki varlıklarını sağlamlaştırmayı başarmışlar ve Adriyatik'in batı sahili üzerindeki Bari Şehri etrafında bir Arap emirliği kurmuşlardır. Sonra Arnavutların yaşadığı doğu sahiline yönelmişlerdir. İslam Arap donanması bu sahildeki birkaç şehri fethetmekle birlikte, Dubrovnik) şehrinin uzun muhasarasının başarısızlığa uğramasından sonra Miladi 866 yılında geri çekilmeye mecbur kalmıştır.¹¹⁶

Endülüs Arap tüccarları, Akdeniz yoluyla, Adriyatik sahillerinde yaşayan insanlarla ticari ve kültürel alışverişte bulunmuşlardır. Bu alışverişin yapıldığı en önde gelen şehirler Dubrovnik, Dıraç, Vlore, Ulcinj gibi liman şehirleri olmuştur.¹¹⁷ Bu şekilde Makedonya halkının, İslam kültürüyle temasının IX. yüz yıla kadar uzanmakta olduğu söylenebilir.¹¹⁸ Fakat başka kaynaklarda, İslam Dininin Balkanlar'la ilk temasının Osmanlılar döneminde ve Osmanlılar eliyle olduğu görüşüne bilimsel araştırmalarda daha çok yer verildiği bilinmektedir.¹¹⁹

İslam dini, Balkanlar'a, yaygın kanaat olarak, XIV. asrın ikinci yarısında Osmanlılar vasıtasıyla girmiştir. Osmanlıların bu topraklarda yayılmasıyla birlikte Arnavutlar İslam ile tanışmışlardır. Balkanlar'da İslam daha önce mevcut olsa da halkın çoğunluğunun benimseyeceği biçimde İslam Dini Osmanlılar döneminde yaygınlaşmıştır. Onlardan önce Arap tacirler ve orduları yoluyla İslam oralara ulaşmıştır. Balkanlar'da Arnavutların yerleşik buldukları coğrafi konumun da buna katkısı büyük olmuştur. İslam'ın bu bölgelerde var olduğuna Müslümanlara ait kabirler şahitlik etmektedir. Bu kabirlerdeki mezar taşlarının üzerlerinde bulunan isimler, bu dönemlerde basılan sikke ve paralar ve başkaca delil sayılabilecek hususlar, Arnavutların Osmanlıların bu yöreye gelişinden daha önce, kısmen ve sınırlı olsa da, Müslüman olduklarına işaret etmektedir.¹²⁰

1386 tarihinde Üsküp, Osmanlılar tarafından fethedilinceye kadar İslam bu coğrafyada geçici bir kültür ve inanç durumundaydı. Osmanlı fetihleri ile birlikte İslam

¹¹⁶ Mehmed İbrahimi, "Makedonya'da İslam Kültürünün Yerleşmesi", **el-Hilal**, Üsküp, 1 Ocak 1990, s.1

¹¹⁷ Nexhat İbrahimi, **İslami Nə Balkan Para Shekullit XV**, 2.b. Zəri İslam, Prizren, 2000, s.45

¹¹⁸ Muhamed Hadzijahiç, **İslam i Muslimani u Bosna i Hercegovina**, Saraybosna, 1997, s.20-22

¹¹⁹ Ali Pajaziti, **Maqedonia Nė Periudhėn E Tranzicionit Shoqėror (1990-1997) Rini Universitare Dhe Religjioni**, Logos A, Shkup, 2003, s.94

¹²⁰ Hadzijahiç, a.g.e, s.24

köklü olarak yerleşmiş ve Osmanlı devletinin yıkılışına kadar bölgenin hakim dini inancı olmuştur.¹²¹

Yakın tarihe bakıldığında, Makedonya, Sırp tarafından 1912 yılında ve 1918 yıllarında işgal edildiğinde, bölgede yaşayan Müslümanlar için oldukça sıkıntılı günler başladı: baskı, haksızlık, öldürme gibi şiddetler başladığında, bölgedeki Müslümanlar Türkiye'ye göç etmeye başladılar.¹²² O günlerde başlayan göç dalgası günümüzde de devam etmektedir. Bu tarihlerde bazıları Anadolu'ya, 120.000'den fazla Kosovalı Arnavut ise Arnavutluğa göç etmişlerdir. 1921 senesine kadar Kosova'da 21.371 Arnavut katledilmiş, 22.110'u hapsedilmiştir. Arnavutlara ait 6.000'den fazla ev yakılmış, 10.526 ev soyulmuştur. Buna benzer saldırı ve tedhiş faaliyetleri daha sonraki yıllarda diğer yörelerde de yaşanmıştır. İkinci Dünya Harbi esnasında 1941 yılında Bosna, Sancak, Kosova ve Makedonya başta olmak üzere diğer yörelerdeki Müslümanlar da bu katliama maruz kalmışlardır.¹²³

Eski Yugoslavya Cumhuriyetinde yaşayan Müslümanların, dini hayatları ve buna ait sevk ve idare, Bosna'nın başkenti Saraybosna'da bulunan Diyanet İşler Başkanlığı tarafından organize edilmiştir. Fakat bu organize, Bosna'da 1992 yılına savaşın başlamasıyla son buldu.¹²⁴ Bu olaylardan sonra 1994 yılında Makedonya kendi Diyanet İşler Başkanlığını kurup Saraybosna'dan bağımsızlığını ilan etti.

Makedonya Diyanet İşler Başkanlığı altında 1984 yılından beri Üsküp'te "İsa Bey Medresesi" İmam Hatip Lisesi faaliyet göstermektedir.¹²⁵ Ayrıca, 1997 yılından beri yine Makedonya'nın Diyanet İşleri Başkanlığı altında kısmen devlet nezaretinde "İslami Bilimler Fakültesi" faaliyet göstermektedir.¹²⁶ "İsa Bey Medresesi" çatısı altında faaliyet gösteren bir diğer medrese ise İştîp şehrinde erkeklere özel olan "Hamidiye Medresesi"dir. Orta öğretim düzeyinde din eğitimi sadece erkek öğrenciler ile sınırlı değil. Kızlar için de Üsküp'te, Kalkandelen'de, Gostivar'da faaliyet gösteren "İsa Bey Medresesi" çatısı altında eğitim hizmeti veren İ.H.L liseleri bulunmaktadır. Makedonya'da Diyanet İşleri

¹²¹ Muhamet Pirraku, "İslami Dhe Muslimanët Në Balkan", **el-Hilal**, Üsküp, 26 Mayıs 1991, s.8

¹²² Popovic, a.g.e., s.222.

¹²³ Popovic, a.g.e., s.223-226

¹²⁴ bkz. Edah Becirbegovic, **Organizacija İslamske Zajednice u SFRJ**, Gazi Husrevbegova Medresa, Saraybosna, 1981, s.56

¹²⁵ Bkz. Bahri Aliu, "Medreseja Nëpër Vite", **el-Hilal**, No.31-32, Ekim-Kasım, Üsküp, 1991, s.15

¹²⁶ Shaqri Fetahu, "Fakulteti i Shkencave İslame, Hap Drejtë Perspektivës", **Hëna e Re**, Üsküp, 9 Temmuz 1997, s.6-7

Başkanlığıyla birlikte, Müslüman Dindarlar Topluluğu, Bektaşiyen Topluluğu, Sunni Topluluğu gibi topluluklar da bulunmaktadır.

9.7. Katolik, Hıristiyanlık ve Yahudilik

Makedonya'daki Hıristiyanlık tarihi, Roma İmparatorluk döneminde Aziz Pavlus'un 51 yılında Filippe bölgelerine gelişiyle başlamıştır. Fakat bölgede ve çevrede yaşayan halk tarafından saldırılara maruz kalan Pavlus'un, o bölgeden ayrılmasıyla birlikte, getirmiş olduğu dini/ideolojik düşünceler de yok oldu. Hıristiyanlığın ikinci yayılışı ise VII. yüz yılda başlayıp IX. yüz yılda Aziz Kiril ve Metodiy zamanında zirveye ulaşmıştır.¹²⁷

Makedonya tarihinde Ortodoks ve Katolik Hıristiyanlık her dönemde varolagelmiştir. Osmanlı İmparatorluğu bölgeyi feth etmeden önce Katolikler, Ortodoks Sırlar tarafından uygulanan baskı ve işkencelere maruz kalmışlardır.¹²⁸ Osmanlıların bölgeye gelişiyle birlikte, çok sayıda Katolik İslam dinini seçmiştir, dolayısıyla Makedonya coğrafyasında Katoliklerin sayısı düşmüş oldu. Katoliklerde yaşanan bu kitlesel din değiştirme olayı Ortodokslar için söz konusu olmamış, çok az sayıda Ortodoks İslam dinine geçmiştir. Bu sebeple Makedonya'daki Hıristiyanlığı büyük oranda Ortodokslar temsil etmekte olup Katolikler ise ancak sınırlı bir varlık gösterebilmişlerdir.¹²⁹ Makedonya'daki Katolikler iki gruba ayrılmaktadır. Bunlardan birincisi etnik olarak Makedon olan ama dini uygulamaları açısından Ortodokslara benzeyenler, ikincisi ise Batı Katolik toplumuna entegre olanlardır. Makedonya Katolikleri Üsküp ve Prizren'nin Piskoposluklarıyla bağlantılıdır. Ayrıca Katoliklerin 2 yıllık önlisans okulları da bulunmaktadır. Bazı kaynaklar Yahudilerin Makedonya toraklarında 26 asır önce yaşadıklarını, ayrıca, 1492 yılından sonra Endülüs Hıristiyanların eline geçtiğinde, Yahudilerin yavaş yavaş Makedonya'da varlık göstermeye başladıklarını kaydetmektedir. Yahudiler Makedonya'da çok az sayıda olmalarına rağmen kendi varlıklarını sürdürmektedirler. 1991 yılında "Makedonya Yahudiler Topluluğu" adıyla ilk Yahudi topluluğu kurulup, devlet tarafından hem etnik hem de dini azınlıklar olarak tanınmıştır.¹³⁰

¹²⁷ Kiro Stojanov, **Povijesno-Pravni Razvoj Katolicki Crkve Bizantisko-Slavensko Obreda u Makedoniji**, Krscanska Sadasnjost, Zagreb, 1990, s.6

¹²⁸ Gasper Gjini, **İpeshkvia Shkup-Prizren Nöpër Shekuj**, Drita, Ferizaj, 1992, s.94

¹²⁹ Stojanov, a.g.e., s.6

¹³⁰ Pajaziti, a.g.e., s.94-95

İKİNCİ BÖLÜM

"DİNİ AKIM" KAVRAMI TANIMLAMA, ORTAYA ÇIKIŞ SEBEPLERİ İLE TOPLUM ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

1. "Dini akım" Kelimesinin Anlamı

Dini akım kavramı, bir çok farklı şekilde tanımlanmıştır. Dini akımlar din sosyolojisi zaviyesinden bazen "yeni din"¹³¹, "sekt", "kült"¹³², "yıkıcı kültler", "gençlik tarikatları", "gençlik dinleri", "psiko-organizasyonlar", "New age", "yeni dini hareketler"¹³³ ve "yeni dini akımlar"¹³⁴ şeklinde tanımlanmıştır.¹³⁵

"Sekte" kelimesi batı dillerde Almanca'da (İng. Sect, Fr. Secta) dini akım anlamında kullanılmaktadır. Diğer Avrupa dillerinde de aynı kökten gelen benzeri kelimeler kullanılmaktadır.¹³⁶ Bu adandırma Latince sequi, takip etmek, kökünden gelen sectum kelimesine dayanmaktadır ve anlamı gidişat, yön, düşünce tarzı, taraf, ekol anlamlarına gelmektedir. Terim olarak ise "belli bir dini görüşü veya inancı, içinde bulunduğu ortama veya çoğunluğun dini inancına karşı ispatlamaya ve korumaya çalışan dini grup" anlamına gelmektedir. Görüldüğü üzere terim anlamını dini grubun din anlayışından çok bu grubun çoğunluğa karşı olan çatışmasından almaktadır.¹³⁷

"Sect", Türkçe'ye tarikat veya mezhep olarak çevirebileceğimiz, geleneksel din anlayışının dışında teşekkül eden, kendi inanç ve uygulama şekilleri olan dini oluşumlar olarak adlandırılmaktadır. "Sect", kesme anlamına gelen "section" kelimesinden değil de takip anlamına gelen "seq" kelimesinden gelmektedir. Bununla birlikte mezhep, daha büyük ve organize birlikten ayrılmak ve bu büyük cemaatin kavram birliğinden kopmaktır. Ayrıca diğer mezheplerle birlikte bir bütün de oluşturmaktadır.¹³⁸

"Mezhep" kelimesi, sözlükte "gitmek" anlamındaki zehab kökünden hem masdar hem de "gidilecek yer ve yol" manasında mekan ismi olan mezheb kelimesi. Terim olarak

¹³¹ Mehmet Ali Kirman, "Yeni Dini Hareketleri Tanımlama Problemi ve Tipolojik Yaklaşımlar", **Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi**, S.III-4, Samsun, 2003, s.6.

¹³² Mehmet Ali Kirman, **Din Sosyolojisi Terimler Sözlüğü**, Rağbet yay., İstanbul, 2004, s.136.

¹³³ Mustafa Arslan, "Değişim Sürecinde Yeni Dindarlık Formları: "Yeni Çağ" İnanışları Örneği", **Değerler Eğitim Dergisi**, S.4, s.10.

¹³⁴ Yeni dini akımları, dini duyguların yeni ifade biçimleri olarak nitelemek de mümkündür. Mehmet Ali Kirman, "Batıda Ortaya Çıkan Yeni Dinî Hareketlerin Karakteristik Özellikleri", **Uluslararası Avrupa Birliği Şurası Tebliğ ve Müzakereleri**, Ankara, 2000, I, s.317.

¹³⁵ Adnan Efe, "Küreselleşme Yeni Dini Hareketler ve İnternet", **Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyât Fakültesi Dergisi**, 2009, 4.

¹³⁶ bkz. Tanja Miloshevksa, "Verski Sekti Kako Faktor Na Globalnata Bezbednost", Skopje, 2014, s.2.

¹³⁷ Duran Terzi, "III. Din Şurası-Tebliğ ve Müzakereleri", Diyanet İşler Başkanlığı yay., 20-24 Eylül 2004, Ankara, s.2.

¹³⁸ Ramazan Biçer, "Kutsal Kitaplarüstü Apokratif KutsalBilgi Kitabı", Kelâm Araştırmaları Dergisi, V - 1, Ankara, 2007,18; (Stark Rodney-William Sims Bainbridge, A Theory of Religion, New York: Rutgers University Press. 1987, 124."den naklen).

"dinin aslî veya ferî hükümlerinin dayandığı delilleri bulmakta ve bunlardan hüküm çıkarıp yorumlamakta otorite sayılan alimlerin ortaya koyduğu görüşlerin tamamı veya belirledikleri sistem" diye tanımlanabilir. Tanımda yer alan aslî hükümler dinin inanç esaslarını, fer'i hükümler ise ibadetler ile insanlar arası münasebetleri içermektedir. İman esaslarını konu edinen mezhepler itikadi, diğerleri de fıkhi mezhepler diye isimlendirilmiştir.¹³⁹

Dini akımları açıklama için kullanılan bir diğer kelime de Fırka terimidir. Fırka kelimesi; siyasi ve itikadi mezhepler için kullanılan bir terimdir. Fırka (çoğulu "Fırak") sözlükte "ayırarak, bölmek; açıklayıp hükme bağlamak" manalarına gelen fark kökünden isim olup insanlar arasından ayrılmış belli bir grup ve topluluğu ifade eder. Terim olarak, "İslam fikir tarihinde kendilerine has siyasi düşünce veya itikadi telakkilere sahip bulunan gruplar için "siyasi akım" (bir nevi parti ve hizip) ve "itikadi mezhep" anlamında kullanılmıştır.¹⁴⁰

Dini akımların en belirleyici grupları olan "Cemaat" kavramını ise "aynı inanç, değer ve davranış kalıplarını benimsemiş, karşılıklı olarak yakın, içten, yüzyüze ve samimi ilişkilerle birbirine bağlı insanlardan oluşan, topluma oranla görece küçük ve homojen insan topluluğu" biçimindeki tanımlayabiliriz.¹⁴¹

Batı kaynaklı olan "Yeni Dini Akımlar" için doğru kelime ve kavramı bulmanın zor olduğu ifade edilmiştir. Almanlar Eski Dini akımlar için "mezhep" kelimesiyle tercüme edebileceğimiz "Konfession veya Sekte" deyimleri kullanılırken, yeni akımlar için, özellikle 1970'li yıllardan sonra, gençlerin bu akımlara daha çok meyil göstermelerini dikkate alarak "Gençlik Dinleri" veya "Gençlik Akımları" diye tercüme edebileceğimiz "Jugendreligionen" deyimini kullanmaya başlamışlardır.¹⁴²

Amerika Birleşik Devletlerinde ise "cults" veya "destructive cults" (Yıkıcı Dini Cereyanlar) deyimleri kullanılmakta, bu kavramın belirgin bir negative vurgu içerdiği gözlemlenmektedir. Ayrıca bu bağlamda Yeni Dinler veya "Yeni Dini Hareketler"

¹³⁹ İlyaz Üzümlü, "Mezhep" madd., TDV İslam Ansiklopedisi, C.29, 2013, İstanbul, s.526

¹⁴⁰ Bekir Topaloğlu, "Fırka", TDV İslam Ansiklopedisi, C.13, 1996, İstanbul, s.35.

¹⁴¹ Ö. Demir & M. Acar, **Sosyal Bilimler Sözlüğü**, Adres yay., İstanbul, 1992, s.66.

¹⁴² Friedrich & W.Haack, **Jugendreligionen**, Ursachen Trends Reaktionen, 2.b., München, 1980, s.7.

deyimlerinin kullanımına da rastlanır. Deyim çok geniş bir alanı kapsadığı için, kesin bilimsel bir anlatım olmaktan uzaktır.¹⁴³

Yeni dini hareket taraftarlarının yaş ortalamaları 16-55 aralığında olup toplumun her kesiminden üyeler bulunmaktadır. Daha küçük yaşta olanların sayısı azdır. Mutlak hakikati getirdiğine veya ideal çağın aydınlatıcısı olduğuna inanılan bir "Lider"in (Ruhani Lider olarak ifade edilebilir) etrafında toplanır ve güçlü cemaat oluştururlar. Hareketlerinde üç ana esas göze çarpar: Liderin tavsiyeleri (dersleri), organize şekli ve kurtulmuş zümre olarak ifade etmektedirler.¹⁴⁴

Dini akımlar hakkında farklı bir tasnif İlyaz Üzüm tarafından yapılmıştır. Dini veya İslami akımlar genel anlamda, "İslam coğrafyasında ortaya çıkan, temel inanç ve ibadetlerde islam kaynaklarına atıf yapan ancak muhtelif hususlarla ilgili kendilerini başkalarından ayıran anlayış ve algılayışlara sahip olan kesimler" şeklinde tanımlanabilir. Bunlar mezhebi, tasavvufi, cemaatsel ve siyasi İslami gruplar olmak üzere dört gruba ayırmıştır.¹⁴⁵ Bu manada ise Ahmet Turan mezhepleri üç gruba ayırır bunlar ise İtikadi, Fıkhi ve Siyasi mezhepler.¹⁴⁶ Oysa Makedonya'da toplum arasında dini akımlar kavramı genellikle "sekt", "mezhep" ve "cemaat" kavramlar üzere tasnif yapılır.

2. Dini Akımların Ortaya Çıkış Sebepleri

Dini akımların ortaya çıkış sebepleri araştırıldığında, dünya çapında dinsel bir canlanmanın olduğu ileri sürülmektedir.¹⁴⁷ Dini akımlar sosyoloji alanına girdiği için sosyologlara göre, dini grupların hızlı sosyal değişimin yaşandığı dönemlerde ortaya çıktığını ifade etmektedir. Buna ilaveten Bodur'un dediği gibi "*Yeni dini akımlar, moral*

¹⁴³ Friedrich & W.Haack, a.g.m., s.8.

¹⁴⁴ Ekrem Sarıkcıoğlu, "Yeni Dini Akımlar", **Dinler Tarihi Araştırmaları-II**, Sempozyum 20-21 Kasım 1998 Konya, Dinler Tarihi Derneği Yayınları-2, Ankara, 2000, s.81

¹⁴⁵ İlyaz Üzüm, "Kelam-Mezhepler Tarihi İlişkisi Açısından Günümüz Türkiye'sinde Dini Akımlar ve Din Aleyhtarı Yazarlar", **İlahiyat Fakülteleri Kelam Anabilim Dalı Eğitim-Öğretim Eseleleri Ve Koordinasyon Toplantısı-II**, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, S.149, İstanbul, 1998, s.118.

¹⁴⁶ Ahmet Turan, "İslam Mezhepler Tarihi Araştırmalarında Tekip Edilmesi Gereken Yollar", **Günümüz Din Bilimleri Araştırmaları Ve Problemleri Sempozyumu**, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Yayın no:55, Samsun, 1989, s.2.

¹⁴⁷ Ünver Günay, **Din Sosyolojisi**, İnsan yay., İstanbul, 1998, s.442.

çöküntü veya moral krize karşı bir tepki, bir reaksiyon hareketi olarak da değerlendirilebilir".¹⁴⁸

Batı dünyasında ortaya çıkan yeni dini akımların oluşum sebepleri değerlendirilirken de farklı yorumların yapıldığını görmekteyiz. Bu çerçevede yeni dini akımlar genellikle, bilimin ve politikanın çözemediği pek çok problemin bulunduğu, aile müessesesinin ve dini değerlerin özellikle Batı'da çökmeye yüz tuttuğu, toplumunda aradığı huzur ve refahı bulamayan, sosyal çevre, dini bilgilerimin yetersizliği veya yanlışlığı, ders kitaplarında veya hocaların açıklamalarındaki dine ters düşen ifadeler, insanların dini konularla ilgili dedikoduları, din adamların ve dindarların yanlış tavır, açıklama ve davranışları gibi sebeplerin, insana ve topluma dair mekanist-materyalist görüşlerin kimliksizleştirdiği tatminsiz ve huzursuz insanlar için bir kaçış yolu ya da teselli kaynağı olarak görülmektedir.¹⁴⁹

Bir diğer ifadeyle, yeni dini akımlar, konunun uzmanları tarafından sosyo-ekonomik problemlerden ve modern hayatın baskısından bir kaçış yolu olarak kabul edilmektedir. Oysa söz konusu akımlar, kendi üyeleri tarafından gerçek bir kurtuluş yolu olarak algılanmaktadır. Bugün akademik sosyolojinin en son aşamasını oluşturan İşlevselci sosyoloji¹⁵⁰ anlayışına göre ise, mevcut din anlayışının azami derecede laikleşmiş, akılcı ve pozitivist düşünceli modern insanın ve toplumun beklentilerini ve ihtiyaçlarını karşılamadığı, onları tatmin edemediği yerde oluşan boşluğu yeni dini akımların faaliyetleri doldurması kaçınılmazdır" şeklinde yorumlar yapılmaktadır.¹⁵¹

Bir başka perspektivle bakıldığında insanlar, modern dünyanın getirdiği bunalımın stresinden kurtulmak istemektedirler. Bilim ve teknolojinin ilerlemesi ile modern dünyanın en önemli özelliği haline gelen "bireysellik" kişiyi toplumdan soyutlanmış bir varlık haline getirmiştir. Modernleşme, batı kültürel yapısının değişmesine, geleneksel değer ve inançların zedelenmesine yol açmıştır. İşte bu noktalar dikkate alındığında XX. yüzyılın sonlarında Batı'nın mevcut kurumsal yapısının kendi mensuplarınca sorgulanması ve buna

¹⁴⁸ Hüsnü Ezber Bodur, "Küreselleşme Bağlamında Batıda Ortaya Çıkan Yeni Dinî Hareketler ve Türk Toplumuna Etkileri", **Uluslararası Avrupa Birliği Şurası Tebliğ ve Müzakereleri**, Ankara, 2000, S.I, s.307

¹⁴⁹ Mehmet Ali Kirman, "Batıda Ortaya Çıkan Yeni Dinî Hareketler", s.226.

¹⁵⁰ Daha geniş için bkz. Elliot Aronson vd., **Sosyal Psikoloji**, trc. Okhan Gündüz, 7. Kaknüs yay., İstanbul, 2010, 6. bölüm.

¹⁵¹ Kirman, a.g.m., s.226.

bağlı olarak birtakım dini akımların ortaya çıkması kaçınılmazdır.¹⁵² İnsanlar, materyalist ve rasyonel anlayışların kendilerine kaybettirdiği manevi alanı tekrar elde etme umuduyla bu akımlara yönelmekte ve tecrübe etmektedirler.¹⁵³

Dini akımlar, din alanındaki farklılaşmaların birer ürünü olup içinde geliştikleri ortamın izlerini bünyelerinde taşımaktadırlar. Bu da dini akımların oluşumunda psiko-sosyal, politik ve ekonomik pek çok unsurun etkili olduğu anlamına gelmektedir. Bu unsurlar, “belirli şahıslar veya fikirler etrafında odaklaşmalara yol açmış, böylece de din anlayışı konusunda yer yer farklılaşmalar meydana gelmiştir. Farklılaşmaların zamanla sistematik özellik kazanarak, düşünce ve davranışları etkileyen, geleneksel bir hüviyete bürünmesi, kurumlaşarak ve sosyal hayatta derin izler bırakarak varlığını sürdürmesi, karşımıza mezhep (dini akım, cemaat, grup) olgusunu çıkarmaktadır”. Bu husus, dini akımların birer beşeri oluşum olarak değerlendirilmesini gerekli kılar.¹⁵⁴

Dini akımların ortaya çıkışına zemin hazırlayan ve gelişim süreçlerine doğrudan tesir eden pek çok husus bulunmaktadır. Bu, kendiliğinden ve birden gerçekleşen bir olgu değildir, aksine bu sürece eşlik eden psiko-sosyal, dinî, kültürel ve siyasi ile pek çok unsur bulunmaktadır.

2.1. Psiko - Sosyal Faktörler

Dini akımların, dinin anlaşılma tarzları olduğunu söylemek mümkündür. Dolayısıyla özünde insani bir olaydır. İnsanın psiko-sosyal eğilimlerinden kaynaklanan hususların yanı sıra sosyo-politik gelişmeler dini akımların ortaya çıkışına zemin hazırlayan faktörlerdir.

Psiko-sosyal faktörler temelde insan ve insanın algılama biçimiyle ilişkili olan hususlardır. Dini akımlar söz konusu olduğunda bu husus fazlasıyla önem taşımaktadır. Zira dini akımlar, dinin insanlar tarafından anlaşılma biçimleri olup vahiy ve sünnetin yorumlanması suretiyle gelişmişlerdir. İnsan faktörü devre dışı bırakıldığında dini akımlarla ilgili sağlıklı bir değerlendirme yapabilmek son derece güçtür. İnsan tek başına bir varlık değildir; aksine toplumla ilişkisi çerçevesinde kendisini inşa eden sosyal bir

¹⁵² Ali Köse, **Milenyum Tarikatları Batı’da Yeni Dini Akımlar**, Timaş yay., İstanbul, 2006, s.15-16.

¹⁵³ Köse, a.g.e., s.19-20.

¹⁵⁴ Ömer Faruk Teber, "Mezhepleri Ortaya Çıkış Nedenleri", **İslam Mezhepleri Tarihi**, Anadolu Üniversitesi İlahiyat Önlisans Programı, etd. Mehmet Ali Büyükkara, Eskişehir, 2010, s.27

varlıktır. Bu durum onun algılama biçimine de doğrudan yansır. İçinde bulunduğu toplumsal gerçeklik, hakikat algısının şekillenmesinde birincil derecede işlev görür.¹⁵⁵

Dini akımlar açısından bakıldığında bu durum son derece anlamlıdır. Zira dini akımlar, her ne kadar belirli bir insanın ve kurucunun görüşleri etrafında şekillense de, bir topluluk tarafından sahiplenildiği ölçüde var olabilmektedirler. Dini akımlar bu sayede hayat bulur ve tarihsel gerçekliğe kavuşur. Taraftarı olmadığı takdirde ise tarih sahnesinden silinir. Dolayısıyla dini akımların oluşum ve gelişim süreçlerinde insan hem bireysel hem de toplumsal olarak aktif rol üstlenmektedir. Psiko-sosyal faktörlerle kastedilen tam da budur. Dini akımlar, bireysel ve toplumsal bir kişilik olarak insanın, dini anlama ve yorumlama biçimlerinin zamanla kurumsallaşması üzerine kuruludur. Bu çerçevede, insanın tabiatı, onun dini nasları algılama ve yorumlama şekli, yine insan ürünü olan başka kültür ve medeniyetlerin etkisi ele alınacak ve söz konusu faktörlerin dini akımların doğuşu ile ilgisi ortaya konulacaktır.¹⁵⁶

2.2. İnsanın Tabiatı Ve Dini Nasları Algılama Farklılığı

Her bir insan yapısal olarak bir diğerinden farklıdır. Bu durum onun dünya görüşünün şekillenmesinde, hayata ve olaylara bakış açısının biçimlenmesinde son derece etkilidir. Dini akımlar, dinin anlaşılma biçimleri olarak tanımlandığına göre, bu anlama işinin özünde insan yatmaktadır. Bu da insanın psiko-sosyal niteliklerine göre değişiklik arz etmektedir. İnsanın bireysel ve toplumsal olarak yaşadığı değişim ve dönüşümler, dini anlama ve anlamlandırma sürecini etkilemektedir. Bu durum, farklı din algılarının zamanla kurumsallaşmasına ve sistematik hale gelip dini akımların oluşturmasına yol açmaktadır.¹⁵⁷

Dini akımların doğuşuna yol açan farklılaşmalar özellikle cemaat akımları ile radikal anlayışı olan akımlar arasında zaman zaman nasların yorumu konusundaki görüş ayrılıklarından beslenmiştir. Nasların dini akımların ortaya çıkışı ve gelişim süreçleri açısından çok yönlü etkileri olmuştur. Naslar kimi zaman görüş ayrılıklarının doğrudan

¹⁵⁵ Ömer Faruk Teber, a.g.m., s.28

¹⁵⁶ Ömer Faruk Teber, a.g.m., s.28

¹⁵⁷ Hasan Onat, "İslam'da Yeniden Yapılanma Üzerine", AÜİFD, Özel Sayı, C.39, S.2, Ankara, 1999, s.206

sebebi olurken, kimi zaman da naslardan bağımsız olarak oluşan yaklaşım tarzlarının temellendirilmesinde kullanılmışlardır.¹⁵⁸

Kendisine yaklaşılması için Kuran'ın hiçbir ön şart getirmemiş olması, her insan veya topluluğun psiko-sosyal eğilimleri doğrultusunda Kuran'a yaklaşımlarını beraberinde getirmiştir. Aslında bu farklılaşmaya bizzat Kuran'ın kendisi imkan tanımaktadır. Çünkü Kur'an-ı Kerim'de bütün insanlar tarafından aynı şekilde anlaşılabilir muhkem ayetlerin yanı sıra farklı şekillerde anlaşılabilir ayetler de bulunmaktadır. Müteşabihat olarak adlandırılan ve ne anlama geldiği hususunda doğrudan değerlendirmede bulunmanın mümkün olmadığı ayetler pek çok farklı yorumun ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Bu bakımdan aşırı olan radikal dini akımların ortaya çıkmaları için en önemli faktörlerden biri olarak zikredebiliriz.¹⁵⁹

Kur'an ve Sünnet İslam dininin en temel iki kaynağıdır olduğuna göre, bir yaklaşım tarzının doğru olup olmadığının en temel göstergesi, bu yaklaşımın bu iki kaynaktan herhangi bir dayanağının bulunup bulunmadığıdır. Bu yüzden Müslümanlar, hem bireysel hem de toplumsal düzeyde sahip oldukları bakış açılarının doğruluğunu Kuran veya hadislerden buldukları delillerle desteklemeye ve meşruiyet kazandırmaya çalışmışlardır. Klasik İslam mezheplerinin yanı sıra son dönemde ortaya çıkan örneğin Ahmedîlik, Babîlik, Bahailik gibi yeni dini akımların (veya dinlerin) bile yaklaşımlarını Kur'an'a atıfta bulunarak doğrulamaya çalışmaları, nasların dini akımların ortaya çıkışındaki rolünü ortaya koyması bakımından önemlidir.¹⁶⁰

2.3. Farklı Din, Kültür ve Medeniyetlerle Olan Etkileşimler

İslam doğduğu sınırları aşip yeni muhataplara ulaştıkça, farklı dinlere ve kültürlere mensup kişileri de kendi bünyesinde eritti. İslam'a giren yeni kişiler, eski düşünme ve inanma biçimlerini terk etmelerine karşın, eski kültürel dokularını veya yaşam şekillerini belirli ölçülerde muhafaza etmişlerdir. Bu durum, İslam bünyesinde farklı algı ve düşünme biçimlerinin oluşmasına yol açtı. Bu farklılaşmalar da zamanla mezheplerin ve takip eden dönemlerde de dini akımların ortaya çıkışını hazırladı. İslam sınırları coğrafi olarak

¹⁵⁸ Daha geniş için bkz; Muhammed Zahid Keveri, "Mezheplerin Doğuşuna Bir Bakış", çev. Seyit Bahçıvan, Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, S.12, Konya, 2001, s.34

¹⁵⁹ Ömer Faruk Teber, a.g.m., s.28

¹⁶⁰ Ömer Faruk Teber, a.g.m., s.30.

genişledikçe yeni müslüman olanlar aracılığıyla yeni kültür ve medeniyetler de İslam içerisinde kendine yer bulmaya başladı.

İslam'ın geniş alanlara yayılması, yeni kültürlerle, uygarlıklarla temas etmesi, toplumsal değişme ve gelişme, ister istemez din alanındaki kurumlaşmanın farklılaşmasını, yeni yapılanma yani yeni dini akımların ortaya çıkmasını beraberinde getirmiştir. Hem siyasi ve itikadi dini akımlar veya mezhepler, hem de fikhi mezhepler, bu sürecin doğal sonuçları olarak ortaya çıkmıştır. Dini akımlar teşekkül ettikten sonra, insanların din anlayışları, Kur'an'a göre ve içinde yaşanılan gerçekliklere göre değil, onlara sunulan şablonlara göre şekillenmeye başlamıştır. Her dini akımın, kendine göre, çoğu zaman gerçeklere uyuşmayan bir tarih telakkisi ve din anlayışı vardır. Dini akımların, insan ürünü olduğuna göre her ne sebeple ve her ne şekilde olursa olsun, İslam'la özdeşleştirilmelerinin mümkün olmayacağını anlayıp, İslam'ın dinamik boyutunu vahyin, aklın ve bilimin ışığında öne çıkartmadan, din alanında bir yeniden yapılanmadan söz etmek anlamsız olur.¹⁶¹

Yani çağımızın siyasi yapısı demokrasi sistemi olduğuna göre, demokratikleşmenin yol açtığı özgür ortamlardan yararlanarak hoşgörü, çoğulculuk, diyalog ve sivil toplum gibi küresel kavramları sık kullanan bu tür dini hareket ve cemaatler, eğitim, sağlık, ticaret ve finans gibi çeşitli alanlardaki faaliyetleriyle hem meşrulaşmaya, hem de global ölçekte organize olarak genişlemeye çalışmaktadırlar.¹⁶²

Aynı zamandan çeşitli dini hareket ve cemaatlerin medyadan eğitim faaliyetlerine kadar global ölçekte değişik faaliyet ağlarıyla kendi kapalı alanlarında ürettikleri kutsallıkları kamusal hayata taşıyarak hem meşrulaştırma yollarını aramakta, hem de toplumu dönüştürmeyi amaçların biridir.¹⁶³

¹⁶¹ Hasan Onat, a.g.m., s.205

¹⁶² Bodur, "Küreselleşmenin Dini Boyutu ve Türk Toplumunu Üzerindeki Yansımalarının bir Değerlendirmesi", **Dini Araştırmalar**, C.6, 17, Ankara, 2003, s.50

¹⁶³ Bodur, "Küreselleşmenin Dini Alandaki Etkisi ve Ulus-Devlet", Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, C. 4, Kahramanmaraş, 2004, s.17

3. Dini Akımların Toplum Üzerindeki Etkileri

İnsanın bağlı olduğu ahlak sisteminin temeli olması, hak ve adalet ilkesinin yerleşmesine vurgu yapması ve aile kurumuna verdiği önemle dinler, toplumun geleceğini temin etme açısından önemli bir işlev görmüştür.¹⁶⁴

Bu anlamda, dini akımlar, özellikle de Batı merkezli olanlar, pek çok kurumu ve kültürün önemli bir kısmını reddetmek suretiyle bazıları ise dünya ile kavgalı olarak varlıklarını sürdürürler. İnsanların her türlü sınırlandırmalardan, baskılardan, kısıtlamalardan ve hatta egemen sistemlerin boyunduruğundan kurtulmak gerektiğini savunmalarına rağmen kendi mensuplarının iradelerini kendi tekellerine almakta ve adeta insanları kendilerine köle haline getirdikleri gözlemlenmektedir.¹⁶⁵

Dini akımların bunlar, cemaatler veya radikal anlayışlar olsun, gençler arasında yayılma istidadı gösteren bu akımların her birinin yalnızca kendilerinin temsil ettiği anlayışı doğru diğerlerinin yanlış olduğunu vurgulamaları ve aynı zamanda çok az sayıdaki taraftarlarının inançlarını meşrulaştırmaları toplumda bir çatışmaya neden olabileceği, yüzeysel dinin toplumsal dayanışmayı sürdürme yönündeki fonksiyonunun kaybolmasına neden olacağı ifade edilmektedir.¹⁶⁶

Dini akımların ve onların üyelerinin bazılarının maddi hırs peşinde koştukları, gösterişe dayalı aldatıcı ibadetler, tamahkarlık ve dolandırıcılık gibi çirkin işlere bulaşmaları da nadirattan değildir.¹⁶⁷

Dini akımlar hakkındaki mesela, beyin yıkama, siyasi hile, psikolojik baskı ve eleştirilere yönelik baskı taktikleri yolundaki iddialar sebebiyle birçok ülkede fanatiklerin, dini akımları takip altına alma, kontrol etme, cezalandırma, ya da bastırma noktasında geniş kaynakları ve kamuoyunu harekete geçirmelerine sebebiyet vermiştir. Dini akımların, taraftarları veya karşıt grupların taraftarları arasında sözlü çatışmalar olmuştur, fakat bu çatışmaların medyada yer alması ve bu dini akımların yaygınlaşmasına ve

¹⁶⁴ Şinasi Gündüz, "Dinin Anlam ve Değeri", **Yaşayan Dünya Dinleri**, 3.baskı, DİB, Ankara, 2010, s.23-24.

¹⁶⁵ Ali Rafet Özkan, **Kıyamet Tarikatları Yeni Dini Hareketler**, İQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2006, s.47.

¹⁶⁶ Hüsnü Ezber Bodur, "Küreselleşmenin Dini Alandaki Etkisi ve Ulus-Devlet", **KSÜİFD**, 4, Kahramanmaraş, 2004, s.16.

¹⁶⁷ Mehmet Ali Kirman, "Batıda Ortaya Çıkan Yeni Dinî Hareketlerin Bazı özellikleri ve Toplumsal Tabanları", s.230

tanınmasına yardımcı olmuştur.¹⁶⁸ Benzer örneklerin İslam toplumunda da ortaya çıktığı müşahede edilmiştir. Örneğin 25 Haziran 2010 yılında Üsküb'ün en önemli camiilerden biri olan "İsa Beg" Camii'sinde bir Cuma namazı esnasında Makedonya Diyanet İşler Başkanlığı'ndan resmi temsilciler ile Camii'deki Radikal-Vehabbi anlayışı sahip olanlar arasında bir fiziki çatışma çıkmış, olayın medyaya taşınması Makedonya İslam toplumunda büyük bir psikolojik hasara yol açmıştır.¹⁶⁹

Dini akımların toplum üzerindeki bir diğer etkisi ise kendilerine mahsus mekanlarıdır. Bazı dini akımların özel mabetleri olmayıp sadece camii merkezli olarak kendi faaliyetleri yürütmektedirler. Bazı dini akımların, Türkiye menşeli bazı cemaatler böyledir, faaliyetlerini kendilerine has sohbet mekanlarında icra eder ve buralara özel bir ihtimam gösterir, adeta kutsallaştırırlar. Dini akımların faaliyetleri kendi mekanlarında yapmaları aynı zamanda o dini akımın üyelerinin huzura ulaştığı yerler olarak kabul edilmektedir.. Bu "mekanların" diğer bir özelliği de cemaatin bir araya geldiği ve toplu olarak faaliyet ettikleri yer olmasıdır.¹⁷⁰

Bazı devletler toplumsal barışı ve toplum sağlığını bozmaya kalkışan bazı dini akımlara anında müdahale etmişlerdir. Özellikle son 10 yıl içinde Makedonya'da Radikal bir anlayışı benimsemiş olan dini akımların da devlet takibatında olduğunu söylemek mümkündür. Binaenaleyh Makedonya'da faaliyet gösteren dini cemaatlerin mutlak bir rahatlığından bahsedilemez. Nitkemi kamu huzuruna ve güvenliğine yönelik her hangi bir ihlal ve endişe durumunda bu gruplara müdahale edilmektedir. Sosyo-ekonomik faydaların dağıtımını konusunda da siyasi otoritenin yönlendirici bir takım etkileri vardır. O yüzden, bunlar tamamen bağımsız, kendi başlarına buyruk hareket eden yapılar olarak da değerlendirilmemelidir.¹⁷¹

¹⁶⁸ Ömer Mahir Alper, **Bati'da Din Çalışmaları**, Metropol yay., İstanbul, 2002, s.171-172.

¹⁶⁹ <http://www.worldpress.org/Europe/3641.cfm> (Erişim 20.05.2015)

¹⁷⁰ Ahmet Güç, **Dinlerde Mabet ve İbadet**, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2005, s.23.

¹⁷¹ Hüsnü Ezber Bodur, "Küreselleşme Bağlamında Batıda Ortaya Çıkan Yeni Dinî Hareketler ve Türk Toplumuna Etkileri", **Uluslararası Avrupa Birliği Şûrâsı Tebliğ ve Müzakereleri**, C.I, DİB, Ankara, 2000, s.339.

4. Dini Akımların Son Yüzyılda Büyük Artış Göstermenin Sebepleri

Dini akımların son yüzyılda büyük artış göstermenin sebepleri üzerinde Bodur'un "Küreselleşme Bağlamında Batıda Ortaya Çıkan Yeni Dini Hareketler ve Türk Toplumuna Etkileri" makalesinde ifade ettiği gibi: *"Yirminci asırda çok hızlı gelişen teknoloji ve bu teknolojik gelişmenin giderek ekonomik yoksullukları ortadan kaldıracığı yolunda çok iyimser bir bekleyiş ortaya çıkmıştır. Ancak bu beklentiler, zaman içerisinde gerçekleşmeyince bir hayal kırıklığı meydana getirmiştir. Bunun sonucunda dini hareketlerde bir artışın olduğu söylenebilir."*¹⁷²

Dini akımların (veya) hareketlerin gelişmesi ve artmasına bakıldığında onların endüstrileşme ve şehirleşme derecesiyle paralel bir başarı sağladıkları görülür. Modern kültürel yeniliklerin benzer diğer şekilleri, yeni dini hareketlerin şehirlerde de başarı kazanmasını sağladı. Birçok yeni dini hareketlerin dalları, büyük kıtaların önemli şehirleri çevresinde global şebekeler şeklinde yayıldı.¹⁷³ Dini akımların gelişmesi aynı zamanda, modern sosyal sistem ve karmaşık şehir hayatı ile ilgili hayal kırıklığı ya da rahatsızlığı da yansıtmaktadır. Radikal anlayışı olan dini akımlar, modernitenin iş ahlakı, materyalizm ve tüketicilik gibi diğer özelliklerine de karşı çıkmaktadır.¹⁷⁴

İnsanlar, heyecana, akla ya da ruha ait ihtiyaç ve arzularını karşılamak için yeni dini akımlara katılmaktadır. Bunların içine ortak bir aile ortamında yaşama isteği de dahil edilebilir. Ailede aynı düşüncedeki insanlar; dini davranışlardan kaynaklanan faktörler, tüketim toplumundan kurtulmak için pratik ve alternatif bir hayat tarzı geliştirmişlerdir. Bu bağlamda onlar, yeni dini hayata adanır, yeni bir hayat tarzı uygularlar ya da yeni bir ruhi felsefe elde ederler.¹⁷⁵

Kapitalist ekonomik modelin geri kalmış veya gelişmekte olan ülke insanları için vaat ettiği hayat standartını yükseltme veya yaşam kalitesini tüm toplumsal katmanlara

¹⁷² Hüsnü Ezber Bodur, a.g.m., s.305

¹⁷³ Ahmet Faruk Kılıç, "Din Sosyolojisinde Dini Grup Tipolojileri", *Değerler Eğitimi Dergisi*, S.13, 27-46, 2007, s.49-50.

¹⁷⁴ Abdullah Sevgi, *Yeni Dini Akımların Temel Görüşleri Ve İslam*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Van, 2011, s.33

¹⁷⁵ Kılıç, a.g.m., 49-50.

yaymadaki başarısızlığı, dini hareketlerin özellikle cemaatler arasında sayıca artmasında etkili olan toplumsal faktörlerden biri olarak değerlendirilmektedir.¹⁷⁶

Bir toplum, değerler üzerinde bir konsensüs yoksa ya da dinin ürettiği değerler genel değerler olarak paylaşılmıyorsa yeni dini akımların sayısında ciddi artışların olması kaçınılmazdır.¹⁷⁷ Aile yapısında birtakım değişmelerin gözlenmeye başlaması ve bireyin aile içerisinde geçirdiği zaman diliminin giderek azalmaya başlaması yeni dini akımların gençler arasında yayılmasını kolaylaştırmaktadır.¹⁷⁸

Dini akımların, özellikle insanların inanç zaaflarını kullanmak suretiyle bütün toplumlarda yayılmaya çalışıyorlar. Özellikle inanç zaafının yüksek olduğu bölgelerde daha bir yayılma temayülü gösteriyorlar. Aynı zamanda kitle iletişim araçlarında meydana gelen gelişmeler sonucunda dini akımlar birbirine etki edebildiği gibi birbirlerinden etkilendiği de bilinen bir gerçektir.¹⁷⁹

Komünizm sonrası yıllarda devletlerin sistem olarak kargaşa halinde oluşu hususu göz önünde bulundurulduğunda demokrasiye geçiş tecrübesi yaşayan toplumlarda da yeni dini hareketlerde belirgin bir gelişme gözlenmeye başlamıştır. Dernek, okul, kitap, dergi vs. gibi faaliyetlerle başlayan bu hareketler zamanla internet imkanlarını da yoğun olarak kullanmaya başlamışlardır. Makedonya'daki İslam toplumu da bu gelişmelerden büyük oranda etkilenmiş, başta Türkiye olmak üzere İslam dünyasının dört bir yanından gelen dini/kültürel gruplar çeşitli düzeylerde faaliyetlerde bulunmaya başlamışlardır. Bu grupların Makedonya'daki faaliyetleri bir yandan ülkedeki İslam toplumunun bilinçlenmesi ve dini kültürün gelişmesine hizmet ederken bir yandan da farklı düzeyde dini gerginlik ve çatışmaların yaşanmasına yol açmaktadır.

¹⁷⁶ Bodur, "Küreselleşmenin Dini Boyutu ve Türk Toplumunu Üzerindeki Yansımalarının bir Değerlendirmesi", s.51.

¹⁷⁷ Bodur, "Küreselleşmenin Dini Alandaki Etkisi ve Ulus-Devlet", s. 23.

¹⁷⁸ Bodur, "Küreselleşme Bağlamında Batıda Ortaya Çıkan Yeni Dinî Hareketler ve Türk Toplumuna Etkileri", s.307.

¹⁷⁹ Bodur, a.g.m., s. 308.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KOMÜNİZM SONRASI MAKEDONYA'DA DİNİ AKIMLARIN VARLIĞI, FAALİYETLERİ VE TEMEL ÖZELLİKLERİ

1. Türkiye Kökenli Dini Akımların Makedonya'daki Varlıkları ve Faaliyetleri

Türkiye kökenli olan dini akımlar genellikle "Cemaat" olarak adlandırmaktadır. "Cemaat" kavramını sosyolojinin kavramsal çevresine ilk defa düzenli ve anlaşılır bir dille sokan Alman sosyolog Ferdinand Tönnies'dir. Tönnies'in 1887'de yayınlanan ve "Cemaat ve Cemiyet" (*Gemeinschaft und Gesellschaft*) adını taşıyan ünlü eserinde ifade ettiği gibi toplumsal hayatın "cemaat" ve "cemiyet" şeklinde iki ana kategoride ele alınması, neredeyse modern toplumun kendisinden önceki bütün toplumsal şekillerle arasındaki ayırıcı noktaya işaret etmektedir.¹⁸⁰

Cemaat, modern öncesi toplumsal aşamadaki yapısal özellikleri ve ilişkiler sistemine karşılık gelmektedir. Buradaki ortak geçmiş yaşam deneyimlerine sahip olan insanlar, bir cemaat duygusu içinde yaşamaya hazırdırlar. Üyeler arasında "dayanışma duygusu" ve "ortak irade" kendini güçlü bir şekilde hissettirir. Buna karşın cemiyet tipinde insan ilişkileri hukuk, sözleşme, kamuoyu, para ekonomisi ve rasyonellik öne çıkar. Aynı oranda ortak mekâna bağlılık azalır. Ortak menfaat yerine kişisel çıkarlar öncelik kazanır.¹⁸¹

Cemaat bir arada, çok yakın, özel, aralarında yoğun ilişkiler içinde yaşayan topluluktur. O, aile veya yakın akraba topluluklarını, köylerdeki yakın komşu topluluklarını ya da arkadaş topluluklarını örnek göstermektedir. Cemiyet ise bilinçli ve gönüllü olarak üye olunan bir topluluk sayılmaktadır. Cemaat ile cemiyet arasında iki önemli fark belirlemiştir. Bunlardan ilki cemaatlerde bireyler tüm varlıklarıyla içinde buldukları topluluğun üyesidirler, amaçlarının tümünü veya çoğunu bunların içinde gerçekleştirirler. Cemiyette ise bireyler üye oldukları topluluğa kişiliklerinin bir kısmıyla üye olmakta ve belirli amaçlarını tatmin etmek için bulunmaktadırlar. İkincisi ise cemaatte bireyler duygu ve düşünce itibarıyla uyum içinde olan bir topluluktur, buna karşın cemiyet ise rasyonel çıkar anlaşmalarına dayalı bir birlikteliktir.¹⁸²

Kenttin sunduğu imkânlarla rağmen insanî sıcaklığı yeniden inşâ etmekle birlikte çoğu zaman kendi ideolojilerine, kendi dünya görüşlerine gönül veren insanlarla örtüşen,

¹⁸⁰ Ali Bulaç, **Din-Kent ve Cemaat Fethullah Gülen Örneği**, Ufuk Kitap, İstanbul, 2007, s. 27.

¹⁸¹ Ünal Şentürk, "Değişim Sürecinde Cemaatleşme ve Yeni Cemaatler", Toplumsal Yapı, ed.:Yaşar Kaya, Turan Yay., 2005, İstanbul, s.133

¹⁸² T. M. Bottomore, **Toplumbilim**, Çev.:Ünsal Oskay, Beta Basım Yay., 1984, İstanbul, s.97-98.

kendi yayımlarını takip eden bu toplulukların üyeleri, benliklerini adeta cemaatlerine feda etmişlerdir. Cemaatin öğretileri yahut liderin ileri sürdüğü her bir fikir adeta "vahiy" gibi telakki edilir.¹⁸³

Ömer Çaha'nın "Ana Temalarıyla 1980 Sonrası İslamî Uyanış" eserinde bahsettiği gibi Türkiye’de 1980 sonrasında demokratikleşme ve liberalleşme yönünde yaptığı açılımın bir sonucu olarak kamusal, siyasal ve dinî alanda ciddi değişim ve dönüşüm yaşanmaya başlamıştır. Bu değişim ve dönüşümden faydalanmayı bilen bazı kesimler eğitimden, ekonomik alana, entelektüel alandan siyasal alana kadar geniş bir sahada gelişme kaydetmişlerdir. Bu gelişmenin ve nispeten serbestiyetin bir yansıması olarak dinî gruplar deyim yerindeyse patlama yaparak ortaya çıkmışlar ve her alanda faaliyette bulunmaya başlamışlardır.¹⁸⁴

Cemaatleşme, toplumsal gelişimin bir yansımasıdır. Bu nedenle yapay değil, şartların oluşturduğu bir olgudur. Cemaat liderleri, daha ziyade İslam’ın kadrosu üzerinde yükselen aydın İslami kesimin planlı, rasyonel örgütlenmesiyle, çağın gereklerine uygun atılımlar kazandırabilmişlerdir. Türkiye’de 1980’lerden itibaren ülkenin içinde bulunduğu liberalleşme süreci ile kendilerini ifade etme imkânı bulmaya başlayan kesim, cemaatleşerek kimliğini bulmak ve muhafaza etmek düşüncesindeydi. Böyle yeni bir yapılanma içinde kendilerine yer bulan insanlar, cemaat yuvalarında inanç sistemlerini daha rahat yaşayabilecekleri bir ortama kavuşmuş oluyorlardı.¹⁸⁵

Dinî gruplar bu şekilde çeşitli alanlardaki faaliyetleriyle kapalıktan, dışarıya açılmaya ve gelişmeye başlıyorlardı. Onları, tasavvufi faaliyetlerin dışına çıkararak, çeşitli alanlarda faaliyet göstermeye sevk eden birtakım sebepler vardır. Bunlardan en önemlisi hiç kuşkusuz değişen sosyo-kültürel, ekonomik ve teknolojik şartlarda da varlıklarını devam ettirmek istemeleridir. Bunun gerçekleşebilmesi için her şeyden önce dinî grupların kendilerine yeni üyeler bulmaları, bu sayede toplumsal tabanlarını genişletmeleri

¹⁸³ Adem Efe, "Dini Gruplaşma ve Cemaatleşme Olgusunun Sosyolojik Açıdan İncelenmesi", **Toplum Bilimler Dergisi**, Isparta, 2008, s.81-82.

¹⁸⁴ Ömer Çaha, "Ana Temalarıyla 1980 Sonrası İslamî Uyanış", **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce**, C. 6, İslamcılık, İletişim yay., İstanbul, 2004, s. 476-492.

¹⁸⁵ Orhan Türkdöğen, "Türk Toplumunda Yeni Dinî Hareketler ve Cemaatleşme", AÜİFD, Özel Sayı, **Cumhuriyetin 75. Yıldönümüne Armağan**, Ankara Üniversitesi Basımevi, 1999, Ankara, s. 65-90. (Alıntı: Adem Efe, "Türkiye’de Dini Grupların Çevre Ve Çevre Sorunlarına İlişkin Görüşleri (**İskenderpaşa Cemaati Örneği**)", Sosyoloji Derneği, VI. Ulusal Sosyoloji Kongresi, "Toplumsal Dönüşümler Ve Sosyolojik Yaklaşımlar", Adnan Menderes Üniversitesi, Ekim 2009, Aydın, s. 656.)

gerekmektedir. Ancak bunun için sadece yeni üyeler bulmaları yeterli gelmemekte, aynı zamanda başka kaynakları da harekete geçirmeleri zorunluluk arz etmektedir.¹⁸⁶

Bu zorunluluktan dolayı olsa gerek Türkiye'deki çok azı müstesna olmak üzere dini ve tasavvufi zümrelerin çoğu bilime, teknolojiye, küresel ticarete, sermaye yatırımlarına önem vermek suretiyle modernliğin ve kentliliğin önemli özelliklerini bünyelerine almışlardır. Bu yüzden onların "cemaat" biçiminde adlandırılmaları söz konusu olmuştur.¹⁸⁷

Son olarak bir tanımlama yapmak gerekirse cemaat: "aynı inanç, aynı düşünce, öğretisi ve ideoloji etrafında bir araya gelen insanların oluşturduğu zor dağılan bir topluluktur". Dinin bu özelliğinden dolayı olmalı ki, bugün toplumda "cemaat" dendiği zaman akıllara hemen "dinî cemaat" gelmektedir.

1.1. Sufi akımlardan Neo-Sufi Topluluklara

Komünizm sonrası, dini özgürlükler bakımından, Balkanlar'daki müslümanların bir siyasi aktör olarak, dini kimlikleri ve vaazlarına yeni bir uygulama kazanmıştır. Bununla birlikte yerli çabalarına paralel olarak dini özellikle İslami kurumların organize edilmesine ve bir İslami kimlik kazanmasına farklı anlayışlarda bölgeye gelerek katkılarda bulunmuşlardır. Onlar, resmi İslamın kurumların içeride elde etmek ve kendi anlayışlarını yaymak amacıyla büyük bir çaba sarf etmiştir.

1925 yılında Türkiye'de tekke ve zaviyelerin kapatılma kanunuyla birlikte, çoğu tarikatlar dini özgür topluluklara yani cemaatlara dönüşmüşlerdir. "Neo-sufizm" kavramının mahiyeti ve mahiyeti ve referansları hususunda fikir ayrılıklarına düşmüşlerdir. Bizim bu kavramı kullanmamızın amacı, bu toplulukların taşıdıkları dini özelliklerin yanısıra aynı zamanda tasavvufî özellikler de taşımalarındandır. Neo-sufizm kavramını iki büyük gruba ayırmak mümkündür. Birincisi: geleneksel tasavvuf tarikatları ki bunlar hala belirli bir ekole veya geleneğe (şubeye) göre kimlikleri tespit edilmiş, gelişimleri dini topluluklar

¹⁸⁶ M. Ali Kirman, "Küreselleşme Sürecinde Dini Pazarlar", **İslamiyat**, C.8, S.1, Ocak-Mart, İstanbul, 2005, s.113-125.

¹⁸⁷ Kudret Emiroğlu & Suavi Aydın, **Antropoloji Sözlüğü**, Bilim ve Sanat Yay., Ankara, 2003, s.179-180.

anlayışına uygun şekilde organize olanlar ve ikincisi: belli bir ekole ve geleneğe bağlı olmayan tasavvuf kökenli olan yeni İslami hareketler.¹⁸⁸

Birinci grupta yer alan dini topluluklar Nakşibendi, Halveti, Mevlevi vb. tarikatları referans alarak daha büyük ve özgür bir dini topluluk (veya cemaat) olarak organize olmaya çalışmaktadır. Bu neo-sufi grupların asıl amacı; tasavvufi konularda derinleşmek değil, genel manada İslam kültürü özelde de tasavvuf kültürünü koruma, yayma veya yaşatma çabasıdır.¹⁸⁹

İkinci grubu oluşturan bu neo-sufist dediğimiz İslami dini akımlar topluluğu (cemaatleri), kökenleri aslında tasavvufun örneğin Nakşibendi tarikatında olanlardır, fakat belli bir tarikatla veya mezhebe kendilerini ifşa etmemişler. Örneğin; bu tür topluluğun en yaygını ve etkisi olan "Nurcu" cemaati gibi.¹⁹⁰

Bu dini topluluklar, yani cemaatler, tasavvuf kökenli olmalarına rağmen kendi kimliklerini tasavvuf tarikatları olarak tanımlamazken, farklı bir topluluk ve özel amaçları olan ve kendilerine özel bir kimlik benimsedikleri görebiliriz. Bu akımlar, özellikler "Nurcu"lar, kendi tasavvuf kimliklerine Nakşibendi tarikatlarında nazara daha alt seviyede vurgu yapmışlar.¹⁹¹

Bu iki neo-sufist dini topluluklar grupları, *hizmet* kavramı üzerinde insanlara iç dünyalardaki tasavvuf ruhuyu ve kardeşlik bağlantıları yansıtmaktadırlar. Dolayısıyla bu hizmet kavramı her kadar olaydan olaya değişirse de kendilerini anlatmaya ve tanıtmaya çok büyük bir rol oynamaktadır. Özelde bir müslümanın veya genel olarak müslüman halkının ihtiyacını görmek, yardım etmek amacıyla insanları motive etme bakımından hizmet kavramının öneminin ana fikrini oluşturmaktadır. Devamında bu grupların özelliklerini ve faaliyet alanlarını ele alacağız.

¹⁸⁸ Martin Van Bruninessen, "Orgjina Dhe Zhvillimi i Urdherave Sufi Në Azine Juglindore", **Studia İslamska**, Gazeta İndoneziane Per Studime İslame, 1 Nisan-Haziran 1994, Sarayevu, s.1-23.

¹⁸⁹ Mesela bugün Türkiye'de bu anlayışta en büyüğü Nakşibendi tarikatıdır ve bu topluluğun altında olan "Erenköy", "İskender-Paşa", "Menzil" ve "İsmailağa" toplulukları (cemaatleri) aktif manada bağlı ve etkilidirler. bkz. Hakan Yavuz, **İdentiteti İslam Politik në Turqi**, Oxford: Oxford University Press, 2003, Londra, s.133-137.

¹⁹⁰ Yavuz, a.g.e., s.138-139.

¹⁹¹ Anne Ross Solberg, "The Role of Turkish Islamic Networks in the Western Balkans", ed. De Gruyter Oldenbourg, **Balkan Muslims And İslam İn Europe**, Southeast Europe Journal of Politics and Society, Südos & Europa, Nisan, Almanya, 2007, s. 441

1.2. Cemaat Topluluğu Olarak Nurculuk Hareketi

Sosyolojik olarak cemaatin "aynı inanç, değer ve davranış kalıplarının benimsemiş, karşılıklı olarak yakın, içten, yüzyüze ve samimi ilişkilerle birbirine bağlı insanlardan oluşan, topluma oranla görece küçük homojen insan topluluğu biçimindeki tanımından¹⁹² yola çıkıldığında birçok islâmi çevre bu kategoriye girer. Ancak burada biz cemaat kavramıyla mezhebi, tasavvufî ve siyasi-İslâmi grupların dışında kalan çevre ya da çevreleri kastediyoruz. Bu durumda dini akımlar içerisinde cemaat olarak yalnız Nurculuk hareketi ve bu hareket içinde muhtelif kollardan söz edilebilir.

Nurculuk hareketinin kurucusu ve manevi üstadı Said Nursi Bitlis'in Hizan ilçesine bağlı Nurs köyünde dünyaya geldi. Darü'l-hikmeti'l-İslamiyye Reisliği'ne sunduğu özgeçmişine göre doğum tarihi 1878 yılının Ocak-Mart aylarına tekabül eden hicri 1295'tir. Nurculuk Said Nursi'nin *Risâle-i Nur* isimli eserleri çevresinde gelişmiş bir hareket, Nurcular da Said Nursi'yi -kendi ifadeleriyle- üstat tanıyan ve dini anlayış ve hizmet biçimlerini onun eserleriyle ilişkilendiren kimselerdir. 1873-1960 yılları arasında yaşayan Said Nursi bir gün Van'da Tâhir Paşa'nın konağında iken gazetelerde bir İngiliz Avam Kamarası üyesinin Kur'an aleyhindeki yazısını okumuş, bunun üzerine hiddetli bir şekilde "Ben de Kur'an'ın sönmez ve söndürülmez bir nur olduğunu göstereceğim" diyerek tepkisini dile getirmiştir. Devam eden yıllarda özellikle inanç konuları aleyhine yapılan neşriyattan şiddetle rahatsızlık duymuş, 1926 yılında Barla'ya (İsparta/Eğirdir) sürüldüğünde ahiret inancını temellendirdiği *Haşir Risâlesi'ni* yazmıştır.¹⁹³

Gizli cemiyet kurmak ve tefrikaya sebebiyet vermek ithamıyla hakkında çok sayıda mahkeme açılan, hapis yatan ve muhtelif şehirlere sürgüne gönderilen Saîd Nursi yirmi iki yıl içinde eserlerinin telifini tamamlamıştır. Bu arada bulunduğu yerlerde oluşan sempatican halkasına, kendi şahsının önemli olmadığını, Nur risalelerini yazmaları ve okumaları gerektiğini tavsiye etmiştir. Bu suretle ülkenin birçok bölgesinde onun eserlerini yazan ve teksir eden zümreler çıkmış, böylece cemaatleşme süreci başlamıştır. 1960'da vefat ettiğinde arkasında azımsanmayacak talebe ve taraftar kitlesi bırakmıştır.¹⁹⁴

¹⁹² Ö. Demir, M. Acar, **Sosyal Bilimler Sözlüğü**, İstanbul, 1992, s. 66.

¹⁹³ Said-i Nursi hayatı üzere Türkiye'de pek çok çalışma vardır. Bkz. Alparslan Açıkgenç, "Said Nursi", TDV İslam Ansiklopedisi, C.35, İstanbul, 2008, s.565

¹⁹⁴ Said Nursi'nin kronolojik hayatı için bk. Tahsin Tola & Said Özdemir, **Tarihçe-i Hayat**, İstanbul 1957. Ayrıca bk. Necmettin Şahiner, **Bilinmeyen Yönleriyle Said Nursi**, İstanbul, 1979.

Nurculuk, Said Nursi'nin risalelerinde açıkladığı fikirlerine dayanan, XX. yüzyıl başlarında doğan İslâmî harekettir. Said Nursî kendisini izleyen talebelerini ifade etmek için "Nur Talebeleri" ve "Nurcu" kelimelerini kullanmıştır.¹⁹⁵

Mensupları, Said Nursi'nin risalelerinde yazdığı fikirlerine ve dünya görüşüne uyarlar, itikadi ve fıkhi bakımdan Sünnî İslam'a bağlıdırlar. Nur Cemaati, birtakım ritüellere sahip olmakla birlikte tasavvuf tarikatı değildir. Farklı gruplardan oluşan cemaatin ana uygulamaları Osmanlıca ile yazılan Risale-i Nur'ların okunması, anlaşılması, yorumlanması ve çoğaltılıp insanlara ulaştırılmasıdır. Diğer kurum ve çalışmalar bu amaca hizmet etmek için yapılan faaliyetler olarak değerlendirilir.¹⁹⁶

Nur Risaleleri¹⁹⁷'ndeki konuların başkalarına anlatılması ve eserlerde bahsedilen düsturlara uyulmasıyla ortaya çıkan yöntemlere ise kendi aralarında hizmet olarak denilmektedir. Bu açılardan klasik tarikat bünyesinden farklılıklar gösterirler. Nurculuk aslında bir tarikat olmaktan çok bir tefsir ekolüdür.¹⁹⁸ Aslında Nursi'nin amacı, din ile bilim arasında bir çakışma olmadığını ve Risale-i Nur külliyyatıyla Kur'anı açıklamaktır.¹⁹⁹

Nurcular, çağdaş Türkiye toplumunda en güçlü bir neo-sufi topluluğudur. Bu harekete gönül, maddi ve manevi destek verenlerin toplamı yaklaşık 2-6 milyon bir nüfusa sahiptirler. Nurcular, hizmet etme bir hareketten ziyade daha çok bir "okuma" geleneği ve hareketidir. Bu harekete gönül verenlerin asıl amacı Said Nursi'n düşünceleri ve eserlerini Risale-i Nur üzerinden yaymaktır. Eserlerin farklı dillerde basılmaları veyayımları dışında, "ağabeyler" in önderlik ettikleri okuma grupları Risale-i Nur külliyyatından metinleri sesli okuyarak üzerinde tartışılır.²⁰⁰

Kısacası, bu hareketin odaklandığı nokta, gönül veren kişilerin ve topluluğun aydınlanması, sosyal ve siyasi ortamları değişime uğramdan dini daha modern yaşamaya

¹⁹⁵ Risale-i Nur, **Emirdağ Lahikası 1**, Mektup No: 108, s.1747. Bediüzzaman Said Nursi'nin hem bir ideoloji, hem de bir tutum olarak muhafazakârlıkla ilişkisini ve bu ilişkinin genel olarak Türkiye'deki muhafazakârlığa yansımaları nasıl olduğunu bkz. Aydın Yılmaz, "İslamın Muhafazakar Görünümünden Muhafazakarlığın İslami Bakiyesine Bediüzzaman, Nurculuk Ve Muhafazakarlık", **Muhafazakâr Düşünce**, yıl: 10, S.38, Ekim-Kasım-Aralık, Ankara, 2013, s.6.

¹⁹⁶ Ahmet Turan, "Said-i Nursi ve Nurculuk", OMÜİFD, S.10, Samsun, 1998, s.16

¹⁹⁷ Risale-i Nur Külliyyatı, Said Nursi tarafından yazılan 130 kısım veyaklaşık 6000 sayfadan oluşan eserlerdir.

¹⁹⁸ Şerif Mardin, **Religion and social change in Modern Turkey: The Case of Bediüzzaman Said Nursi**, State University of New York Press, 1989, s.133-139.

¹⁹⁹ İlyaz Üzümlü, "Kelam-Mezhepler Tarihi İlişkisi Açısından Günümüz Türkiye'sinde Dini Akımlar Ve Din Aleyhtarı Yazarlar", **İlahiyat Fakülteleri Kelam Anabilim Dalı Eğitim-Öğretim Meserleri Ve Koordinasyonu Toplantısı II**, Marmara Üniversitesi İlahiyat Vakfı, İstanbul, 2008, s.134.

²⁰⁰ Ahmet Turan, a.g.m., s.16

veyaşıtmaya arzu etmektedirler.²⁰¹ Said Nursi'nin vefatından sonra devam eden yıllar içerisinde Nurcular "Yazıcılar", "Yeni Asyacılar", "Meşveret Cemaati", gibi bazı alt gruplara ayrılmıştır.²⁰²

1.3. Makedonya'da Risale-i Nur/Nurculuk Hareketi

Makedonya'da Nurculuk hareketinin faaliyetleri, Makedonya'nın bağımsızlığını kazandığı yıllarda 1991/1992 başlamaktadır. Dolayısıyla bu cemaatin Balkanlar'a özellikle Makedonya'da ki varlığı son 20-25 yıla dayanmaktadır. Bu zaman içerisinde Nur cemaati Said Nursi'n eserlerini Balkanlar'da konuşulan dillere tercüme etmeye, eserleri bölgedeki kütüphane ve kitapçılar vasıtasıyla okuyucularla buluşturmaya, aynı zamanda Risale-i Nur okuma grupları (sohbetler aracılığıyla) oluşturmaya başlamıştır. Nurculuk hareketi Türkiye'den gelen ve bu harekete gönül vermiş kişiler tarafından organize edilmiş, ve bu hareketin yayılması için her türlü maddi ve manevi destek seferber edilmiştir.²⁰³

Risale-i Nur cemaati yaş seviyesine, eğitim seviyesine, sosyal duruma, cinsiyet ve ve başka faktörlere göre faaliyetlerini sürdürmektedir. Makedonya ve Kosova'da halkın belli bir oranının Türk olması sebebiyle, okuma grupları hem Türk olan hem de Türk olmayan Müslümanlar tarafından sürdürülür. Okuma grupları yöredeki konuşan dili esas alınarak oluşturulur. Bu açıdan Müslüman halkın çoğunun Türkçe konuştuğu Doğu Makedonyada Türkçe okuma halkaları, diğer bölgelerde ise oradaki hakim dili esas alınır.²⁰⁴

1.4. Fethullah Gülen Hareketi

Fethullah Gülen Hareketi, Nurcu cemaatin bir alt dalı olarak bilinmektedir. Fethullah Hoca diye bilinen Fethullah Gülen, Erzurum doğumlu olup 1970'lerin ortasında Nurcular'ın ana gövdesinden ayrılarak yeni bir hizmet başlatmıştır. Bornova'da (İzmir) verdiği vaazlar kısa zamanda büyük ilgi toplamış ve çevresinde kalabalıklar oluşmuştur. Bu arada yetiştirdiği öğrencilerle Ege'nin birçok yerleşim merkezinde faaliyet yürütmüştür.

²⁰¹ Anne Ross Solberg, a.g.m., s.443.

²⁰² İlyaz Üzüm, a.g.m., s.134-136; Ahmet Turan, a.g.m., s.18

²⁰³ Anne Ross Solberg, a.g.m., s.445.

²⁰⁴ Anne Ross Solberg, a.g.m., s.446.

Zaman içinde Fethullah Gülen hocanın hem faaliyet alanı hem destek ve taraftarları hızlı bir artış göstermiştir. Bu arada çeşitli vakıflar ve dernekler kurulmuştur. 1978 yılında Türkiye Öğretmenler Vakfı adına *Sızıntı* dergisi yayımlanmaya başlanmıştır. Bol miktarda dinî yorumlu tabiat manzarası resimlerine yer verilen dergide bilim-din birlikteliğini sergileyen yazılar yayımlanmıştır ve dergi o tarihten beri çeyrek milyonu aşan tirajıyla neşir hayatını sürdürmektedir.²⁰⁵

Cemaat 1988'lerden sonra *Zaman* gazetesini sahiplenmiş ve gazete bugün sayısı bir milyona ulaşan bir okuyucu kitlesine ulaşmıştır. Yurt içinde ve yurt dışında çeşitli kolej ve üniversiteleri bulunmaktadır. Risâle-i nurlardan yararlanmakla beraber sahabe hayatına vurgu yapan ve duygulu konuşmalar yapan Fethullah Gülen'in vaaz ve sohbetlerinin önemli bir bölümü kitaplar halinde neşredilmektedir. Ayrıca cemaatin dinî konuları akademik bir üslupla işleyen *Yeni Ümit* ile siyasî ve aktüel olayları tahlil eden *Aksiyon* isimli bir dergisi vardır.²⁰⁶

Fethullah Gülen cemaati okul, medya organları, yayın evleri, dernekler, vakıflar ve diğer kuruluşlar üzerinde bugünkü varlığını ve gelişmesini sürdürüp, Fethullah Gülen'in görüşlerini ve düşüncelerini eyleme dökmeleridir.²⁰⁷

Bu hareketin ana fikirlerden biri de gençlerden eğitilmiş, ahlaklı ve bilinçli olan bir altın nesil yetiştirme çabasıdır. Gülen hareketinin dünyada yaklaşık 300'den fazla okulları bulunmaktadır. Bunlardan çoğu Türkiye, Kafkasya, Balkanlar ve Afrika olmak üzere dünyanın dört bir yanında okulları bulunmaktadır. Gülen cemaatine ait okullar buldukları ülkenin genel müfredatını uygulamaya, İslam dini de bu okullarda okutulan din dersi çerçevesinde öğretilir.²⁰⁸

1.5. Makedonya'da Fethullah Gülen Hareketin Faaliyetleri

Gülen hareketi Balkanlar'da, özellikle de Makedonya'da, daha çok İslam-Türk kültürünü yaymaya çalışır. 1989 yılında Gülen cemaatine komünizm sonrası Balkanlar'da ve Orta Asya'da özel okullar ve şirketler açılması talimatını vermiştir. Gülen hareketi şu an

²⁰⁵ Ahmet Turan, a.g.m., s.19, İlyaz Üzümlü, a.g.m., s.136.

²⁰⁶ Ahmet Turan, a.g.m., s.19

²⁰⁷ Ahmet Turan, a.g.m., s.19

²⁰⁸ Daha geniş için bkz. Bayram Balcı, **Orta Asya'da İslam Misyonerleri Fethullah Gülen Okulları**, İletişim Yayıncılık, İstanbul, 2005, s.

Balkanlar'da en yaygın ve etkili harekettir. Hareketin en belirgin hizmet alanı özel okullardır. Gülen Hareketin ilk okulu Tiran'da 1993'te açılmıştır. Bugün itibarıyla Gülen hareketinin Arnavutluk'ta 10, Kosova'da 3 ve Bosna'da da 5 okulu bulunmaktadır. Harekete bağlı olarak açılan okul ve diğer kurumların sayısı sürekli artmaktadır.²⁰⁹

Makedonya'da 1996 yılından beri faaliyetlerini sürdüren Gülen hareketinin okulları adeta Makedonya'nın öğrenci yetiştirme fabrikası durumundadır. Türk Edebiyatının önemli şairlerinden biri olan ve Madekonya doğumlu olan Yahya Kemal Beyatlı'nın ismini alan Makedonya'daki Gülen hareketin okulları, ilk dönemlerde birkaç sınıf olarak başladığı eğitim hayatına bugün, 7 lise ve 3 ilkokul-ortaokul olmak üzere toplamda 10 okul ile Makedonya eğitimine katkı sağlıyor.²¹⁰

Makedonya'daki eğitim hayatına 1996 yılında Üsküp'te başlayan Yahya Kemal Koleji'nin en büyük özelliği dünyada bakanlar kurulu kararı ile kurulan ilk özel okul olmasıdır. Yahya Kemal Koleji'nin bakanların onayı ile faaliyete girmesi okulun kalitesini ve Makedonya Devleti'nin okullara olan güvenini gözler önüne seriyor. Makedonya'nın beş farklı şehrinde 10 okul ile hizmet veren Yahya Kemal Koleji'nde yaklaşık 1500 öğrenci eğitim görüyor.²¹¹

Bunun yanı sıra cemaat mensubu şahısların ortama göre dini konulardan ve Fethullah Gülen'in görüşlerinden bahsedildiği ev toplantıları tertiplemeye başladıkları, toplantılara katılan şahıslara maddi ve siyasi kapasiteleri çerçevesinde Fethullah Gülen grubuna ait Türkiye'deki kuruluşlarla iş bağlantıları kurma imkanı sağlandığı bilinmektedir.

Fethullah Gülen Hareketinin Makedonya'da bir faaliyeti de "Zaman" isimli gazetedir.²¹² Bu gazete hem siyasi hem de dini anlayışları itibarıyla Gülen hareketiyle sıkı bağlantılıdır. Gazetenin yayın politikası umumiyetle, Makedonya ile ilgili genel siyasi, kültürel, eğitim ve dini haberler yayınlamak şeklindedir. Bugün Makedonya'da "Zaman" gazetesi 3 dilde yayınlanmaktadır: Türkçe, haftalık dergi olarak (2000 adet), Arnavutça

²⁰⁹ Gülen Hareketin okulların faaliyet alanları üzerinde şu makalede bulabilirsiniz bkz. Hulusi Turgut, "Fethullah Gülen ve Okulları", **Yeniüzyıl**, 23 Ocak 1998; Anne Ross Solberg, a.g.m., s.447.

²¹⁰ Gülen Hareketin okullarla ilgili resmi web sitesinden alınmıştır. <http://www.turkokullari.net/turk-okullari-makedonya-egitim-alaninda-gurur-kaynagi-olmaya-devam- ediyor/> (Erişim 01.05.2015)

²¹¹ <http://www.turkokullari.net/turk-okullari-makedonya-egitim-alaninda-gurur-kaynagi-olmaya-devam- ediyor/>.01.06.2015

²¹² Bu gazete aynı zamanda elektronik ağlarda faaliyet vermektedir. Bkz. <http://mk.zaman.com.tr/mk-tr/mainAction.action>

aylık dergi olarak (2300 adet) ve Makedonca yine aylık dergi olarak (1000 adet) basılmaktadır.

Gülen Hareketi mensupları haftanın bir gününde bölgede yaşayan kişilerle özellikle esnaflarla sohbet halkaları yapmaktadırlar. Bu sohbetler esnasında klasik usulde bir vaaz ve sohbet yapılmıyor. Bilgisayar yahut başka elektronik aletlerle Fethullah Gülen'in vaazları uzun süre izlettiriliyor. Sonrasında bu videolordaki vaazların vurgulu bir şekilde defalarca sohbeti yürüten kişi tarafından tekrarlanıyor. Sohbete katılanların da bu hususta yorum yapması ve konuşması sohbet boyunca mümkün oluyor.²¹³

1996 yılından beri hizmet veren Gülen okulları, öğretmenlerinin bir kısmı Türkiye'den gitme çoğu ise Makedonyalı öğretmenlerindedir. Müfredat olarak Makedonya'da Düz liseleri müfredatı genel olarak ele alınmaktadır.

Bu okullarda, dersler İngilizce oldukları için birinci yılda İngilizce dil hazırlığı okutulmaktadır. Bu okullar, özel okullar oldukları için diğer okullardan nazarın yıllık ödemeler Makedonya'daki yaşam standartları göz önümüne aldığımızda, aşırı derece pahalıdırlar. Dolayısıyla bu okulları sadece bütçeleri yüksek olan aile çocukları kazanıyorlar. Makedonya'da İslam ile Hristiyan Toplumunu bu okulların faaliyetlerini memnuniyetle karşılamaktadırlar. Okullarda ayrıca Türk kültürü örneğin Türk halk oyunları, şiiri, şarkıları, tiyatrosu, vb. öğretilir.

Gülen Hareketi ile Türkiye'de Ak Parti arasında patlak veren krizin ardında, Makedonya'da "Zaman" gazetesi/dergi satışları çok büyük bir düşüşe geçmiştir, ayrıca bu düşüş sohbetler için de geçerlidir. Gülen hareketi, Türkiye'de gibi diyalog enstitüleri, dil kursları Makedonya'da henüz böyle faaliyetlere bir adım atmamışlar.

1.6. Süleyman Hilmi Tunahan Hareketi

Suleymancılar, Süleyman Hilmi Tunahan'ın, Nakşi şeyhi ve taraftarları tarafından müceddid olarak kabul edilen, manevi şahsiyeti etrafında toplanan ve dini/kültürel bir hizmet sunan Türkiye menşeli bir gruptur. Süleyman Hilmi Tunahan 1888'de Silistre'de doğdu. Babası Osman Efendi dersiam, hafız ve müderristi. İlk öğreniminden sonra İstanbul'a gelmiş, Fatih dersiamlarından Ahmed Hilmi Efendiden ders

²¹³ Anne Ross Solberg, a.g.m., s.448.

almıştır. Burada ciddi bir öğrenim görmüş, çağının en yüksek okullarında okumuş din ve hukuk branşlarında diploma sahibi olmuştur. Bu öğreniminden sonra vaiz olmuştur.²¹⁴

Süleyman Efendi, bir taraftan vaiz olarak irşat hizmetlerine devam ederken, diğer yandan da ilk kez 1946'da hükümet kararı ile açılmasına izin verilen Kur'an kurslarına ve isteyen Müslüman çocuklarına da evlerinde Kur'an öğretmeye, dini ilmihal bilgilerini vermeye başlamıştır.²¹⁵ Süleyman Efendi'nin yetiştirdiği ve bu kurslardan mezun ettiği pek çok öğrencisi Diyanet İşleri Başkanlığında müezzin, imam, vaiz, müftü ve Kur'an Kursu öğretmeni olarak görev almıştır. Süleyman Hilmi Tunahan ve talebeleri amelde Hanefî itikatta ise Maturidi bir İslam anlayışını şiddetle vurgularlar. Süleyman Hilmi'nin hayattayken yazıp bastırıldığı tek eseri "Yepyeni usul ve tertiple Kur'an harf ve hareketleri"dir. Okuma yazma bilen herkesin tek başına Kur'an okuyup öğrenmesini sağlayan bu pratik eserden bugüne kadar iki milyon nüshadan fazla basıldığı bilinmektedir.²¹⁶

Süleyman Hilmi Tunahan'ın özellikle 1940'lı yıllarda İstanbul camilerinde yaptığı vaazlar ve zor şartlar altında oluşturduğu ders halkaları onun kamuoyunda geniş çapta tanınmasına, çevresinde Kur'an öğrenimi ekseninde bir cemaat teşekkül etmesine sebep olmuştur. 1950 öncesinde irşad faaliyetleri elverişsiz şartlar yüzünden yaygınlık kazanamamışsa da sonradan ortaya çıkan özgürlük ortamı cemaatin hızlı bir gelişme sürecine girmesini sağlamış, bu yıllarda talebeler ve Kur'an kursları aracılığıyla din eğitimi faaliyetleri ülkenin çeşitli bölgelerine yayılmıştır. 1951'de açılan, Süleyman Efendi'nin talebe göndermekten kaçındığı İmam-Hatip okullarının 1958'den itibaren mezun vererek hızlı bir gelişme kaydetmesi, mezunlarının müftülük, vaizlik, imamlık, müezzinlik ve Kur'an kursu hocalığı gibi hizmet kadrolarında görev alması, daha önce bu görevlerin bir kısmını üstlenen Süleyman Efendi cemaatiyle İmam-Hatip Okulu mezunları ve taraftarları arasında gerginlikler yaşanmasına yol açmıştır.²¹⁷

Süleyman Efendi cemaati 1960'lı yıllardan itibaren Türkiye'den Batı Avrupa'ya çalışmaya giden, uzun süre dinî, sosyal ve kültürel ihtiyaçları ihmal edilen işçilerin dinî taleplerini karşılamak ve çocuklarına din eğitimi vermek amacıyla Avrupa'da faaliyet

²¹⁴ Reşat Öngören, "Süleyman Hilmi Tunahan", TDV İslam Ansiklopedisi, C.41., İstanbul, 2012, s.375

²¹⁵ Şaban Sitembölükbaşı, "Süleyman Efendi Cemaati", TDV İslam Ansiklopedisi, C.41, İstanbul, 2012,s.377

²¹⁶ Reşat Öngören, a.g.md., s.376

²¹⁷ Ahmet Turan, "Süleymancılık", OMÜİFD, S.9, Samsun, 1997, s.35; Ayrıca bkz. Sitembölükbaşı, a.g.md., s. 377.

göstermeyi planlamış, ilk defa 1973'te Almanya'nın Köln şehrinde bir İslam kültür merkezi kurmuştur. Daha sonra diğer Avrupa ülkelerine yaydıkları bu merkezler için cami, kütüphane, toplantı salonları yaptırmış, camilerin yanında Kur'an kursları açmıştır.²¹⁸

12 Eylül 1980 ihtilalinin özel şartları içinde bazı hukukî sorunlar yaşayan Süleyman Efendi cemaatinin faaliyetleri günümüzde lise ve üniversite talebeleri için il, ilçe ve köylerde kütüphane, etüt salonları, bilgisayar odaları gibi çok amaçlı eğitim öğretim imkanları sunan talebe yurtları ve Diyanet İşleri Başkanlığı'na bağlı Kur'an kurslarıyla devam etmektedir. Yurt dışındaki bazı ülkelerde de benzer faaliyetlerin yapıldığı belirtilmektedir. Cumhuriyet döneminin özel şartlarında diğer hareketler gibi Süleyman Efendi cemaati de sıkıntıların içinden geçerek varlığını sürdürmeye çalışmıştır.²¹⁹

Süleymancı harekete bakıldığında Ege ve Akdeniz bölgelerinde güçlenen Süleymancılar zamanla tüm yurda yayıldı. Faaliyetlerini "Kurs ve Okul Talebelerine Yardım Dernekleri" adı altında yürütüyorlar. Türkiye'nin her ilinde en az bir Kuran kursuna sahip cemaatin, kurs ve öğrenci yurtlarının toplam sayısının 1500'ü bulunduğu tahmin edilmektedir.²²⁰

Süleymancılar genellikle Diyanetin kurmuş olduğu dini hayat tarzına tepkilidirler. Bu hareketin en önem verdiği nokta ise hafız yetiştirmesidir. Süleymancılar arasında olan bazı anlayışlar çok kattı ve radikaldirler. Örneğin giyim kuşamda, evlenene kadar hiç bir münasebetleri olmamaları gerekir evlenene kadar. Süleymancılar, müslümanları ilk devirdeki olan Müslümanlar (sahabe, tabiin vs.) gibi terbiye ve eğitimeye amaçlamaktadırlar.

1.7. Makedonya'da Süleyman Hilmi Tunahan Hareketin Faaliyetleri

Süleyman Hilmi Tunahan Hareketin en temel faaliyetleri Kur'an Kursları ve yurtlar olduğu için, bu faaliyetleri Balkanlar'da Müslümanların özellikle Arnavutların yaşadığı bölgelerde daha çok etkili olduğunu söylemek mümkündür. Süleymancılar mutedil bir din anlayışını benimsedikleri için Balkanlarda, özellikle de Makedonya'da, yerleşik din ve

²¹⁸ Sitembölükbaşı, a.g.md., s.337.

²¹⁹ Sitembölükbaşı, a.g.md.,s. 337.

²²⁰ Okan Konuralp, "Türkiye'nin Tarikat Ve Cemaat Haritası", 17 Eylül 2006, Hürriyet Gazetesi. <http://www.hurriyet.com.tr/pazar/5097892.asp> (Erişim, 15.01.2015)

kültür anlayışı ile derin bir çatışma içine girmemişlerdir. Bu durum cemaatin halk ve devlet düzeyinde kabulünü ve hizmetlerinin gelişmesini mümkün kılmıştır

Kuran kursları ve yurtlar bu cemaatin en önemli hizmet alanlarıdır. Buralarda kalan ve eğitim gören öğrenciler cemaatin öğretilerine uygun bir şekilde sıkı bir eğitime tabi tutularak yetiştirilerler. Yurtta kalan öğrenciler eğitim gördükleri okullardan döndükleri zaman İslami içerikli programlar, seminerler, ve derslere tabi tutulurlar. Yurt hizmetleri sürekli burada kalan "abiler" tarafından yapılmaktadır. Bu İslami dersler hariç Türkçe dil kursları, bilgisayar kursları, yabancı dil kursları yapılmaktadır. Yurtların çoğu erkekler içindir, kızlar için de, sıkı ve ağır eğitime tabi tutulduğu için aileler tarafından tavsiye edilen yurtlardır. Suleymancılar Arnavutlukta 1996'dan sonra faaliyet vermeye başladılar ve bugün 10'dan fazla yurt hizmetini yönetmektedirler. Oysa 2000'li yıllardan sonra Bosna-Hersek, Kosova ve Makedonya'da faaliyetler başladılar. Suleymancılar Makedonya'da 2'si Gostivar'da, 1'i Üsküp'te, Debra'da, ve Kalkandelen'de olmak üzere 5 büyük yurtla faaliyetlerini ve hizmetlerini sürdürmektedirler. Kosova'da 4 Bosna-Hersek'te ise 3 yurtları bulunmaktadır. Süleymanlıların bölgedeki faaliyetleri yeni Kuran kursları ve yurtlar açmak suretiyle günden güne artarak devam etmektedir.²²¹

1.8. Erenköy Cemaati ve Aziz Mahmud Hüdayi Vakfı

Aziz Mahmud Hüdayi Vakfı ile Erkenöy Cemaati arasında bir bağ olduğunu söylemek mümkündür. Aziz Mahmud Hüdayi Vakfı 1985'te Bayramiye tarikatın Celvetiye kolunun kurucusu olan Şeyh Aziz Mahmud Hüdayi (1541-1628) adına kurulmuştur. İlk başta bu vakıf sosyal yardımlarla özellikle Şeyh Aziz Mahmud Hüdayi'nin vakfı ve türbesi olduğu Üsküdar'da yaşayan fakirlere yiyecek dağıtılarak yardım faaliyetlerini yürütmüşlerdir. Birkaç yıl sonra Kur'an Kursları ve yurt faaliyetlerinde de bulunmaya başlamışlardır. Aziz Mahmud Hüdayi Vakfı'nın kurucularının çoğu Erenköy cemaatine bağlıdır. 1985 yılında, Hüdâyî'nin vakıf misyonunu benimseyen ve onu yeniden canlandırmayı hedefleyen bir grup gönül adamının, bir araya gelerek kurmaya niyet ettikleri Aziz Mahmud Hüdayi Vakfı da bir nevi "Hüdâyî Vakıf Çınarı"nın taze bir dal

²²¹ Anne Ross Solberg, a.g.m., s.448.

olarak gün yüzüne çıkışıdır. Bu çıkış resmi olarak, 4 Ocak 1986 tarih ve 18978 sayılı Resmi Gazete'de yayınlanan mahkeme kararıyla tescil edilmiştir.²²²

Mahmut Sami Ramazanoğlu'dan sonra Musa Topbaş'a, Musa Topbaş'tan son Şeyh olan Osman Nuri Topbaş'a kadar Aziz Mahmud Hüdayi Vakfı kurulmasına ve finans etmesine çok büyük gayret ve katkıları olmuştur. Aziz Mahmud Hüdayi Vakfı, Türkiye'de ve yurt dışında özellikle Balkanlar'da yayın evleri, Kur'an Kursları, öğrenci yurtları ve çatı altında faaliyet veren vakıflar olmak üzere çok farklı alanlarda büyük bir hizmet ve faaliyet vermektedir. Vakfın finansörleri genellikle dindar Türk işadamları, çoğu Balkan kökenli olan işadamları Balkanlar'daki akrabalarına vakıf üzerinde yardımcı olmak adına destek vermektedirler.

1.9. Makedonya'daki Erenköy Cemaati ve Aziz Mahmud Hüdayi Vakfının Faaliyetleri

Erenköy Cemaati ve Aziz Mahmud Hüdayi Vakfının Balkanlar'daki faaliyetlerine bakıldığında Arnavutların yaşadığı bölgelerde daha çok yoğun olduğunu görebiliriz. Aziz Mahmud Hüdayi Vakfı, Balkanlar'da hem sosyal yardımlarda bulunuyor fakat daha çok İslami eğitime yani Kur'an kursları ile yurtlar aracılığıyla yürütülen hizmetlere önem vermektedirler. Örneğin Kosova'da 1990 yıllar sonra faaliyet vermeye başladılar. Burada "Uluslararası Kardeşlik" ve "Dayanışma Derneği" olmak üzere iki vakıf/dernek kurdular. Yurtlar bakımından Kosova'da 5 yurtları bulunmaktadır. 2006 yılında Dzakova'daki eski bir Medreseyi yeniden açarak orada erkekler için hem yurt hem de hafızlık yetiştirme merkezi olarak faaliyet vermektedirler. Aziz Mahmud Hüdayi Vakfı aynı zamanda Kosova'nın farklı bölgelerinde camiileri restore etme veya sıfırdan inşa etme faaliyetlerine de başlamışlardır. Örneğin Kosova'nın güney bölgesinde küçük bir şehir olan Viti şehrinde 2004'de "Medina" isimli camii'nin açılışı yapılmıştır. Bu camii'de halkın yararı için farklı hizmetler organize edilmekte aynı zamanda bu camii Viti'nin ilk camii'sidir.²²³

Aziz Mahmut Hüdayi Vakfı Arnavutluk'ta faaliyetleri daha derin ve daha yaygındır. Örneğin 1991'de İşkodra'da "Hacı Şeyh Şami İmam Hatib Lisesi" kurulup finanse edilmektedir. 2000'li yıllarda bu medresede erkek ile kızlar ayrılarak erkek

²²² <http://www.hudayivakfi.org/kurumsal/hakk%C4%B1mizda.html> (Erişim tarihi, 14.06.2015).

²²³ Anne Ross Solberg, a.g.m., s.448.

öğrenciler için başka bir bina inşa edilmiştir. Medrese'nin içerisinde Erenköy Cemaatin lideri olan Osman Nuri Topbaşı'n posterleri bulunmaktadır. Aynı zamanda Osman Nuri Topbaşı'n eserleri 2005'te başlayarak 30 eserden fazla Arnavutçaya tercüme edilmiştir.²²⁴ Aziz Mahmut Hüdayi Vakfı Arnavutluk'ta bazı İslam enstitülerini finanse edip bir çok Kur'an Kursları açmaktadır.²²⁵

Aziz Mahmut Hüdayi Vakfı'nın Makedonya'daki faaliyetlerine gelince, bu vakıf Makedonya'nın en etkili vakıflarından biridir. Doğu Makedonya'nın İştip şehrinde bulunan ve 1945 yılında kapatılan ve Türkçe eğitim veren "Hamidiye İmam Hatip Lisesi" bu vakfın çabalarıyla 60 yıl sonra yeniden açılmıştır. Bu medrese 4 katlıdır veyaklaşık 100 öğrenci eğitim görmektedirler. Aynı zamanda aynı şehirde Aziz Mahmut Hüdayi Vakfı'nın üzerinde bir yurt faaliyet vermektedir. Yurta "Hamidiye" medresesinde okuyan öğrencilerle birlikte diğer okullarda ve üniversitelerde okuyan öğrenciler de barınmaktadırlar. Benzer şekilde Aziz Mahmut Hüdayi Vakfı İştip'teki "Kadın Ana" camii'nin restorasyonu yapmıştır ki bu cami şehrin 2 camii'nden birisidir. Aziz Mahmut Hüdayi Vakfı Üsküp'te 5 katlı büyük bina, "Mustafa Paşa" derneği adı altında faaliyet vermektedir. Aynı zamanda Kalkandelen'de, Kumanova'da ve Gostivar'da Kuran Kursları ve öğrenciler için barınma evleri ile faaliyetlerini ve hizmetlerini sürdürmektedir. Vakıf her düzeyde halkın teveccühünü ve güvenini kazanmış olarak hizmetlerini genişleterek devam ettirmektedir.

2. Arap Kökenli Olan Radikal Dini Akımların Makedonya'daki Varlıkları ve Faaliyetleri

İslam dünyasının son iki asırdır yaşadığı siyasi ve toplumsal travmaların en belirgin yansımalarını yeni birer dinî hareket olarak tanımlanabilecek neo-selefi cereyanlar içerisinde görmek mümkündür. XIX. yüzyılın başlarında filizlenen ve özellikle XX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren kendini belirgin bir özne haline getiren yeni selefi hareketler ise aynı hürmeti elde etmek metodlarına, mahiyetlerine ve yerliliklerine dair sürekli bir sorgulamanın muhatabı olmuşlardır. Bu yeni selefi düşünce tarzının son otuz yıl

²²⁴ Mesela "Frymera Meshire nga Muhammedi profeti i Meshirës", "Tasavvufi Ose Mistika Islame Nga Besimi Në Mirësi", "Meditimi Rreth Universit, Njeriut dhe Kuranit", "Muhamedi Mëshirë Për Botët Kurani Mrekulli e Përjetshme", "Arsyeja Dhe Filozofia Në Këndvështrimin Islam", "Enigma e Dashurisë Per Allahun Dhe Profetin", " gibi 30 eserden fazla Arnavutçaya tercüme edilmiştir. Osman Nuri Topbaş eserlerinin tercüme konusunda İşkodra'da "İstanbul" derneği üstlenmiştir.

²²⁵ Anne Ross Solberg, a.g.m., s.449.

içerisinde bünyesinden çıkardığı el-Kaide, Taliban, eş-Şebab, Işid, Boko Haram ve benzeri cihatçı İslami grupların söylem, tutum ve eylemleri göz önünde bulundurulduğunda söz konusu hareketler hakkındaki şüphelerin hiç de yersiz olmadığı görülmektedir.²²⁶

Her ne kadar farklı anlamı olmasına rağmen, Arap kökenli radikal İslamcı dini akımları açıklamak için bazı unsurlarla en yakın kavramı "mezheb"²²⁷ kavramı olduğu için bu kelimeyi kullanacağız. Mezheb kelimesi tepkilerinin iki sebebi vardır: Birincisi köklerindeki mahalli büyük dinin, yeni yorumları içerdikleri ve geleneksellikten ayrıldıkları için dinin bir "mezhebi" olarak isimlendirilmekten, o din hakkındaki insanların zihinlerinde oluşan geleneksel olumlu veya olumsuz önyargılara anlaşılmaktan çekinirler. Ana dinin bir mezhebi olmayı "küçültücü, ayırıcı, sınırlandırıcı" olarak algıladılar.²²⁸

İkincisi ise: Deneyimin çağrıştırdığı hukuki konulardır. Bazı ülkelerin kanunlarında din hürriyetini geleneksel dinler dışında küçük gruplara tanınmaması, farklı hareketlerin "dinsel bölücülük" olarak nitelendirilmesi, suç sayılması gibi sebeplerdir. Yeni dini hareketler "mezheb" kelimesinin çağrıştıracığı olumsuzlukları önlemek, misyon hareketlerinde daha rahat olabilmek için, mezheb olmayı reddederler.²²⁹

Mezheb hareketleri, genellikle sosyal bölünme ve çatışma çerçevesinde ele alınmaktadır. Bununla birlikte mezhepler; yeni şekillerde sosyal ilişkiler kurma, yeni nesillerin kendi değerleri ve davranış kalıplarıyla birlikte bir sosyalleşme teşebbüsü olarak da değerlendirilebilir.²³⁰

Arap kökenli radikal İslamcı dini akımların bir diğer adı Selefilik'tir. Selefilik, İslam dinî geleneği içindeki algılama biçimlerinden biridir. Bu isimle matuf somut bir grubun varlığından tam olarak bahsedilemez.²³¹

Çağdaş dönemdeki Selefîyye terimi, herkesin gaye, hedef, beklenti ve stratejisine göre anlamı genişleyebilen bir mahiyete sahiptir. Bu itibarla söz konusu terimin bir mezhebin ismi olmaktan ziyade bir düşünce, paradigma hatta bir ideolojiyi ifade eden

²²⁶ Faruk Sancar, "İslam Dünyasında Yeni Dini Hareketler", **İslam Dünyasında Yeni Dini Anlayışlar**, Diyanet, S.293, Aylık Dergisi, Ankara, Mayıs 2015, s.10.

²²⁷ "Mezheb" ve "Fıkra" kelemelerini bir önceki bölümde sözlük anlamlarını açıkladık.

²²⁸ Ekrem Sarıkçıoğlu, "Yeni Dini Akımlar", **Dinler Tarihi Araştırmaları-II**, Sempozyum: (20-21 Kasım 1998, Konya), Ankara, 2000, s.81

²²⁹ Sarıkçıoğlu, a.g.m., s.81

²³⁰ Ahmet Faruk Kılıç, "Din Sosyolojisinde Dini Grup Tipolojileri", **Değerler Eğitimi Dergisi**, İstanbul, 2007, s.44-45.

²³¹ Salih Özer, "Selefî Düşüncede Nakil/Rivayet Algısı: İbn Teymiyye Örneği", **İslamiyat**, C.10, S.1, 2007, Ankara, s.78.

şemsiye bir kavram olduğu söylenebilir. Bu sebeple Selefilik derken aslında tek bir Selefilikten bahsedilemeyeceği de önemle vurgulanmalıdır. Yöntem ve düşünce tarzı açısından birbirinden farklı onlarca hareketin kendisini bu sıfatla nitelendirmesi en radikal düşünce ve tedhiş grupları tarafından bu ismin memnuniyetle kullanılması da bu tespiti desteklemektedir. Her ne kadar bu zümreler kendilerini erken dönem selefilğine nispet etseler de modern Selefi hareketlerin kökenine yönelik analizlerin ucunun çoğu kez iki asırlık Vehhabilik öğretisiyle kesiştiğini söylemek daha doğru olacaktır.²³²

Selefilğin tarihi bir hayli eski olsa da yarı siyasi yarı dinî bir ideoloji olan çağdaş Selefilğin başlangıcını²³³ XVIII. asırda Muhammed b. Abdülvehhab (1703-1792)'ın fikirleri etrafında oluşan Vehhabilik hareketine dayandırmak mümkündür.²³⁴

İbn Teymiye selefilğinin etkileri XVIII. yüzyılda yaşayan Muhammed b. Abdülvehhab'ın, Muhammed Abduh'un talebesi Reşid Rıza'nın yazılarında, Hindistanlı Ebu'l A'la Mevdudi ve Seyyid Kutub gibi son dönemin Arap köktencileri üzerinde görülmektedir. Bu açıdan İbn Teymiye Sünni köktencilğinin en üstün teorisyeni olmuştur.²³⁵

Suudi Arabistan'da ortaya çıkan ve Muhammed b. Abdülvehhab'ın yolundan gitmeyi amaç edindiği için Vehhabi diye anılan arap kökenli radikal İslamcı dini akımların bir diğer adı olan, ancak kendini daha çok Selefi diye tanıtan hareket literal yorumu dayalı ve yeniliğe kapalı bir çizgidedir.²³⁶ Modernlikle ilgi kurmayan, siyasi yönü bulunmayan, tamamen geleneksel anlamda Selef'in yolundan giden, çağdaş Selefi hareketi sadece

²³² Faruk Sancar, a.g.m., s.12.

²³³ Mehmet Ali Büyükkara, "11 Eylülle Derinleşen Ayrılık:Suudi Selefîyye ve Cihadi Selefîyye", **Dini Araştırmalar**, C.8, S.20, İstanbul, 2004, s.207.

²³⁴ Vehhabilik hareketin kurucusu Muhammed b. Abdül-Vehhab b. Süleyman b. Ali b. Muhammed b. Raşid b. Büreyd b. Muhammed b. Büreyd b. Müşerref et-Temimi'dir, 1703 yılında Arabistan'nın Necd merkezinin Uyeyne şehrinde doğdu. Muhammed b. Abdülvehhab'ın hayatı ve eserleri üzerinde daha geniş için bkz. Mehmet Çelenk, **Muhammed b. Abdülvehhab'ın Hayati ve İtikadi Görüşleri**, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri, Kelam Bilim Dalı, İstanbul, 1999.

²³⁵ Mehmet Hayri Kırbaoğlu, "Maziden Atiye Selefi Düşüncenin Anatomisi", **İslamiyat**, C.10, S.1, Ankara, 2007, s.139-160.

²³⁶ Vehhâbilik'in kurucusu Muhammed b. Abdülvehhâb'ın fikirleri, Arap yarımadasında yaşayan toplumlar tarafından iyi bilinen, müşterek bir kültürdür. Vehhâbilik, yeni bir toplum ve yeni bir devletin teşekkülünü sağlamış ve günümüzde Suudi Arabistan Krallığı olarak bilinen devlet ortaya çıkmıştır. Muhammed b. Abdülvehhâb'ın süregelen etkisi onun sadece kendi taraftarlarınca tasvib ve kabul edilmesi şeklinde olmamış, aynı zamanda fikirleri hem geçmişte hem de günümüzde değişik şekillerde red ve düşmanlıklara sebebiyet vermiştir. Bkz. Esther Peskes, "XVIII. Asırda Tasavvuf ve Vehhâbilik", UÜİFD, çev: Mehmet Çelenk, C.12, S.2, Bursa, 2003, s.414

köktencilige veya siyasi anlayışa indirgemek suretiyle tek bir yönelişten söz etmek mümkün değildir.²³⁷

Selefiyye hareketi ve düşüncesinde, temelde, İslam'ı yeniden dinamik bir güç haline getirmek gayesi vardır. Bu çerçevede, Kur'an'a ve Sünnet'e geri dönüş retoriği öne çıkarken, taklit ve aracı otoritelere tepkisel yaklaşım sergilenmiştir. Bu açıdan İslam hukuku, Selefi düşünceye göre, modern hayatın gereksinimlerine cevap verebilmesi için pratik bir biçimde yeniden gözden geçirilmelidir. Sonraki dönemlere ait bidatlerin terk edilmesi, sonradan ortaya çıkan mezhep ve mistik hareketlere karşı mesafeli bir yaklaşım sergilenmesi de Selefi düşüncedeki temel eğilimlerden biridir.²³⁸

Selefilik veya Vehhabilik kavramları ilk asırlarda epistemolojik ve metodolojik ağırlığıyla dikkat çekerken, günümüzde Selefiyye'nin yoğun bir şekilde çağdaş İslamî hareketler ve siyasetle ilgili olarak kullanıldığı görülmektedir.

Son yıllarda tüm bu selefi akımlar arasında ateşli mücadeleler yaşanmıştır. Fikir hürriyetlerini kısıtlayan kendine özgü siyasal yapısı ve özgür olmayan basın faaliyetleri nedeniyle bu tartışmalar Suudi Arabistan sınırları içinde çok yankı bulmazken, Mısır, Ürdün, Kuveyt gibi nispeten özgür ülkelerde ve özellikle Balkanlar'da Avrupa'da ve ABD'de faal, çoğunluğu Suudi Arabistan'la bağlantılı birçok selefi teşkilat içinde bu durumdan kaynaklanan ciddi krizler yaşanmıştır.²³⁹ Benzer bir tablonun ve krizin Makedonya İslam toplumu bünyesinde de yaşandığını söylemek mümkündür.

Her ne kadar bu hareketlerin birçok bakımdan klasik Selefilikle aralarında derin farklılıklar bulunsa da gerek klasik Selefililerin gerekse de bu yeni grupların inançları arasında bazı ortak kabullerin bulunduğu da ifade edilmelidir. İslam'ı şiddet merkezli bir yorum ve telakkiye hapseden bu akımların zihin çözümlemesi yapıldığında şiddete yönelik motivasyonlarının iman ve imanın mahiyeti hakkındaki tercihlerine dayandığını ifade etmek yerinde bir tespit olacaktır. İslam'ın en tutucu ve muhafazakar kanadını temsil eden Hanbeli çizgiye benzerlikler gösteren modern Selefilik kullandığı metot, söylem ve eylemleri açısından çok daha uç bir noktaya savrulmuştur. Bu zümrelerin bu şekildeki

²³⁷ M.Sait Özervarlı, "Selefiyye", TDV İslam Ansiklopedisi, C.36, 2009, İstanbul, s.401

²³⁸ Halil Aydınalp, **İntihar Eylemleri Ekseninde Din ve Terör**, Birleşik Dağıtım Kitabevi, Ankara, 2011, s.117-119.

²³⁹ Mehmet Ali Büyükkara, "Biz Artık O Sapkınlardan Değiliz: Selefililerin Selefilere Teberrileri Üzerine Değerlendirmeler", **İslâmiyât**, C.10, S.1, Ankara, 2007, s.60

ötekileştirici tutumlarının altında inanç ve ideolojilerinin doğruluğu hususundaki kesin kanaatleri yatmaktadır.²⁴⁰

Değişen şartlara göre dinî metinler sürekli yorumlanırken zorlanılan yerde ortaya atılan farklı görüşler, geleneği temsil eden anlayışlarla yeninin peşinden gitmek isteyen akımlar arasında cepheleşmeye sebep olmakta ve tartışma kısa bir süre içerisinde bidat, küfür ve şirk kavramları etrafında alevlenmektedir. Bundan dolayı birbirinden farklı hatta hasım olan birçok farklı Selefi akımla karşılaşmak mümkündür.²⁴¹ Bu farklılaşmaları Makedonya'da faaliyet gösteren Selefi akımlar arasında son 10 yılda derin bir şekilde müşahade etmek mümkün olmuştur.

Selefi akımlar, 1990'ların başından itibaren demir perde rejimlerinin çöküşüne bağlı olarak eski Yugoslavya'nın dağılmasıyla Müslüman topluluklara yönelik etnik baskı süreci başlamış, sonrasında Müslüman varlığı bir tehdit unsuru olarak görülmeye devam etmiştir.

2.1. Balkanlar'da Selefilik ve Vehhabilik Akımlarının Ortaya Çıkışı ve Temel Düşünceleri

Balkanlar'daki bütün Diyanet ve meşihat teşkilatları Balkanlar'da radikal bir düşüncenin varlığı hususunda hemfikirdir. Fakat bu düşünce, müslümanlara karşı bir tehlike olarak görülmemektedir. Onlara göre, radikal anlayışların en önde geleni Vehhabilik anlayışıdır. Vehhabilik, Balkanlar'a dışarıdan getirilmiş bir anlayış olduğu için ancak sınırlı bir kesim üzerinde, özellikle de genç kuşaklarda, etkili olabilmiştir. Vehhabiliğin Balkan ülkelerinde nasıl bir anlayışla var olduğunu açıklamadan önce, Vehhabiliğin amacını üç gruba ayırmamız gerekmektedir, onlar ise:

- a. Siyaset Anlayışı :** Suud ailesiyle sıkı ilişkileri, Arap yarımadasına ve diğer bölgelere yayılışın kolaylığı.
- b. Ulusal-Kurtuluş Anlayışı:** Vehhabilik dini bir mezhepten ziyade aynı zamanda bir ulusal kurtuluş hareketi olarak algılanmış, İslam toplumlarını

²⁴⁰ Adnan Bülent Baloğlu, "Tarihi Selefilik'in İzinde Yolunu Şaşırınlar Neoselefilik", **İslam Dünyasında Yeni Dini Anlayışlar**, Diyanet, Aylık Dergisi, S.293, Mayıs 2015, Ankara, s.24.

²⁴¹ Faruk Sancar, a.g.m., s.11.

asırlar boyunca yönetmiş ve etkisi altına almış sistemlere karşı bir mücadeleye olarak da görülmüştür.

- c. **Dini Anlayış:** Vehhabilik doktriner yapı olarak, Muhammed b. Abdülvehhab'a da ilham kaynağı olan, İbn Teymiye ve onun öğrencisi İbn Kayyim el-Cevziyye'nin görüşlerine dayanır.²⁴²

Tezimiz açısından asıl önemli olan faktör, Balkanlar'daki Vehhabiliğin anlayışıdır. Dolayısıyla, Vehhabiliğin dini esaslarına hiç girmeyerek sadece Balkanlar'da farklı ülkelerde yaşayan müslümanlar tarafından nasıl algılandığı hususuna önem vereceğiz.

Bu radikal İslamcı akımların Balkanlar'daki tohumlarının 1970'li yıllarda Yugoslavya idaresi döneminde bazı öğrencilerin, eğitim amacıyla Arap ülkelerindeki İlahiyat fakültelerine gönderilmesiyle atıldığını söylemek mümkündür.²⁴³ Yugoslav yönetimi tarafından belli bir amaç çerçevesinde ve Yugoslav federasyonu sınırları içinde yaşayan Müslümanlarla bölgedeki diğer Müslüman milletleri tarih ve kültür düzeyinde ayırma siyasetine dayanan bu uygulama daha sonra farklı tepki ve etkilere yol açmıştır.

Balkanlar'daki genel olarak Osmanlı'dan kalma bir İslami gelenek ve kültür hakimdir. Bu İslami gelenek ve kültür özellikle Makedonya, Bosna ve Kosova'da güçlü bir şekilde yaşamaya devam etmektedir. 1970'li yıllarda başlayan Makedonya'daki İslami uyanış üzerinde büyük etkisi olan Aliya İzzetbegoviç'in çizgisinin Osmanlı ulemasının, medrese geleneğinin fikirleri ile uyuşması, birbirini beslemesi Müslüman halkına derin bir özgüven kazandırdı Balkanlar'da yaşayan Müslüman toplulukların zihinsel karmaşasını giderdi. Fakat bu zihinsel sükunet ve huzur 1980'li yıllardan sonra başta Suudi Arabistan olmak üzere Arap ülkelerine öğrenci göndermeye başlanmasıyla hızlı bir şekilde değişmeye başladı. Bu öğrenciler Arap ülkelerinde İslam'ı daha iyi öğrenecek ve komünizm sebebiyle unutulmuş ve ihmal edilen İslam dinini yeniden öğretecek ve din kimliğini ihya edeceklerdi. Haliyle Yugoslav Müslümanlar bunu büyük bir mutlulukla karşıladılar. Fakat bu gençlerimiz geri döndüklerinde insanlara İslam'ı son derece kaba ve sert bir içerik ve muhtevayla anlatmaya başladılar. İslam'ı her türlü baskı altında bugünlere

²⁴² M. El-Behije, "Muhammed b. Abdülvehhab", **İslamsak Misao**, S.27, Sarajevo, 1981, s.10

²⁴³ Ömer Turan, "Balkan Türklerinin Dini Meseleleri", **Türk Dünyasının Dini Meseleleri**, TDV yayınları, Ankara, s. 210

taşıyan geleneği bidat ve olarak tavsif ettiler ve aşağıladılar. Bunun doğal sonucu olarak selefi anlayışı sahip olan gençler ile halk arasında gerilimeye neden olmuştur.²⁴⁴

Makedonya ile Kosova başta olmak üzere hemen hemen tüm Balkan ülkeleri uzun süredir radikal İslamcı akımları engellemek amacıyla polis ve istihbarat teşkilatları eliyle birçok operasyon gerçekleştirdi ve çok sayıda kişiyi bu örgütlere adam kazandırma ve finansal kaynak oluşturma suçuyla tutukladı. Ayrıca ortak askeri ve para-militer operasyonlar, istihbarat paylaşımı, sınır bölgeleri, liman ve havaalanlarında güvenliği artırmak ve radikal İslam akımlara karşı oluşturulan uluslararası ittifaka dahil olmak gibi diğer çeşitli yollarla da ülkeler bu akımlara karşı olan mücadelelerini sürdürmeye günümüzde de devam etmektedirler.²⁴⁵

Balkan Müslümanları da tüm diğer Balkan halkları gibi, özellikle sosyalist idareler döneminde, dinden ve dini değerlerden bir uzaklaşma yaşadı, özellikle 80'li yıllarda Balkan Müslümanları arasında başlayan siyasi hareketlilik ve örgütlenme ve hemen arkasından bölgede yaşanan savaş ve çatışmalar Balkan Müslümanları arasında dine yeniden bir yönelişi beraberinde getirdi. Lakin bu değişim ve dönüşüm sürecinde dine yönelen halk, büyük oranda Sufi gelenekle yoğrulmuş olan Türk-İslam Müslümanlığından teşekkül eden "mutedil Balkan Müslümanlığı" yerine savaş sırasında bölgede yayılan ve Suudi Arabistan ve Körfez ülkeleri gibi ülkelerin desteklediği Selefi-Vehhabi akımlarla karşılaştı. Selefi-Vehhabi din adamları çeşitli baskılarla bölgede camilerde hakim olmaya çalışıyor ya da Suudi Arabistan ve Körfez ülkelerinin inşa ettiği cami ve diğer dini/kültürel merkezlerde etkili oluyorlardı. Örneğin, şu an Bulgaristan'daki camilerin üçte biri Selefi-Vehhabi imamların kontrolünde bulunuyor ve Uluslararası Kriz Grubu'nun verdiği bilgilere göre Selefi-Vehhabi imamlar Kosova'da 500 kişinin katılabileceği büyüklükte özel vaazlar verebiliyor.²⁴⁶

Radikal İslamcı dini akımlara finansal destek sağlayan kişilerin neredeyse tamamı bu akımlar içerisinde bulunan kişilerden oluşuyor. Bölge ülkeleri de bu akımları mercek

²⁴⁴ Röportaj: Adnan İsmaili, "Erbakan Hoca'nın Herketi Makedonya'daki İslami uyanışı etkiledi". <http://www.timeturk.com/tr/2013/03/17/makedonya-ve-islami-uyanis.html> (Erişim tarihi: 02.05.2015).

²⁴⁵ Daha geniş için bkz. Shpend Kursani, "Raport për shkaqet dhe pasojat e përfshirjes së qytetarëve të Kosovës si luftarë të huaj në Siri dhe Irak", **Kosovar Center for Security Studies**, Nisan, Priştine, 2015, s.91.

²⁴⁶ Hamdi Büyükfırat, "Balkanları Tehdit Eden Tehlike: IŞİD", **Panorama Khas**, KHÜD, S.13., 2014, İstanbul, 2014, s.66

altına almış bulunuyor ve bölge de yapılan tutuklamaların büyük çoğunluğu bu ülkelerde Selefi-Vehhabi hareketlerine dahil olan kişilerden oluşuyor.

Selefilik anlayışı Balkanlar'a 1992-1995 yılları arasında yaşanan Bosna savaşı sırasında güçlü bir şekilde girmiştir. Sırp katliamına ve etnik temizliğine karşı Bosnalı Müslümanlara yardım etmek amacıyla farklı ülkelerden bölgeye savaşmak üzere gelen bu "mücahitlerin" bir bölümü savaştan sonra geri dönmeyerek bu ülkeye yerleşmişlerdir. 11 Eylül sendromuyla birlikte salgına dönüşen İslamofobi'nin kısa sürede Balkanlar'a ulaşmasından en çok Arap kökenli bu yabancı gruplar etkilenmiştir. Federal yönetim tarafından kendilerine vatandaşlık, evlenme ve çalışma gibi önemli haklar tanındığı halde yüzlerce kişi güvenlik gerekçesiyle vatandaşlıktan çıkarılarak sınır dışı edilmiştir. Bosna'da yaşanan bu gelişmelerin üzerinden çok geçmeden Kosova ve Makedonya'da da benzeri İslam karşıtı kampanyalar devreye sokulmuştur.²⁴⁷

Bosna ve Kosova'da yaşanan savaşların üzerinden geçen süreye rağmen Balkanlar'da normalleşmenin hız kazanacağı beklentisi süratle yerini dini ve etnik çatışmalara ve gerilimlere terk etmekte, medya ve siyaset dünyasında İslamofobik tutumlar derinleşmektedir. Nitekim Bosna-Hersek, Kosova ve Makedonya'daki siyasi seçimler, milliyetçi akımların son dönemde güç kazandığını ortaya koymuştur. Bölgedeki yerleşik İslami geleneğin kimi Arap ülkeleri tarafından desteklenen "Vehhabi-Selefi" çizgiye kaydığını ve ılımlı Balkan Müslümanlığının radikalleşme eğilimi gösterdiğini iddia eden siyasi çevrelerin medya üzerinden İslam korkusunu pompalamayı sürdürdüğü görülmektedir.²⁴⁸

Etnik ve dini ayrımcılığa maruz kalan yabancı uyruklu Müslümanların farklı düşünce ve davranışa sahip olmaları nedeniyle kategorik olarak "Vehhabi" nitelenmesine maruz kalmaları sonucu toplumsal bir kutuplaşmaya zemin hazırlanmıştır. "Radikal İslam'ın" taşıyıcısı suçlamasına maruz kalarak terörize edilmeye çalışılan yabancıların bölgedeki varlığını aynı zamanda Avrupa Birliği'nin güvenliği için de bir tehdit olarak

²⁴⁷ Bkz. Kerem Öktem, "New Islamic actors after the Wahhabi intermezzo: Turkey's return to the Muslim Balkans", **European Studies Center**, University of Oxford, Aralık, Londra, 2010, s. 18

²⁴⁸ Xavier Bougarel, "İslam and politics in the post-communist Balkans (1999-2000)", **New Approaches to Balkans Studies**, ed. Dimitri Keridis ve Charles Perry, Dules: Baressey's, Londra, s.349-350

niteleyen İslamofobik grupların propagandası sayesinde toplumlararası güven duygusu zayıflatılmaya çalışılmıştır.²⁴⁹

Bu manipülasyonun bilinçli olarak yapıldığına dair yaygın bir algı mevcuttur. Özellikle bölgede gerçekleşen bazı saldırı olaylarının hemen sonrasında yayınlanan haber ve yorumların doğrudan İslami çevreleri hedef göstermesi bu açıdan oldukça manidardır.²⁵⁰ Örneğin, Bosna'da geçtiğimiz yıllarda yapılan operasyonda tutuklananlar arasında "Bosna Vehhabi Hareketi" lideri olduğu varsayılan Hüseyin Bilal, Bosniç'de bulunuyordu. Halkın büyük çoğunluğunun rağbet gösterdiğini söylemek mümkün olmasa da Balkanlar'da her geçen gün artan radikalleşme ve gergin siyasi konjonktür ile beraber Selefi-Vehhabi akımların etkisi büyümektedir.²⁵¹

Müslümanların dini yorumlama biçimindeki farklılıkları hem kendi aralarında bir çatışmanın aracı haline getirmek hem de bölge ülkelerinde toplumsal gerilimi tırmandırmak isteyen yaklaşımların aksine birçok siyasetçi ve akademisyen, Batı Balkanlar'daki yabancı Müslüman varlığının bölgesel ya da küresel güvenlik için bir risk oluşturmadığını düşünmektedir.²⁵²

Ortaya çıkan manzaraya göre, Batı'nın İslamofobi politikalarını yöneten lobilerin Balkanlar'da yükselmekte olan İslami düşünce veyaşam biçiminden kaygı duyduğunu ve Müslüman grupları radikalize etmeye çalışarak bu değişimi engellemek istediklerini söylemek mümkündür. Böylece şiddeti savunmaya ya da kullanmaya zorlanacak gruplar üzerinden yeni baskı senaryolarının geliştirilmesi ve bölgesel dengelerin kontrol altında tutulması amaçlanmaktadır.²⁵³

Bu radikal İslam dini akımların sadece yurta bir tehlike savurmuyor, aynı zamanda bu ideoloji üzere yapılan savaşlarında da bu radikal akımların üyeleri katılmaktadırlar. Dolayısıyla Balkanlar'dan son yıllarda Suriye'de ve Irak'taki savaşın başlangıcından bu yana IŞİD saflarına Balkan müslümanlarından bir katılım söz konusu olmuştur ve bu

²⁴⁹ Kerem Öktem, a.g.m., s.19-20

²⁵⁰ Örneğin 2011 yılında Saraybosna'daki ABD Büyükelçiliğine yönelik düzenlenen bireysel bir eylemin ardından Sırbistan İçişleri Bakanı Daciç açıklama yaparak, Balkanların aşırı İslamcı grupların tehdidi altında olduğunu söylemiştir.

²⁵¹ Hamdi Fırak Büyük, a.g.m., s.67

²⁵² The Islamic Community in Bosnia & Herzegovina. "The Second Report on Islamophobia". <http://www.rijaset.ba/english/index.php/component/content/article/2-uncategorised/265-report-on-islamophobia> (Erişim, 10.05.2015).

²⁵³ Xavier Bougarel, a.g.m., s.352

katılım her geçen gün artarak devam ediyor. Bölge ülkeleri ise münferit olarak veya işbirliği halinde IŞİD ile mücadele etmeye çalışıyor ancak bugüne kadar katılımların engellenmesinde büyük başarılar elde edilmiş değil.²⁵⁴

Dolayısıyla IŞİD'e katılımı ve bölgede radikal İslam'ı kabaca ve yüzeysel olarak incelemek bize doğru sonuçlar vermez. Bu yüzden bu sorunun incelenmesi sırasında bölge üzerine tarihi, sosyolojik, siyasi ve dini derinliği olan analizler yapmak gerekmektedir. Aksi takdirde, bölge gerçekleri anlaşılamayacağı gibi bölgede IŞİD ve benzeri örgütlerin oluşturduğu radikal İslam sorununa bir çözüm bulunamaz. Kısacası, anın analizinin yapılabilmesi için daha dikkatli bir süreç analizi yapılması elzem görünüyor.²⁵⁵

2.2. Balkanlar'daki Bazı Ülkelerde Radikal Akımların Varoluşları

Son yıllarda Vehhabilerin Balkan ülkelerinde en yoğun oldukları ülke Kosova'dır.²⁵⁶ Kosova nüfusunun %95'inin Müslüman olması sebebiyle radikal düşüncelerin burada daha rahat yayılacağını ile ilgili bir endişe sözkonusudur. Dolayısıyla Kosovalılar durumdan rahatsızlık duyarak hem Kosova Diyanet İşleri Başkanlığı hem de İçişleri Bakanlığından bu durum karşısında daha tedbirli olmalarını, ayrıca arap ülkelerinde eğitim göre öğrencilerin ve hocaların kendileri için bir tehlike oluşturduğunu ifade etmişlerdir. Kosova Emniyet sözcüsü Baki Kelani bu tehlikenin henüz Kosova'da pratiğe dökülmediğini ve kendilerinin de buna asla müsaade etmeyeceklerini söylemiştir.²⁵⁷

Kosova'nın Diyanet İşleri Başkanlığı media basın müdürü Ahmet Sadri bu konuda şunları söylemiştir: "Son yıllarda Kosova'da bu tür radikal kesimin var olduğunu görmekteyiz. Fakat bunların savaştan sonra (1999 sonrası kastedilmektedir) yükselişe geçtiğini veyabancı ülkeler, genellikle arap ve slav ülkeler tarafından finanse edildiklerini görmekteyiz. Onların üzerinde en çok durdukları husus ise namazın kılınış şekli, pantolonların paça boyu vs. gibi hususlardır. Biz başkanlık olarak bunlara fırsat vermeyeceğiz" diye görüşlerini belirttiği görmekteyiz. Aynı zaman da "Bashkohu (Birleş)"

²⁵⁴ Shpend Kursani, a.g.m., s.65; Hamdi Fırak Büyük, a.g.m., s.75

²⁵⁵ Shpend Kursani, a.g.m., s.67; Hamdi Fırak Büyük, a.g.m., s.75

²⁵⁶ Shpend Kursani, a.g.m., s.7-8

²⁵⁷ <http://www.telegrafi.com/lajme/vehabizmi-ne-kosove-2-18605.html> (Erişim, 21.03.2015)

adlı bir derneğin başkanı olan Fuad Ramiq'in göre ise bütün bunların amacı İslamı kötü ve vahşi göstermektir.²⁵⁸

Vehhabilik tartışması Arnavutluk'ta da oldukça yoğun bir gündemdir. Dinî işlerden sorumlu hükümet dairesi başkanı İtir Kulla, Vehhabilerin Arnavutluk'ta bir sorun teşkil etmediğini ısrarla belirtmiştir. Kulla, yüzlerce Arnavut gencinin Suudi Arabistan'dakiler de dahil olmak üzere Ortadoğu'daki üniversitelerde eğitim gördüğünü ve şimdilerde cami imamı olarak görev yaptığını söylüyor. Bu tip hocaların Vehhabilerin radikal anlayış tarzlarını yaymaya çalışıldığını söylüyor. Kulla, Vehhabilerin ülkenin Müslüman topluluğunun liderine karşı direnme yönünde bir teşebbüste bulduklarını ifade ediyor.²⁵⁹

Arnavutluk Ulusal Güvenlik Merkezi genel müdürü Cavit Şala: "Vehhabilik-Selefilik hareketlerinin, hem bizim İslam anlayışına hem milli anlayışa hem de demokrasi anlayışına ters düşen bir görüş olduğu bilinmektedir. Aynı zamanda İslam'la asırlar boyunca iç içe yaşadık, fakat bu radikal görüşler sebebiyle bir çok müslümanın İslam'dan uzaklaştığını görmekteyiz. İslamı ilkel bir din, vahşi ve terörü benimseyen bir din olarak gösterme gayretindedirler. Biz bunlara izin vermeyeceğiz, devletin bütün mekanizmalarını kullanarak bunlara engel olmaya çalışacağız".²⁶⁰

Bosna'da radikal akımların anlayışına bakıldığında, Saraybosna'da merkezli ileri çalışmalar merkezi'nin hazırladığı bir çalışmada, Juan Carlos Antúnez, "Bosna resmi İslam Toplumu'nun Vehhabi etkisini engelleme konusunda başarılı olduğu savunuluyor. Söz konusu İslami cemaat Vehhabileri ileri derecede tecrit etme yoluna gitmese de, ülkedeki camilerde ve İslami eğitim kuruluşlarında görev yapacak imam ve eğitim görevlilerinin atanması hususunda sıkı bir denetim uyguluyor".²⁶¹

Örneğin Bosna Hersek'te Mevlid Jaşareviç adlı bir kişi silahla yaklaşık 40 dk. Saraybosna'daki ABD büyükelçiye doğru yürüyüp etraftaki insaları korkutmak amacıyla ateş açmıştır. Medya tarafından bu olay Mevlid Jaşareviç bir Vehhabi mensubu olarak

²⁵⁸ <http://www.evropaelire.org/content/article/24402461.html> (Erişim, 10.03.2015)

²⁵⁹ <http://www.gazetatema.net/web/2013/01/06/a-ka-nje-radikalizim-te-islamit-ne-shqiperi-kisha-katolike-mendon-se-po/> (Erişim, 21.12.2014)

²⁶⁰ Xhavit Shala, "Vehabi- Selefizmi Godet Demokracine Dhe Identitetin Tonë Kombëtar", **Miliona dollar për të marrë Komunitetin Mysliman**, Gazeta Shqiptare, Tirana, 16 Ocak 2008, s.1-2.

²⁶¹ Juan Carlos Antúnez, "Wahhabism in Bosnia-Herzegovina - Part One", **First part of an interesting attempt at a comprehensive analysis of the phenomenon of Wahhabism in B-H**, written in 2007 by a very unusual international functionary, 16 Eylül, 2008, BiH, s.9-10

tanıtılarak Vehhabilerin Bosna-Hersek'te çok yaygın ve tehlike taşıdığını, dolayısıyla toplum üzere korku salmaya amaçlanmıştır.²⁶²

Saraybosna'daki İslami Çalışmalar Fakültesi'nde öğretim üyesi olan Ahmet Alibasiç, "Bosna'daki çoğu Vehhabinin İslam camiasını eleştirmekten kaçındığını ve Müslümanlar arasında birlik çağrısı yaptığını ifade ediyor".²⁶³

Vehhabilerin etkisinin 2000 yılında zirve noktasına ulaştığını, fakat o günden bu yana düşüşe geçtiğini belirten Alibasiç 11 Eylül'ün ardından Bosnalı yetkililer tarafından alınan tedbirlerin önemli ölçüde etkisini gösterdiğine dikkat çekiyor. Alibasiç, Vehhabi hareketini finanse eden çoğu Suudi destekli İslami vakıfların kapanması veyasaklanmasından sonra hareketin güç kaybetmeye başladığını ifade ediyor.²⁶⁴

2.3.Makedonya'da Radikal Akımların Anlayışı

Bağımsızlığın ardından Makedonya'da dini akımlara tanınan özgürlükler kapsamında faaliyet alanını geliştiren Türkiye kökenli Cemaatler ile Arap kökenli dini akım ve gruplar, dini ve kültürel hayatta ağırlık kazanmaya başlamıştır. Bu dini akımların öncülük ettiği faaliyetlerin bölgede dini farklılaşmaya sebep olduğu söylenebilir. Makedonya'nın bağımsızlığını kazanmasının ardından tanınan demokratik haklar çerçevesinde kapılar Arap kökenli dini akımlara açılmıştır.²⁶⁵ Daha önce zikettiğimiz gibi Suudi Arabistan, Suriye, Ürdün ve Mısır olmak üzere muhtelif Arap ülkelerinde İlahiyat tahsilini tamamlayanlar, dini idarelerde, camii ve dini eğitim veren müesseselerde görev almışlardır. Günümüzde Makedonya İslam Dini Birliği'nde görevli din adamlarının önemli bir bölümü öğrenimlerini Arap ülkelerinde tahsillerini tamamlamışlardır.²⁶⁶

Yukarıda da ifade edildiği gibi, Balkanlar'da ki bütün Diyanet teşkilatları tarafından, Balkanlar'da radikal bir anlayışın varlığının kabul edildiğini fakat bunun

²⁶²<http://www.bbc.com/news/world-europe-20629893> (Erişim,21.03.2015); <http://www.ibtimes.co.uk/bosnia-attack-embassy-apologise-islam-522246> (Erişim, 21.03.2015).

²⁶³ <http://bozzkurt.blogcu.com/turk-tarihi-osmanli-imparatorlugu-3-bolum/669946> (Erişim 01.04.2015)

²⁶⁴<http://www.dritaislame.al/vehabizmi-nje-kercenim-ne-ballkan/>(Erişim10.05.2015);

<http://www.balkanpazar.org/haberler122.asp?id=180> (Erişim;04.06.2015)

²⁶⁵ Murtaza Suluoca, Makedonya Müslümanları, **Balkan Mektubu Dergisi**, S.16-17, Ankara, 2005, s.39.

²⁶⁶ Ömer Turan, "Balkan Türklerinin Dini Meseleleri", **Türk Dünyasının Dini Meseleleri**, TDV yayınları, Ankara, 1998, s. 210.

müslümanlara karşı bir tehlike oluşturmadığı ifade edilmektedir. Makedonya Diyanet İşler Başkanlığı'na göre, radikal anlayışların en önde geleni Selefi-Vehhabi anlayıştır.

Makedonya'daki Diyanet İşler Başkanlığı, Müslümanların sorumlusu olarak, ülkede bazı camilerde gizliden bir radikalleşme temayülünün oluştuğunu ifade etmiştir. Makedonya Diyanet İşler Başkanı sn. Suleyman Recepti ile yapmış olduğumuz reportaj esnasında kendileri: "Makedonya, Balkanlar ve Avrupa'daki Vehhabilik'in geçen yirmi yılda daha saldırgan bir hale geldi" şeklinde değerlendirmelerde bulundu. Recepti, Vahhabilerin Makedonya'da daha önce hiç olmadığı kadar kalıcı bir varlık haline geldiğini ve Bosna, Kosova, Sırbistan, Hırvatistan ve son olarak da Bulgaristan'da kendilerini göstermeye başladıklarını söylüyor. Böylelikle ilk defa Makedonya Diyanet İşler Başkanı'ndan yani Balkanlar'da en üst düzeyde bir İslam toplumu temsilci radikal İslam'ın varlığı ve tehdidi hususunu açıkça dile getirmiş oldu.

Buna karşılık, Makedonya'da gücünü artıran radikal İslami dini akımlar, ülkenin Müslüman topluluğu içerisinde çatlak oluşturduğu ve ülkedeki resmi nitelikli İslam Dini Topluluğu içerisinde ılımlı kanatla sahip olanlar ile Vehhabi kanat arasında gelişen bir güç mücadelesinin yaşandığı da görülüyor. Bu hususta değerlendirmelerde bulunan Recepti: "Yıkıcı, radikal ve aşırı bir eğilim, İslam topluluğunun liderliğini ele geçirme niyetini ortaya koydu" ifadesini kullandı. Devamında bu gruplara mensup kişilerin Makedonya Diyanet İşleri Başkanlığı bünyesinde farklı alanlarda, imam, vaiz vs., şeklinde istihdam edildiğini ve buna bağlı olarak bir sessizlik dönemi yaşandığını söylediler. Onların asıl amaçları para, pul, şan, şöhret olduğu için şimdilik onlarla herhangi bir sorun bulunmamaktadır. Tabi ki bu onların ortadan kayboldukları anlamına gelmiyor, halen aramızda bu tür düşüncelere sahip olanlar var ama sorun çıkaracak seviyede değiller. Son olarak "Diyanet İşleri Başkanlığı makamının verdiği bütün yetkilileri kullanarak toplumda huzursuzluk çıkarmalarına izin vermeyeceğiz Allah'ın izniyle" şeklinde değerlendirmelerde bulunarak röportajı tamamlamış olduk.²⁶⁷

Makedonya'daki yetkililer ülkede herhangi bir radikal İslam tehdidinin olduğunu itiraf etmek istemiyorlar. Fakat konunun hassasiyeti sebebiyle ismini açıklamak istemeyen bir hükümet yetkilisi radikal grupların ve onların takipçilerini yakından izlendiklerini kabul etti. Bu açıdan Makedon yetkililer bu grupların varlığını kabul etmekle beraber bunların

²⁶⁷ Üsküp'te İslami Bilimler Fakülte binasında 06.02.2015 tarihinde Makedonya Diyanet İşler Başkanıyla sayın Suleyman Recepti ile reportaj yaptık.

Makedon siyasal sistemine yönelik bir tehlike olmadığını, aksine devletle olan ilişkilerinde ölçülü ve dikkatli olduklarını ifade etmişlerdir.

Bölgede Arap kökenli İslamcı akımlar, Selefilik adı altında Vehhabilik hareketine taraftar toplamaktadır.²⁶⁸ Nitekim bunların camii meclislerine üye olmak suretiyle camii yönetimlerine müdahale ederek İslam Dini Birliği içinde kendilerine taraftar din görevlilerinin atamalarını sağladıkları bilinmektedir. İslam Dini Birliği'ne yapılan bu tür müdahaleler Reisu'l ulema'ya kadar ulaşmış, 2005 yılında İslam Dini Birliği Başkanı olan Reisu'l ulema bile bu tür grupların fiili saldırılarına muhatap olmuştur.²⁶⁹

Nitekim Üsküp'te 2012 yılının ortalarında 5 Makedon uyruklu gencin bir göl kenarında öldürülmesinin ardından ülkede tansiyon bir anda yükselmiş, zanlıların Arnavut asıllı olduğuna dair haberlerin yayılmasıyla birlikte Makedon ve Arnavut toplumları karşılıklı olarak çatışmaya zorlanmıştır. Olayda Makedonlar'ın ölmesi ve olağan şüpheli olan Müslüman Arnavutların gösterilmesi ve tutuklanması o zamanki İçişleri Bakanının olaydan hemen birkaç saat geçmeden "Radikal İslamcılar tarafından bu soykırımın yapıldığını ve bu radikal eylemcilerin yakaladığını" ifade etmiş aynı zamanda bu olayı "Monstra soykırımı" olarak adlandırmıştır.²⁷⁰

Neticede oynanan oyunun arkasındaki maksadı ele vermektedir. Benzer şekilde İslamofobik uygulamaların batılı merkezlerce yönlendirildiği Kosova'da, Arap ülkelerinin yaptıkları ekonomik yatırımların ve cami yapımları için aktarılan fonların sözüm ona Vehhabi yayılcılığının bir göstergesi olduğu sıklıkla işlenmektedir. Makedonya'nın NATO üyeliğini hızlandırmak için "Radikal İslam" tehdidi altında olduğu propagandasına sarılması, inandırıcı görülmediği gibi ülkedeki Müslümanları rencide etmektedir.

Son olarak, Arap kökenli radikal İslamcı dini akımların Balkanlar'da özelde Makedonya'da etkili olduğunu, eğer bu radikal akımlar devlet tarafından toplumun huzurnu rahatsız eden faaliyetleri engellemeleri gerektiği kanatindeyim.

²⁶⁸ Ömer Turan, "Geçmişten Günümüze Bulgaristan Türkleri", **Balkan Türkleri Balkanlar'da Türk Varlığı**, der. Erhan Türbedar, ASAM yay., Ankara 2002, s. 42.

²⁶⁹ Suluoca, a.g.m., s. 39.

²⁷⁰ <http://www.mn.mk/aktuelno/6079> (Erişim; 18.06.2015).

3. Makedonya'da Ahlak Kökenli Olan Dini Akımların Varlıkları

Makedonya'da Arnavutlar arasında Ahlak kökenli olan sufi akım olarak en etkili tarikat Bektaşî tarikatı²⁷¹ kabul gördüğü için, Makedonya'nın müslümanları tarafından da kabul edilmektedir. Dolayısıyla Makedonya'da bütün toplumların kendi aralarında belli sufi akımların varolduğu fakat en nüfuslu müslüman topluluğu arasında Arnavutlar olduğu için biz Arnavutlar arasında gelişen tasavvuf kökenli sufi akım olan Bektaşî tarikatın kısaca tarihini ve bugünkü durumunu İslam Mezhepler Tarihi perspektivden kısaca ele alacağız.

Eski Yugoslavya'nın herhangi bir bölgesinde belirli halk kitlesi tarafından benimsenen bir sufi akım, bir başka bölgede kökeni ayrı olan bir başka halk kitlesi tarafından hor görülebiliyor. Buna biraz daha açıklık getirecek olursak, Arnavutlar tarafından benimsenen tarikat, Boşnaklar, Pomaklar-Torbeşler ve Türkler arasında pek benimsenmiyor veya bunun bazen tam tersisi de olduğu görülebiliyor. Yugoslavya'da farklı milli kökenlere sahip bu halk topluluklarının sufi akımları seçmelerinde, önceden sahip oldukları kültürel birikim, örf, adet ve geleneklerin önemli ölçüde etki ettikleri görülmektedir. Bu saydığımız değerlerin Balkanlar'da ve bilhassa Yugoslavya'da İslam'ın yayılmasında ve yerleşmesinde çok büyük rol oynadığını bilinmektedir.²⁷²

Balkanlar'da İslamiyet'in ilk tohumlarının sufi akımlar tarafından atılması, sufi akımların dinsel ilkelerinden derin insan sevgisi, yüksek hoşgörü ve karşılıksız hizmeti esas almış olmaları ve bu hususun halkın dikkatini büyük ölçüde çekmiş olmasıyla açıklanabilir.²⁷³

²⁷¹ Ahmet Yaşar Ocak, "Bektaşîyye", **Türkiye'de Tarikatlar Tarih ve Kültür**, edt. Semih Ceyhan, İSAM yay., İstanbul, 2015, s.447-449. Ayrıca Bektaşîliği, XIX. asrın ikinci yarısından itibaren bizzat Bektaşîler tarafından kendilerini tanıtmak için, içeriden biri olarak, mensubu bulunduğu kurumu ve geleneği tanıtırken, aşırılıktan uzak, Ehl'i Sünnet çizgisine yakın bir Bektaşîliği esas alan, aleyhte propagandaya engel olmayı ve bu yola yeni girenleri ya da Bektaşî olduğu halde tarikatın esaslarından bihaber olanlar bilgilendirmeyi amaçlayan en önemli kaynak bkz. Ahmet Rifat Efendi, **Mir'âtü'l-mekâsîd fî def'i'l-mefâsîd, Gerçek Bektaşîlik**, çev. Salih Çift, İz yayıncılık, İstanbul, 2008.

²⁷² Mehmet İbrahimi, "Eski Yugoslavya'da İslam Kültürünün Yerleşmesinde Tarikatların Önemi", **İslami Araştırmalar Dergisi**, C.6., S.4, İstanbul, 1992, s.249; Metin İzeti, a.g.e., s.68-69.

²⁷³ Ömer Lutfi Barkan, "İstila Devrinde Kolonizator Türk Dervişleri ve Zaviyeler", **Vakıflar Dergisi**, S. II, Ankara, 1964, s. 290-295; Yaşar Nuri Öztürk, "Yugoslavya'da Tasavvufî Hayat ve Tekkeler", **Türkiye Yazarlar Birliği Yıllığı**, Ankara, 1986, s.223-238.

Balkanlar'da Osmanlılarla birlikte İslam'ın yayılmasında sufi akımların şeyhlerinin önemi olduğu kadar, burada IX. ve X. asırda Orta Asya'dan göç etmiş Peçenek, Kıpçak, Kuman, Avar ve Vardoriot gibi Türk boylarının halen kaybetmedikleri, örf, adet ve geleneklerin katkıları da olduğu görüşü yaygındır.²⁷⁴

Anadolu'da faaliyet gösteren birçok sufi akımların müritleri Balkanlar'a özellikle müslümanlar arasında Bektaşî tarikatı birinci derecede önem taşımış ve taşımaktadır.²⁷⁵ Balkan müslümanlar arasında özellikle de Arnavutlar arasında²⁷⁶ kültürel, sosyal ve siyasi yaşantısında Bektaşîlerin tesirleri çoktur ve özel bir konumlan vardır.

Bektaşîlik, Makedonya ve Kosova'daki varlığı XIV ve XV. asırlara dayanır. Bu yayılış bütün Balkanı kapsamıştır. Bölgeye ilk girişi Sarı Saltık Baba²⁷⁷, Hıdır Baba, Sersem Ali Dede ve Türkiye ile Horasan'dan gelen çok başka misyonerler tarafından gerçekleşmiştir. Bu bölgelerde günümüze kadar gelen türbeler bunun en iyi şahitleridir.²⁷⁸ Yukanda ismi geçen dervişler aracılığıyla İslamiyeti Arnavut topraklara taşıyan en önde gelen şahsiyetlerdir.²⁷⁹ Bu mistik doktrin Balkan toplumuna uyum sağlamış ve her tarafına yayılmıştır. Toplumda mevcut alan adetlere uyum sağlayarak güzel süreçlerin gelişmesine sebep teşkil etmiş oldu.²⁸⁰

²⁷⁴ Mehmed Handziç, "İslamizacija Bosne i Hercegovine", **İslamska Dionička Štampanija**, Posebno izdanije, Sarajevo 1940, s.3-5; A. Radiç, Naşi Turci, Novi Behar, S.13, Sarajevo, 1940, s. 7-8.

²⁷⁵ XIX. yüzyılın başlarından Osmanlı'nın çöküşüne kadar Arnavut Bektaşî tekkeleri bazı sanat dallarında da epeyce faaliyet göstermişlerdir. Bu tekkelerden birçok ünlü Arnavut milli şairi çıkmıştır. Bkz. Nathalie Clayer, "Bektaşîlik ve Arnavut Ulusçuluğu", **Toplumsal Tarih**, çev. Orhan Koloğlu, S.2., Şubat, İstanbul, 1994. s.58-60; Metin İzeti, **Makedonya'da Bektaşîlik**, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi) Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir 1998, s. 30-35.

²⁷⁶ Yugoslavya'da İslam'ın yayılması bir de XIII-XIV. yüzyılda eski Yugoslavya topraklarının büyük bir bölümünde hakimiyetini sürdüren Bizans'ın zayıflamış olmasıyla ortaya çıkan otorite boşluğu, toplumda kargaşa, yolsuzluk ve bir çok anarşi olaylarının yaşanmasına sebep olmuştur. Bu kargaşa ve anarşi döneminde slavların baskı veyağmalarına maruz kalan Arnavutlar, Osmanlı'yı bir kurtarıcı olarak görmüşlerdir. Nitekim bu husus, Arnavutlar'ın Osmanlı'ya yaklaşmasına ve Osmanlı idaresini benimsemelerine vesile olmuştur. Arnavutlar'ın İslamiyeti kabul etmelerinin bu şekilde olduğu kanaati yaygındır. Bkz. P. Lalaj, "Feja dhe gjuha shqiptare", **Studime Historike**, nr. 39. Tirane,1969, s.105-123

²⁷⁷ Bkz. Hasluck F.W, **Bektaşî Tetkileri**, trc. Ragip Hulusi, İstanbul Devlet Matbaası, İstanbul, 1928, s.36.; Ayrıca bkz. Ahmet Yaşar Ocak, "Sarı Saltık", **Popüler İslam'ın Balkanlar'daki Destanı Öncüsü**, Ankara, 2003, f.1-17; Mark Tirta, "Prania e Kultures Arabo-İslame ne Mite, Rite e Besime Popullore Shqiptare", **Arnavutlar Arasında İslam Kültürü Uluslararası Sempozyumu**, Priştine, 1995.; John Kingsley Birge, **Bektaşîlik Tarihi**, çev. Reha Çamuroğlu, Ant yay., İstanbul, 1991, s.83.; Tayyib Okic, "Sarı Salltuk'a Ait bir Fetva", A.Ü.İ.F.D., S.1, Ankara, 1952, s. 43-59.

²⁷⁸ Metin İzeti, a.g.e., s. 286.

²⁷⁹ Metin İzeti, "Arnavutlar ve Bektaşîlik", **Uluslar arası Bektaşîlik ve Alevilik Sempozyumu I - Bildiriler ve Müzakereler**, Isparta, 28-30 Eylül 2005, s.520.

²⁸⁰ Daha geniş için bkz. Olsi Jazexhi, "Tarihte Bektaşîlik", **Dervişlerin Bektaşî Tarikatı**, Cezayir, 10/9/2007, s.8; Selim Kalicani, "Bektashizmi si Sekt Mistik İslam", **Koha**, Tiran, 1999, s. 212

Makedonya'da XV. asırda Bektaşilik sufi akım üzerinde adına kurulan ilk tekke Kalkandelen'de²⁸¹ Sersem Ali Dede veya diğer ismiyle Harabati Baba tekkesidir²⁸². Kalkandelen'de beş tekke daha vardı fakat bugün maalesef mevcut değillerdir. Kalkandelen kalesinde Bali Baba tekkesi, Kalkandelen'in kuzeybatı bölgesinde Yarar Baba, Koyun Baba, Sadruddin Baba tekkeleri vardı fakat günümüzde sadece Harabati Baba Tekkesi kalmıştır. Komünist rejiminde Harabali Baba Tekkesi turistik amaçla kullanılmıştır. Makedonski Brod'da Hıdır Baba tekkesi bulunmakta ve XIV. asıra kadar dayanmaktadır. Yeni tekke Kerçova'da Muharrem Baba tekkesi ismiyle 2004 yılında faaliyete başlamıştır.²⁸³ 25 tekkeden sadece bunlar kalmıştır.

Bektaşi tarikatını Makedonya'da ancak 1946'da komünistler Dördüncü Bektaşi Kongresini topladıklarında dini topluluk seviyesine yükseltildi. Bektaşilerin Müslüman sufi akımdan dini topluluğa dönüşümü Arnavutluk'taki Komünist Parti üyesi Baba Faya Martaneşi ve Baba Feyzo gibi bazı Bektaşi Babaların doğrudan baskısıyla gerçekleşti. Reformist Babalar'ın talebi doğrultusunda komünistlerin sufi akımı taşımak istedikleri değişiklikler muhafazakar dervişlerin büyük bir çoğunluğu tarafından istenmiyordu. 1947 yılında Baba Faya Martaneşi ve Baba Feyzo büyük – derviş Abaz Hilmi Dede'yi tarikatın bekarlık kanununu değiştirmeye zorladıklarında, o önce reformist babaları sonra da kendisini öldürdü.²⁸⁴ Bu olaydan sonra, komünistler pek çok derviş ve babayı görevlerinden alarak, hapsederek ve infaz ederek bu sufi akımı yok etme seviyesine getirdiler.²⁸⁵

Bölgede Bektaşi tarikatı 1967 yılında, o zamanki komünist sistemin çıkardığı kanuna göre bütün faaliyetleri yasaklanarak, tarikat tamamen pasif hale getirilmiştir. Diktatörlük zamanında Bektaşi tarikatına ait ve eski Arnavut örf ve adetleri koruyan sadece iki tekke faaliyet vermeye çaba sarfedilmiştir. Biri Dzakova'da Kazım Bakalli Baba (1895-

²⁸¹ Kalkandelen şehrin günümüz ismi Tetova'dır.

²⁸² XVIII. yüzyılın sonlarına doğru zayıflayan Osmanlı İmparatorluğunun bu bölgeler üzerindeki etkisi azalmaya başlayınca Tepedelenli Ali Paşa gibi diğer bazı bölge idarecileri de doğan otorite boşluğundan istifade ederek yeniçeri nefyini bahane ederek Bektaşi tekkelerini kendi amaçları doğrultusunda kullanmaya, onları isyan hareketleri için merkez edinmeye başlamışlardır. Devrin Kalkandelen idarecisi Recep Paşa başladığı isyan hareketinde Bektaşi tekkesini üs olarak kullanmış, durum Abdurrahman Paşa zamanında da devam etmiştir. Bkz.; Metin İzeti, **Tarikati Bektashijan**, Tetovë, 2001, s.72; Baba Rexhepi, **Misticizma Islame dhe Bektashizmi**, Tirana, 1995, s.173

²⁸³ Metin İzeti, **Balkanlar'da Tasavvuf**, s. 287-293.

²⁸⁴ Selim Kalicani, a.g.m., s. 228-229

²⁸⁵ Daha geniş için Arnavutluk'taki Bektaşi topluluğun resmi web sitesi bkz. <http://www.komunitetibektashi.org/in.php?fq=brenda&m=shfaqart&aid=50> (Erişim, 15.05.2015)

1981) tarafından önderlik yapan tekke'dir. Bu tekke 1999'da Sırp'lar tarafından imha edilmiştir. Diğerleri ise 1954'te kurulan ve uzun zaman Recep Baba tarafından yönetilen Detroit'in yakınlığında Taylor (Michigan, ABD) bölgesinde faaliyet vermiştir. Recep Baba'dan sonra Flamur Şkalla Baba tarafından faaliyetlere devam edilmiştir.²⁸⁶

3.1. Komünizm Sonrası Makedonya'da Bektaşî Tarikatının Varlığı Ve Sorunları

Komünist sistemin yıkılışından sonra Bektaşîlik tarikatının faaliyetleri yeniden serbest hale geldi ve Bektaşîlik hızlı bir şekilde yeniden kurumsallaşmaya başladı. Bununla birlikte, tarikat günümüzde 2000 yılında Hakk'a yürüyen ve Tiran'daki Bektaşî merkezinin yeni müdahaleleriyle mücadele eden Baba Selim Kaliçani dışında gerçekten bilgili hiçbir dervişe sahip değildir.²⁸⁷

Bektaşîler günümüzde daha çok Arnavutlukta yaygın oldukları için esas faaliyet alanları Arnavutlukta ve burada pek çok tekke'de faaliyet göstermektedirler. Bu sufi akımın günümüzdeki lideri Edmond Brahimaj ve ana tekke Tiran'daki Kryegjyshata'dır.²⁸⁸ Oysa Kosova ve Makedonya'da, Bektaşîler bazı önemli tekke ve topluluklara sahipler. Makedonya'daki en önemli tekke Tetova'daki Harabati Baba tekkesidir.

Makedonya'da Bektaşî Birliği müessesesi bulunmaktadır ve Bektaşî faaliyetlerini bu kurum tertiplemektedir. Bu birlik devletin hukuk sistemine uygun şekilde kurulmuş ve faaliyet göstermektedir. Komünizm rejiminde Bektaşîler asimile edilmeye çalışıldı ancak yine de demokrasinin gelmesiyle az da olsa faaliyetler başlamış oldu. Bektaşîlik bütün dünyada yayılmış olmakla birlikte en yüce temsil makamı Tiran'da bulunan dedebabalık makamıdır.

Makedonya'da Bektaşî tarikatına, günümüzde toplum arasında eskisi gibi saygı gösterilmemektedir. Bektaşî toplumuna yönelik bu saygısızlığı Kalkandelen'de bulunan Harabati Baba Tekke'sinde müşahade etmek mümkündür.

Nitekim Harabati Baba Tekkesi'nde yaşayan Bektaşî dervişler, 2002 yılından beri tekkeyi işgal altında tutan bir grubun kendilerine sürekli baskı yaptığını ileri sürdüler.

²⁸⁶ <http://www.komunitetibektashi.org/in.php?fq=brenda&gj=gj1&kid=4> (Erişim 21.04.2015)

²⁸⁷ Olsi Jazexhi, a.g.m., s.9.

²⁸⁸ Olsi Jazexhi, a.g.m., s.9.

Kalkandelen'deki Harabati Baba Tekkesi Osmanlılar'dan kalan en önemli eserlerden biridir. Bu tekkede hizmet veren Abdul Muttalip Bekiri, Selefî olarak nitelediği grubun kendilerini yıldırarak tekkeden kaçırmak istediğini ifade etmiştir. Bekiri, 2004 yılında NATO Helsinki Komitesi'nin, işgalci olduğu öne sürülen grubun dergahtan çıkartılması yönünde kararı bulunduğunu belirtti. Buna karşın Makedonya Hükümeti'nin bu kararı yerine getirmediğini söyledi. Abdul Muttalip Bekiri, içinde bir çok yapı ve bahçe bulunan 24 bin metrekare alana sahip tekkede kendilerine ibadet için sadece 80 metrekarelik bir yer verildiğini dile getirdi.

Araştıma esnasında Bektaşî dervişi Abdul Muttalip Bekiri ile yaptığımız röportaj esnasında şunları ifade etti: *"2002 yılı Ağustos ayında 50 kişilik Selefî bir grup kalaşnikoflarla bizim Bektaşî meydanını gasp etti. Bütün binaları gasp edip bizi bir köşeye kapattılar. İbadet edebiliyoruz, ama rahat değiliz. Biz İslamız, Alevi tarikatıyız, kardeşçe bir çözüm istiyoruz. Bizim de bu güneş altında ibadetlerimizi bildiğimiz şekilde yapma hakkımız vardır. Biz camiye karşı değiliz. Onları da bayramlarımıza, aşureye, nevrüza davet ediyoruz. Bize baskı yapanlar İslam Birliği ve Tetova Müftülüğü, Sünnî kardeşlerimiz. Kendi şemsiyeleri altına girmemizi istiyorlar. Bu sorunların kardeşçe çözülebileceği kanatindeyim".*²⁸⁹

Nitekim Balkanlar' için söylemek mümkün ise de özellikle Makedonya'da ve Arnavutluk'ta sufi akımların toplumsal hayatın birçok alanına ve çeşitli toplum tabakalarına uzanarak manevi çehresini belirgin olan bir zihniyet oluşturmuşlardır. İlimle mensupları ve idarecilerle kuran sufiler toplumla bir sufi akım olarak de değişik şekillerde ilişki kurmaya çalışılmıştır.²⁹⁰

Bu sufi akımların şeyleri ve dervişleri yeri olarak bilinen tekkeler insanların nefis terbiyesinin gerçekleştirildiği yerler olduğu gibi, toplum hayatının hemen her yönüne doğrudan veya dolaylı olarak nüfuz ederek çeşitli toplum faaliyetlerini kendine has bir üslup ile düzenlenmiştir. Nitekim sufi akımların mekanları olarak bilinen tekke, zaviye, hankahlar insanların dünya hayatının çeşitli meşakkat ve sıkıntılarını giderdikleri ve manevi huzur buldukları yerler olmuştur.²⁹¹ Dolayısıyla bu tarikat, Balkanlar'da özellikle Makedonya'da en yaygın sufi akımı Bektaşî sufi akımı olduğuna göre bu tarikat bir sufi

²⁸⁹ Reportaj; Harabati Baba Tekkesinde 05.02.2015 tarihinde Abdul Muttalip Bekiri ile yapılmıştır.

²⁹⁰ Metin İzeti, **Balkanlar'da Tasavvuf**, s. 338.

²⁹¹ Metin İzeti, a.g.e., s. 339-340.

akımı olarak Makedonya'nın birçok yerinde tekke ve zaviyeler inşa edilmiştir. Makedonya'da bulunan tekkeler toplumsal hayatın her aşamasında etkin rol oynamıştır. Kısaca bu tekkeler ilim, kültür, sanat, edebiyat, musiki, mimari, süsleme, askerî, ziraat, toplumsal dayanışma gibi pek çok alanda hizmetler yapmış ve İslam'laşmasında önemli rol üstlenmiştir.

4. Araştırmaya Aldığımız Dini Akımların Temel Özellikler

Makedonya'da etkileri olduğuna inandığımız dini akımların birbirinden farklı, hatta birbirine zıt görüşlere sahip gibi görünseler de bazı görüşlerinin aynı temellere dayanmış olduğu görülür. Bu çalışmamızda günümüzün en çok tanınan, dünya çapında şöhret bulan ve ülkemizde de uzantıları olduğunu düşündüğümüz dini akımların temel özellikleri incelenecektir. Makedonya'da faaliyet gösteren cemaatler ve dini topluluklar incelendiğinde şu hususların öne çıktığı gözlemlenmektedir.

Makedonya'da etkileri olduğuna inandığımız dini akımların birbirinden farklı, hatta birbirine zıt görüşlere sahip gibi görünseler de bazı görüşlerinin aynı temellere dayanmış olduğu görülür. Bu çalışmamızda günümüzün en çok tanınan, dünya çapında şöhret bulan ve ülkemizde de uzantıları olduğunu düşündüğümüz dini akımların temel özellikleri incelenecektir.

4.1. "Seçilmiş" Duygusu

Her dini akımın, kendisini, şöyle veya böyle, seçkin ve kusursuz görmesi. Bu bakış açısı grup motivasyonu açısından oldukça önemlidir. Mamafih bunun yol açtığı temel bir mahzur vardır o da "ötekileştirme" gibi dışlayıcı bir sosyal hastalığa yol açmasıdır. Her dini akım, neredeyse dünyanın tek kurtuluş yolu olarak görülüp, üye mensupları açıktan ifade etmeseler de buna tüm kalpleriyle inanmaktadırlar.²⁹²

Dini akım mensupları seçilmiş grup psikolojisine kendilerini öylesine kaptırırlar ki, zaman içinde öncelikle benzer özellikteki grupların, sonra yakın bölge insanların, daha sonra tüm ülkenin ve dünyanın gruba katılarak kurtuluşa ereceğine Allah'a inanır gibi

²⁹² Ali Rafet Özkan, **Kıyamet Tarikatları Yeni Dini Hareketler**, İQ Kültür Sanat yayıncılık, İstanbul, 2006, s.49.

kesin bir inançla inanırlar. Dinin yeryüzünde devamının sağlanması sadece kendi gruplarının faaliyetlerine bağlıdır. Grubun ortadan kalkışı neredeyse dinin de ortadan kalkışı gibi algılanır.²⁹³

Ötekileştirme sadece grupların sorunu değildir. Tarih boyunca varlığını sürdürmüş ve tüm toplumlara mal olmuş ortak bir problemdir. İslam düşünce tarihinde “el-fırkatü’n-naciye” kavramı mezhep ve ekollerin kendilerini tanımlamaları ve diğerlerini ötekileştirmelerinde benzer bir fonksiyon üretmiştir. Kendilerini kurtulan fırka ilan eden gruplar, diğerlerini “ehl-i bidat”, “cehennemlik grup” (el-fırkatü’n-nariye), “sapkın grup” (el-fırkatü’d-dalle) ilan ederek rakiplerini ötekileştirmişlerdir.²⁹⁴ Günümüz İslami hareketler de genel anlamda toplumlara “cahiliye toplumu”, muhaliflerini de kafir, mülhit ilan ederek aynı şeyi yapmaktadırlar. Tekfir etme tarzında ortaya çıkan ötekileştirme, İslami gruplardan bazılarının hastalıklı bir özelliğidir. Bu görüşleri meşhur “el-fırkatü’n-naciye” hadisinde dayatmaktadırlar. Peygamber Efendimiz şöyle buyurmaktadır: *“Yahudiler 71 fırkaya ayrıldılar. Birisi Cennet’te, 70’i Cehennem’dedir. Hıristiyanlar 72 fırkaya bölündüler. 71’i Cehennem’de, birisi Cennet’tedir. Muhammed’in nefsi kudret elinde olan Allah’a yemin ederim ki, şüphesiz benim ümmetim de 73 fırkaya ayrılacaktır. Birisi Cennet’te, 72’si Cehennem’de olacaktır. Denildi ki: Ey Allah’ın Resulü! Onlar kimlerdir? Buyurdu ki: Cemaattir.”* Diğer bir rivayette de kurtuluşa eren fırka, *“Benim ve ashabımın üzerinde bulunduğu yolda olanlar”*²⁹⁵ şeklinde ifade edilir.²⁹⁶

Ayrıca dini akımların belli bir görüşü ön plana çıkartıp bunun savunusunu yapmayı dini akımın seçilmiş hareket oluşunun ayırt edici vasfı haline getirmesi, grup mantığı içinde söz konusu düşünceleri ısrarla ve biteviye savunması ve bu tavrını asla değiştirmemesidir. Bunun sebebi de bu tür düşüncelerin grubun seçkinliği, hatta seçilmişliğinin gerekçelerini oluşturmasıdır. Bu düşünceler değiştirildiğinde seçilmiş bir hareket seçkinliği inkar edilmiş olmakta dolayısıyla varoluş amacı anlamsızlaşmaktadır.²⁹⁷

Aynı zamanda bir şeyin doğru veya yanlış oluşunun kendine has koşulları vardır. Delillere bakılır ve sonuç çıkarılır. Eğer bir şeyin doğruluğu tecrübelerle ortaya çıkacaksa

²⁹³ Ali Köse, **Milenyum Tarikatları**, Timaş yay., İstanbul, 2011, s.173

²⁹⁴ M.Ali Büyükkara, “Dini Grup Yapılarında Dine İlişkin Muhtemel Anlama ve Temsil Sorunları”, **Usûl Dergisi**, S. Ocak-Haziran 2007, İstanbul, s.114

²⁹⁵ Hadis kitapları: İbn Mâce, Fiten, 17; Tirmizi, İmân, 18; Ebu Davud, Sünnet, 1; İbn Hanbel, 2/332.

²⁹⁶ Bkz. Kadir Gömbeyaz, “73 Fırka Hadisinin Mezhepler Tarihi Kaynaklarında Fırkaların Tasnifine Etkisi”, UÜİFD, C.14,S.2, Bursa, 2015, s.147

²⁹⁷ Ali Rafet Özkan, a.g.e., s.50; Hamdi Tayfur, a.g.m., s.86

denenir, tecrübe edilir ve sonuca bakılır. Sonuç olumluysa doğru olduğuna kanaat getirilir. Ancak bir görüş veya uygulama sırf bir dini akımın ayırt edici özelliği diye tecrübe ve deliller onu nakzettiği halde, hala onda ısrarcı olmak ancak o dini akımın taassubu veya fanatikliği ile açıklanabilir. İşte dini akımlar bu yönleriyle akletmeyi engelleyici bir fonksiyon icra ederler.²⁹⁸

4.2. Kolektiflik düşünme

Kollektif düşünme, iyi bir fedakarlık sağlam bir bağlılığı, sağlam bir bağlılık da bireysellikten sıyrılarak grup kimliği içinde erimeyi gerektirmektedir. Kişi kolektif bir kimlik içinde asimile olursa, kendini ve başkalarını bir birey olarak görmez. Kendini ve başkalarını grubuna veya dini akımına göre tanımlar.

Grup içinde herkesin onadığı ve sorgulama gereği duymadığı ortak bir düşünme biçimi vardır. Buna “ortak akıl”, “ortak düşünce” da denilebilir. Grup ve dini akımların içinde kolektif kimliğin ön plana çıkmasıyla, farklılıklar büyük ölçüde yok edilir. Bireyin kişisel ayrılık ve özellikleri tümüyle ortadan kaldırılır. Kişi tüm varlığını grubunun veya dini akımın varlığına armağan eder. Grup menfaati kişisel menfaatlerinin önüne geçer. Tüm üyeler o kalıpla şekillenerek tek tipleşirler. Grup, insan üzerinde kurduğu egemenlik ve istibdatla kişiliğinin öne çıkmasını olanca gücüyle engeller.²⁹⁹

4.3. "Kutsal" Liderler

Dini akımların en önemli özelliklerden biri de bir liderleri bulunmaktadır. Liderin özelliklerini saydığımızda, dini akımların mensupları liderlerini denetlemez, eleştirilemez, fikirleri tartışılmaz vs. Lider ve etrafındaki küçük bir azınlıkla üretilen bilgi, fikir ve buyruklar hiyerarşik olarak liderden en alttaki grup üyesine doğru iletilir. İslami cemaatlerde "şûra"nın son kararın liderde olduğu bir fikir edinme ameliyesi olduğuna dair yaygın kanaatin, liderin karar verme hakkının tümüyle kendisinde olduğuna dair anlayışın yerleşmesinde büyük bir etkisi vardır.³⁰⁰

²⁹⁸ Hamdi Tayfur, a.g.m., s.86.

²⁹⁹ Eric Hoffer, **Kesin İnançlılar**, Plato Film, İstanbul, 2007, s.143

³⁰⁰ Hamdi Kalyoncu, **Liderlere Tapınma Psikolojisi**, Marifet yay., İstanbul, 2001, s.20.; Hüsnü Ezber Bodur, "Küreselleşmenin Dini Alandaki Etkisi ve Ulus-Devlet", KSÜİFD, S.4, Kahraman Maraş, 2004, s.18

Liderliği kutsallaştıran; bireyi, hizmet ettiği grup ve cemaat için feda eden ve bunun ne derece büyük, yüce ve kutsal bir merteye olduğuna şartlandıran bir eğitimidir bu! Bireyler artık "şahsiyet" değil, birer "görev adamı", "teşkilat adamı", "personel", "dava adamı"dırlar vs. Ama asla kendisi değildir.³⁰¹

Grup içi tüm faaliyetler liderin onayı ile gerçekleşirken hareketin genişlemey yönelik tüm faaliyetleri ile ilgili kararlar merkezden alınmaktadır. Ayrıca grup yeleri tutum ve davranışlarında zgr olmadıklarından kendilerini grup liderlerinin din dahil her alandaki açıklamalarını ve yorumlarını doğru olarak kabullenmek mecburiyetinde hissetmektedirler.³⁰²

4.4. Ekonomik Gelirler

Dini akımların bir diğer özelliği ekonomi gleridir. Her bir dini akımın btyeye yardımcı olacak kendileri has iş adamları vardır. Türkiye kökenli dini akımların merkezli Türkiye olup merkezden maddi ve manevi desteklemektedirler. Arap kökenli olan radikal İslamcı dini akımların ekonomik gelirleri Arap ülkelerden finanse edilmektedirler oysa Ahlaki kökenli olan sufi dini akımlar ekonomik yelpazesini takriben Türkiye kökenli dini akımlar gibi yürütmektedir.

Her bir dini akımın Makedonya'da kök sallmadan önce bir dernek/vakıf kurur ondan sonra desteklerle başlar ki genellikle desteklerle okullar, yurtlar, Kur'an kurslar vs. yapılır. Derneklerin/vakıfların özellikle gençler üzerinde yoğunşarak kitap, dergi, brşur basarak dikkatlerini çekerek derneğe ye kazandıırırlar. Dini akımlara tam kolektif bir ilişkiye girememiş bireylerden ise bazı aıdat ve ödemelerle gruba katkı yapmaları istenir. Oysa dini akımların en güçlü kaynakları hiç şüphesiz yapılan bağışlardan ayrıca örneğin zekat, vitır gibi dinin emrettiği ekonomi kaynaklı emirler ve kesilen kurbanların ancak o dini akıma verildiğinde bağışlandığıında makbul olacağı intibamı veren konuşmalar yapılır.

³⁰¹ Bkz. Mehmet Ali Kirman, "Batıda Ortaya ıkan Yeni Dini Hareketlerin Karakteristik zellikleri", **Uluslararası Avrupa Birliği şurası Tebliğ ve Müzakereleri**, I, Ankara, 2000, s.320.; Hamdi Kalyoncu, a.g.e., s.47

³⁰² Hüsnü Ezber Bodur, "Küreselleşmenin Dini Alandaki Etkisi ve Ulus-Devlet", KSÜİFD, S.4, Kahraman Maraş, 2004, s.18

Dolayısıyla bu paralar ve daha nice bilinmeyen yollardan para toplayıp bölgede güçlü bir ekonomiye sahip olurlar.³⁰³

Yukarıda zikrettiğimiz dini akımların özellikleri, bütün dini akımlarda aynı seviyede belirginlik bulunmuyor, bazı dini akımlarda bazı özellikler daha da belirgindir bazılarında ise daha hafiftir keza bazılarında bunlardan hiçbiri değil. Bu farklılığın kaynağı belirli dini akımın yapısı ile hangi özelliklere önem verdiğini göz önüne tutulur.

³⁰³ Hamdi Tayfur, **Cemaat Diktatörlerinin Psikanalizi**, Mana yayınları, İstanbul, 2012, s.55

SONUÇ

Komünizm döneminde Balkanların çoğu, yıllarca ateizm ve komünist rejimin etkisi ve nüfuzu altında kalmışlardır. Komünist sistemlerin çöküşüyle bağımsızlığını kazanan bu ülkeler, başta Makedonya olmak üzere, derin inanç krizleri ile karşı karşıya kalmışlardır. Bölgedeki yaşayan Müslümanlar uzun zaman kimliklerini gizleyerek İslam kimliğini unutmaya başlamışlar, bağımsızlıklarını kazandıktan sonra da yoğun bir şekilde dini akımların hedefi olmuşlardır. Bu kopuş ve devlet oluş süreci içinde dini akım mensupları bu ülkelerde ciddi davet çalışmalarına girişmişler ve kendilerine azımsanmayacak derecede taraftar toplamışlardır. Bu dini akımları en önde geleni ve en etkin olanları Türkiye kökenli olan cemaat akımları, Arap kökenli olan radikal akımlar ile ahlak kökenli olan sufi akımlardır.

İçinde yaşadığımız Balkan coğrafyasında ve tarihi birikimimizin sllav baskısından sınırlayıcı etkisinin en aza indirilerek özellikle genç kuşakların düşünce özgürlüğünün önündeki engellerin kaldırılması sorunların çözümünde yeni alternatiflerin ortaya çıkmasına yardımcı olacaktır. Tek taraflı, totaliter, ben merkezci, fırka-i naciye anlayışına dayalı, dışlayıcı, ötekileştirici söylem ve tutumlar dini akımlar arası ihtilafları derinleştirecektir. Ayrıca, tarihte sayısız örnekleri görüldüğü gibi, insanlara dinleri ve dolayısıyla din anlayışlarının tezahürü olan dini akımların yaşama, görüşlerini ifade etme, kendilerini güven ortamında hissetme imkanı sağlanmazsa ve dini akım mensupları da kendi yorumlarını dinin esaslarını zorlayacak derecede makul bir çizginin dışında tutarlarsa dini akımlar tehlikeli hareketlere dönüşebilir. Bu durumda dini akım mensupları arasındaki iletişim imkanı büyük oranda ortadan kalkacağı gibi dini akım kaynaklı sorunların çözümünde de bir mesafe katedilemeyecektir.

Balkanlar'daki müslüman topluluklarında yeniden yeşeren dini duygular, dini terör, radikalizm, vb. argümanlarla sınırlandırılmaya çalışılmakta ve özellikle radikal dini akımların yapısından kaynaklanan otoriteye isyan karakteri bölge yönetimlerini rahatsız etmektedir. Böylece dini duygulara sahip kesimler ya dışlanmakta ya da haksız şekilde şiddete maruz kalmaktadır. Bu akımlar, müslümanlar arasındaki birliği bozmakta, onları parça parça bölerek kamplaşmalara ve kavgalara zemin hazırlamakta, müslüman grupların birbirlerini suçlayarak enerjilerini boşa harcamalarına sebep olmaktadır.

Son yıllarda Balkanlar'da özellikle Makedonya'da mezhep, cemaat, tarikat, gibi adlarla anılan çeşitli dini akımların sayı ve faaliyet yönünden büyük bir gelişim içinde oldukları ve kamusal alanda daha fazla görünürlük kazandıkları bilinmektedir. Aslında Makedonya'nın son derece dinamik olan toplumsal, kültürel, ekonomik, siyasi ve dini yapısıyla doğrudan alakalı olan, ancak hakkında bilimsel düzeyde çok fazla bilgi bulunmayan bu olguyu sağlıklı bir şekilde analiz edebilmek için Makedonya'da yaşayan toplumunun, sosyolojik perspektiften, özellikle yaşadığı toplumsal değişme tecrübeleri açısından ele alınarak incelenmesinin son derece yararlı olacağı söylenebilir.

Komünizm sonrası Makedonya İslami toplumu içinde faaliyet gösteren farklı tandanslı dini hareketler ve cemaatler Makedonya İslam toplumunu her düzeyde etkilemiş ve zenginleştirmiştir. Bu anlayışların bir kısmı Makedonya Müslümanlarının Osmanlı İslam anlayışından tevarüs ettiği yapı ve gelenek ile uyumlu olmuş, bu açıdan dini ve kültürel kimliğin gelişim açısından oldukça faydalı olmuşlardır. Radikal tandanslı dini hareketler ise, yaptıkları sınırlı hizmetlerle beraber, umumiyetle toplum ve kültür ile bir çatışma zemini oluşturmuşlardır. Zira radikal tandanslı hareketler din-kültür ilişkisini ihmal ederek ve Balkan Müslümanlığı tecrübesini görmezden gelerek faaliyet göstermeye çalışmışlardır. Bu da kaçınılmaz olarak bir çatışma zemini oluşturmuştur.

Makedonya İslam toplumunun sorunlarının aşılmasında, Türkiye benzeri, zorunlu din derslerinin ihdas edilmesi, müfredatta din derslerine yer verilmesi son derece faydalı olacaktır. Resmi ve kontrollü bir din eğitiminden geçen genç kuşakların radikal eğilimlere meyletmesi ancak bu şekilde önlenabilir. Kanaatimizce Avrupa birliği süreci Balkan topluluklarının, ister Hristiyan ister Müslüman olsun, din eğitimini vasat ve kabul edilebilir bir düzleme çekecektir. Her topluluğun kendi cemaatine uygun bir din eğitimi ve müfredatı geliştirmesi hiç şüphesiz din eğitiminin kontrolünü ve kalitesini yükseltecektir.

Müslümanların kendi aralarında bir uzlaşma zemini oluşturmaları ve bunun için de öncelikle insan ürünü olan bütün dini akımların var oldukları gerçeğinin kabul edilmesi gerekmektedir. Her hangi bir mezhebi, cemaati veya sufi akımı yok sayan veya yok etmeyi hedefleyen bir anlayışla uzlaşma sağlanamaz. Her dini akım sadece kendi görüşünün doğru olduğunu düşündüğü ve ortak payda da değil de kendi görüşleri etrafında uzlaşmayı aradığı sürece ortak zemin oluşturulamayacaktır. Ortak zemini ortadan kaldıran “ben ve öteki” mantığı kendi dini akımın dışındaki dini akımların varlığına tahammülü zorlaştırmaktadır.

Farklılıkların zenginlik olarak anlaşılması uzlaşmaya kapı aralayacaktır. Her dini akım İslam düşüncesinin gelişmesine katkısı bakımından değerlendirmeye tabi tutulmalıdır.

Radikal dini akımların öncelikli hedefleri arasında Balkan müslümanlarını Hanefi mezhebinden kopartarak kendi radikal anlayışlarını benimsetmek ve bu anlayışı da İslamın en saf ve temiz yüzü olarak göstermek çabası içindeler. Fakat bu gruplar tarafından propagandası yapılan din anlayışının Balkanlar'daki yerleşik din ve İslam anlayışı ile derin bir çatışma içinde olduğu gözlemlenmektedir. Buna rağmen bu anlayışın bir noktaya kadar, özellikle de genç kuşaklar arasında, başarılı olduğunu söylemek mümkündür.

Bu araştırmada, ülkemizde de etkileri olduğuna inandığımız ve özellikle gençlerimizi hedef alan bu dini akımların faaliyetleri ve temel görüşleri incelendi. Farklı dünya görüşüne sahip olan bu dini akımların aynı temel özelliklere sahip olduklarını iddia etmek mümkün olmasa da savundukları görüşler genelde aynı temel esaslara dayanmaktadır. Komünist sistemin çöküşünden sonra, 1990'lardan itibaren ülkemizde ortaya çıkan, bu dini akımların çoğu dini/siyasi güç ve aynı zamanda büyük bir rant peşinde oldukları görülmüştür.

Son olarak şunu söylememizde fayda var, dini nitelikli görüş ayrılıklarının çoğunun temelinde, çıkarlar ve siyaset yatmaktadır. Tarihi yeniden okuduğumuz zaman, bu görüş ayrılıklarının geleceğe taşınmasının pek de anlamlı olmadığını farketmekte gecikmeyeceğiz. Farklılıkları zenginlik olarak algılayabilmenin yolu da buradan geçmektedir. Dini akımların din gibi algılayanlar asla ortak paydayı bulamazlar. Bir arada yaşamının temel ortak paydasını yitirenler, tarihin karanlıklarında kaybolmaya mahkum olurlar.

BİBLİYOGRAFYA:

- AKALIN, Şükrü Haluk, **Saltuk-Name**, Kültür ve Turizm Bakanlığı yayınları, C. I, 1987, C. II, 1988, C.III, 1990, Ankara.
- AKARSLAN, Mediha, **Bosna Hersek ve Türkiye**, Alternatif Üniversite, Ağaç Yayınları, İstanbul 1992.
- AĞANOĞLU, H.Yıldırım, **Üsküp Kitabı**, 2.b., Fide yayınları, İstanbul, 2008.
- ALİU, Bahri, "Medreseja Nêpër Vite", **el-Hilal**, nr.31-32, Ekim-Kassım, Üsküp, 1991.
- ALİ KİRMAN, Mehmet, "Batıda Ortaya Çıkan Yeni Dini Hareketlerin Karakteristik Özellikleri", **Uluslararası Avrupa Birliği Şurası Tebliğ ve Müzakereleri**, I, 2000, Ankara.
- ALPER, Ömer Mahir **Batı'da Din Çalışmaları**, Metropol Yayınları, 2002, İstanbul.
- ALP, İlker, "Makedonya Üzerindeki Mücadeler Ve Makedonya Cumhuriyeti", **Makedonya Sorunu Düünden Bugüne**, der. Murat Hatipoğlu, Avrasya Stratejik Araştırmaları Merkezi yay., Ankara, 2002.
- ARSLAN, Mustafa, "Değişim Sürecinde Yeni Dindarlık Formları: "Yeni Çağ" İnanışları Örneği", **Değerler Eğitim Dergisi**, 4 (11), 10.
- ARİF, Kadr, **Bağımsızlıktan Günümüze Makedonya'da Din Eğitimi (1991-2010)**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi), U.Ü., Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa, 2010.
- ARUÇI, Muhammed, "Eski Yugoslavya II", **Günümüz Dünyasında Müslüman Azınlıkla**, İSAM yay., III. Kutlu Doğum İlmî Toplantısı, Tebliğler, İstanbul, 8-9 Mayıs 1998.
- ARONSON, Elliot, vd., **Sosyal Psikoloji**, çev. Okhan Gündüz, 7.b., Kaknüs yay., İstanbul, 2010.
- ARMAOĞLU, Fahir, **19. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1789–1919**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1997.
- ARNAVUTLUK İSTATİSTİK DAİRE BAŞKANLIĞI, **"Religious Affiliation In Albania 1923-2011"**, XML, N3, Tiran, 2011.
- ARONSON, Elliot vd., **Sosyal Psikoloji**, çev. Okhan Gündüz, 7. Kaknüs yay., 2010, İstanbul.
- ASIM BEY, Salih, **Üsküp Tarihi ve Civarı**, Rumeli Araştırmaları Merkezi yay., İstanbul 2004.
- AYDINALP, Halil, **İntihar Eylemleri Ekseninde Din ve Terör**, Birleşik Dağıtım Kitabevi, 2012, Ankara.

- BARKAN, Ömer Lutfi, "İstila Devrinde Kolonizator Türk Dervişleri ve Zaviyeler", **Vakıflar, Dergisi**, S. II, Ankara, 1964.
- BALCI, Bayram, **Orta Asya'da İslam Misyonerleri Fethullah Gülen Okulları**, İletişim Yayıncılık, İstanbul, 2005.
- BALOĞLU, Adnan Bülent, "Tarihi Selefilik'in İzinde Yolunu Şaşırınlar Neoselefilik", **İslam Dünyasında Yeni Dini Anlayışlar**, Diyanet, Aylık Dergisi, S.293, Mayıs 2015, Ankara.
- EI-BEHİJE, M., "Muhammed b. Abdulvehhab", *İslamsak Misao*, S.27, Sarajevo, 1981.
- BECRİBEGOVIC, Edah, **Organizacija İslamske Zajednice u SFRJ**, Gazi Husrevbegova Medresa, Saraybosna, 1981.
- BİÇER, Ramazan, "Kutsal Kitaplarüstü Apokratik KutsalBilgi Kitabı", **Kelâm Araştırmaları Dergisi**, V - 1, Ankara, 2007.
- BODUR, EZBER Hüsni, "Küreselleşme Bağlamında Batıda Ortaya Çıkan Yeni Dinî Hareketler ve Türk Toplumuna Etkileri", **Uluslararası Avrupa Birliği Şurası Tebliğ ve Müzakereleri**, C.I, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2000.
- BODUR, Ezber Hüsni "Küreselleşmenin Dini Alandaki Etkisi ve Ulus-Devlet", *KSÜİFD*, C. IV, Kahramanmaraş, 2004.
- BOZKURT, Giray Saynur, "Tito Sonrası Dönemde Eski Yugoslavya Bölgesindeki Türkler Ve Müslümanlar", **Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi**, S.10/2, Kış 2010, İzmir.
- BRUNİNESSEN, Martin Van, "Orgjina Dhe Zhvillimi I Urdherave Sufi Në Azine Juglindore", **Studia İslamska**, Gazeta İndoneziane Per Studime İslame, 1 Nisan-Haziran 1994.
- BOUGAREL, Xavier, "İslam and politics in the post-communist Balkans (1999-2000)", **New Approaches to Balkans Studies**, ed. Dimitri Keridis ve Charles Perry, Dules: Baressey's.
- BULAÇ, Ali, **Din-Kent ve Cemaat Fethullah Gülen Örneği**, Ufuk Kitap, İstanbul, 2007.
- BÜYÜKKARA, Mehmet Ali, "11 Eylülle Derinleşen Ayrılık:Suudi Selefiyye ve Cihadi Selefiyye", **Dini Araştırmalar**, C.8, S.20, İstanbul, 2004.
- BÜYÜKKARA, Mehmet Ali, "Biz Artık O Sapkınlardan Değiliz: Selefilik'in Selefilikten Teberrileri Üzerine Değerlendirmeler", **İslâmiyât**, C.10, S.1, Ankara, 2007.
- BÜYÜKKARA, Mehmet Ali, "Dini Grup Yapılarında Dine İlişkin Muhtemel Anlama ve Temsil Sorunları", **Usûl Dergisi**, Ocak-Haziran, 2007.
- BÜYÜKFIRAT, Hamdi, "Balkanlar'ı Tehdit Eden Tehlike: IŞİD", **Panorama Khas**, KHÜD, S.13., 2014, İstanbul, 2014.
- CASTELLAN, Georges, **Balkanlar'ın Tarihi**, çev: Ayşegül Yaraman, Milliyet yayınları, İstanbul 1995.

- CLAYER, Nathalie, "Bektaşılık ve Arnavut Ulusçuluğu", **Toplumsal Tarih**, çev. Orhan Koloğlu, S.2., Şubat, 1994.
- ÇAHA, Ömer, "Ana Temalarıyla 1980 Sonrası İslamî Uyanış", **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce**, C. 6, İslamcılık, İletişim yayınları, İstanbul, 2004.
- ÇAKIR, Ruşen, **Ayet ve Slogan**, Metis yayınları, İstanbul, 1990.
- ÇELENK, Mehmet, **Muhammed B. Abdulvehhab'ın Hayati ve İtikadi Görüşleri**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri, Kelam Bilim Dalı, İstanbul, 1999.
- ÇAĞ, Galip, "Osmanlılar Balkanlar'ı Fethinde İslam Kimliğinin Etkisi/Katkısı", **Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitü Dergisi**, S. 3(2), Çankırı, 2012.
- DARKOT, Besim, "Balkan", **İslam Ansiklopedisi**, Maarif Matb., İstanbul, 1943.
- DEMİR, Ö.- ACAR, M., **Sosyal Bilimler Sözlüğü**, Adres yayınları, İstanbul, 1992.
- DİRİMTEKİN, Feridun, "Muassır Bizans kaynaklarına göre Osmanlıların Rumeli’ye geçişi ve Yerleşimleri", **VII. Türk Tarih Kongresi**, 25-29 Eylül 1970, Ankara, 1973.
- DİMEVSKİ, Slavo, **Crkovnata Itorija Na Makedonskiot Narod**, Skopje, 1965.
- EFE, Adnan, "Küreselleşme Yeni Dini Hareketler ve İnternet", **Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyât Fakültesi Dergisi**, Isparta, 2009, 4.
- EFE, Adem, "Dini Gruplaşma ve Cemaatleşme Olgusunun Sosyolojik Açıdan İncelenmesi", **Toplum Bilim Dergisi**, 2008, Isparta.
- EFE, Adem, "Türkiye’de Dini Grupların Çevre Ve Çevre Sorunlarına İlişkin Görüşleri (İskenderpaşa Cemaati Örneği)", **Sosyoloji Derneği**, VI. Ulusal Sosyoloji Kongresi, "Toplumsal Dönüşümler Ve Sosyolojik Yaklaşımlar", Adnan Menderes Üniversitesi, Aydın, 2009.
- EMİROĞLU, Kudret - AYDIN, Suavi, **Antropoloji Sözlüğü**, Bilim ve Sanat Yay., 2003, Ankara.
- ENGÜLLÜ Avni, "Din Eğitimi", **Hilal Gazetesi**, yıl 18., no: 119, Üsküp Ocak-Şubat 2005.
- FETAHU, Shaqir, "Fakulteti i Shkencave İslame, Hap Drejtë Perspektivës", **Hëna e Re**, Üsküp, 9 Temmuz 1997.
- FURAT, Ayşe Zişan, "Balkan Ülkelerindeki Devlet Okullarda Din Dersleri", **Journal Of Intercultural And Religious Studies Turkey**, S.2., edt. Hamit ER, İstanbul, 2012.
- FRIEDRİCH-HAACK, W., **Jugendreligionen**, Ursachen Trends Reaktionen, München, 2. Baskı, 1980.
- GÖKDAĞ, Bilgehan A. - KARATAY, Osman, **Balkanlar' El Kitabı**, c. 1.:Tarih, 2.b., Akçağ yay., Ankara 2013.

- GÖMBEYAZ, Kadir, "73 Fırka Hadisinin Mezhepler Tarihi Kaynaklarında Fırkaların Tasnifine Etkisi", UÜİFD, C.14,S.2, Bursa, 2015.
- GÖRGÜLÜ, İsmet vd., **Makedonya**, Harp Akademileri Komutanlığı Ankara, 1993.
- GJİNİ, Gasper, **İpeshkvia Shkup-Prizren Nöpër Shekuj**, Drita, Ferizaj, 1992.
- GÜNAY, Ünver, **Din Sosyolojisi**, İnsan Yayınları, İstanbul, 1998.
- GÜNDÜZ, Şinasi, "Dinin Anlam ve Değeri", **Yaşayan Dünya Dinleri**, 3.baskı, Diyanet İşler Başkanlığı, Ankara, 2010.
- GÜÇ, Ahmet, **Dinlerde Mabed ve İbadet**, , Ensar Neşriyat yay., İstanbul, 2005, 23.
- HANDZİÇ, Mehmed, **İslamizacija Bosne i Hercegovine**, İslamska Dionička Štamparija, Posebno izdanije, Sarajevo 1940.
- HACISALİHOĞLU, Mehmet, "Makedonya", **İslam Ansiklopedisi**, T.D.V., C.27, İstanbul, 2003.
- HADZİJAHİÇ, Muhamed, **İslam i Muslimani u Bosna i Hercegovina**, Saraybosna, 1997.
- İBRAHİM, Mehmet, "Eski Yugoslavya Sınırları Dâhilinde Tarikat Hareketlerinin Tarih İçindeki Gelişimi ve Önemi", **Vakıflar Dergisi**, Ankara 1994, sayı 24,
- İBRAHİMİ, Mehmed, "Makedonya'da İslam Kültürünün Yerleşmesi", **el-Hilal**, Üsküp, 1 Ocak, 1990.
- İBRAHİMİ, Mehmet, "Eski Yugoslavya'da İslam Kültürünün Yerleşmesinde Tarikatların Önemi", **İslami Araştırmalar Dergisi**, C.6., S.4, İstanbul, 1992.
- İBİŞ, Mevludin, "Komünizmin Düşüşünden Sonra Makedonya", **Bilim ve Sanat Vakfı**, Bülentin, 10 Ocak 2009, İstanbul.
- İBRAHİMİ, Nexhat, **İslami Në Trojet İliro-Shqiptare Gjatë Shekujve**, Logos-A, Shkup, 1999.
- İBRAHİMİ, Nexhat, **İslami Në Balkan Para Shekullit XV**, 2.b. Zëri İslam, Prizren, 2000.
- İBRAHİM, Nexhat, **Kontaktet E Para Të İslamit Me Popujt Ballkanikë Në Periudhën Paraosmane**, Logos-A, Shkup, 1997.
- İLBEĞİ, Hamza, "Dağılan Yugoslavya – Kosova Ekseninde Türk Olma Bilinci", **Avrupa'dan Asya'ya Sorunlu Türk Bölgeleri**, der. Bekir Günay, IQ Yayıncılık, İstanbul, 2005
- İLJEVSKİ, Done, **Smislata Na Nekoi Otpori Aftokefalnosta Na MPC**, Institut Za Naciolnalna Istoria, Skopje, 1970.
- İNALCIK, Halil, **Türkler ve Balkanlar**, Balkanlar Orta Doğu ve Balkan İncelemeleri Vakfı Yayını, İstanbul 1993.
- İZETİ, Metin, **Balkanlar'da Tasavvuf**, İnsan Yayınları, İstanbul, 2013.

- İZETİ, Metin, "Arnavutlar ve Bektaşilik", **Uluslararası Bektaşilik ve Alevilik Sempozyumu I - Bildiriler ve Müzakereler**, Isparta, 28-30 Eylül 2005.
- İZETİ, Metin, **Makedonya'da Bektaşilik**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir 1998.
- JAZEXHI, Olsi, "Varlık ve Yokluk Arasında Arnavutlar ve İslam", (Çev Gürkan Biçen), **Müslüman Arnavutluk**, Haziran 2006.
- KARİQ, Enes & Çançar, Nusret, **Fundamentalizmi İslam Ç'është Ky?**, Logos A, 2011, Tiranë.
- KALAFAT, Yaşar, "Makedonya Türkleri Arasında Yasayan Halk İnançları", **Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı**, İstanbul, 1994.
- KARPAT, Kemal H., "Balkanlar", TDV İslam Ansiklopedisi, C.5, İstanbul, 1992.
- KARAMAHMUT, Rıfat, **Makedonya Müslüman Azınlıkları Dini Kurumları Ve Çağdaş Sorunları**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2006.
- KALYONCU, Hamdi, **Liderlere Tapınma Psikolojisi**, Marifet yay., İstanbul, 2001.
- KARATAY, Osman, "Orta çağ'da Makedonya: bir siyasi coğrafyanın süreklilik öyküsü", der. Murat Hatipoğlu, **Dünden Bugüne Makedonya Sorunu**, B.A.D., S.6, ASAM Yayınları, Ankara, 2002.
- KEVERİ, Muhammed Zahid, "Mezheplerin Doğuşuna Bir Bakış", çev. Seyit Bahçıvan, SÜİFD, S.12, Konya, 2001.
- KILIÇ, Ahmet Faruk, "Din Sosyolojisinde Dini Grup Tipolojileri", **Değerler Eğitimi Dergisi**, S.13, İstanbul, 2007.
- KIRBAŞOĞLU, Mehmet Hayri "Maziden Atiye Selefi Düşüncenin Anatomisi", **İslamiyat**, C.10, S.1, Ankara, 2007.
- KİRMAN, Mehmet Ali "Küreselleşme Sürecinde Dini Pazarlar", **İslamiyat**, C. 8, S. 1, Ocak- Mart, 2005.
- KİRMAN, Mehmet Ali, "Yeni Dini Hareketleri Tanımlama Problemi ve Tipolojik Yaklaşımlar", **Din bilimleri Akademik Araştırma Dergisi**, III-4, Samsun, 2003.
- KİRMAN, Mehmet Ali, **Din Sosyolojisi Terimler Sözlüğü**, İstanbul, 2004.
- KİRMAN, Mehmet Ali, "Batıda Ortaya Çıkan Yeni Dinî Hareketlerin Karakteristik Özellikleri", **Uluslararası Avrupa Birliği Şurası Tebliğ ve Müzakereleri**, Ankara, 2000, I, 317.
- KİEL, Michael "Sarı Saltık ve Erken Bektaşilik Üzerine Notlar", **Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi**, yıl 2,11,19, Aralık 1980.
- KOKA, Secaettin, "Sosyalist Yugoslavya Dönemi", **Balkanlar' El Kitabı**, edt. Bilgehan A.Gökdağ-Osman Karatay, C.2:Çağdaş Balkanlar, 2.b., Akçağ yay., Ankara 2013.

- KÖSE, Ali, **Milenyum Tarikatları; Batı'da Yeni Dini Akımlar**, Timaş yay., İstanbul, 2011.
- KONURALP, Okan, "Türkiye'nin Tarikat Ve Cemaat Haritası", 17 Eylül 2006, Hürriyet Gazetesi.
- KURSANI, Shpend, "Raport për shkaqet dhe pasojat e përfshirjes së qytetarëve të Kosovës si luftarë të huaj në Siri dhe Irak", **Kosovar Center for Security Studies**, Nisan, 2015.
- LALAJ, P., **Feja dhe gjuha shqiptare**, Studime Historike , nr. 39. Tirane,1969.
- MARDIN, Şerif, **Religion And Social Change In Modern Turkey: The Case Of Bediuzzaman Said Nursi**, State University of New York Press, 1989.
- MANDACI, Nazif - ERDOĞAN, Birsen, "Balkanlar'da Azınlık Sorunu: Yunanistan, Arnavutluk, Makedonya ve Bulgaristan'daki Azınlıklara Bir Bakış", **Stratejik Araştırma Etutler Milli Komitesi (SAEMK)**, S.5, Ankara, 2001.
- MİFTARİ, Faik, "Jeta fetare dikur gjate kohes komunizmit dhe tani ne sistemin kapitalist", 27 Şubat 2010.
- MERANKİ, Ahmet, **Balkan Mezalimi**, Timaş Yayınları, İstanbul, 1993.
- MİLOSHEVKSA, Tanja, "Verski Sekti Kako Faktor Na Globalnata Bezbednost", Skopje, 2014.
- MUSAJ, Fatmire, "Organizimi Institucional i Sektit Bektashian Ne Shqiperi ni vitet 1920-1939", **Feja kultura dhe Tradita Nder Shqiptaret (Uluslararası Sempozyum Bildirileri)**, Priştine, 1995.
- NIKOLOVSKI, Slave -Katin, "MPS-Trieset godini avtokefalnost", **Makedonija** (Ilustrirano spisanie na Maticnata na iselenisite od Makedonija), nr.531/VII, 1997.
- ORTAKOVSKI, Vladimir, **Minorities in the Balkans**, Skopje 1998.
- ONAT, Hasan, "İslam'da Yeniden Yapılanma Üzerine", AÜİFD, Özel Sayı, C.39, S.2, Ankara, 1999.
- OCAK, Ahmet Yaşar, "Sarı Saltık", **Popüler İslam'ın Balkanlar'daki Destanı Öncüsü**, Ankara, 2003.
- OKIÇ, Tayyib, "Sarı Salltuk'a Ait bir Fetva", A.Ü.İ.F.D.,S.1, Ankara, 1952.
- OHRDİSKİ, Arhiepiskop - MIHAIL, Makedonski, **Naseto Sveto Pravoslavie**, Matica Makedonska, Skopje, 1996.
- ÖNGÖREN, Reşat, "Süleyman Hilmi Tunahan", TDV İslam Ansiklopedisi, C.41, 2012, İstanbul.

- ÖKTEM, Kerem, "New Islamic actors after the Wahhabi intermezzo: Turkey's return to the Muslim Balkans", **European Studies Center**, University of Oxford, Aralık, 2010.
- ÖZKAN, Ali Rafet, **Kıyamet Tarikatları Yeni Dini Hareketler**, IQ Kültür Sanat Yay., İstanbul, 2006.
- ÖZDAMAR, Mustafa, **Üstazımız Süleyman Hilmi Tumahan**, Kırk Kandil Yay., İstanbul 1995.
- ÖZER, Salih, "Selefi Düşüncede Nakil/Rivayet Algısı: İbn Teymiyye Örneği", **İslamiyat**, C.10, S.1, 2007, Ankara.
- ÖZERVARLI, M.Sait, "Selefiyye", TDV İslam Ansiklopedisi, C.36, 2009, İstanbul.
- ÖZTÜRK, Yaşar Nuri, **Tasavvufun Ruhu ve Tarikatlar**, Sidre yayıncılık, İstanbul, 1988.
- PANOV, Branko, **İstoriya**, Üsküp, 1992.
- PANOV, Branko, **İstoriya Na Makedonskiot Narod**, Vol. I, Madekonija Od Praistoriskoto Vreme Do Potpaganjeto Pod Turska Vlast (1371 godina). Skopje: Institut Za Nacionalna Istoriya, 2000.
- PAJAZITI, Ali, **Maqedonia Në Periudhën E Tranzicionit Shoqëror (1990-1997) Rini Universitare Dhe Religjioni**, Logos A, Shkup, 2003.
- POPOVIĆ, Aleksandar, **Balkanlar'da İslam**, İnsan Yayınları, İstanbul, 1995.
- POULTON, Hugh "Islam, Ethnicity and State in the Contemporary Balkans", Hugh Poulton, Suha Taji-Farouki (der.), Muslim Identity and the Balkan State, Londra, Hurst & Company, 1997.
- PİRRAKU, Muhamet, "İslami Dhe Muslimanët Në Balkan", **el-Hilal**, Üsküp, 26 Mayıs 1991.
- PESKES, Esther, "XVIII. Asırda Tasavvuf ve Vehhâbilik", Çev: Mehmet Çelenk, C.12, S.2, Bursa, 2003.
- POST, Jerold M. & ROBİNS, Robert S., **Politik Paranoya**, Doğan Kitap, İstanbul, 2000.
- Popis Na Naselenieto, Domakinstvata i Stanovite vo Republika Makedonija** (Makedonya Cumhuriyeti Daire İstatistiki Enstitüsü), Kitap XI, Üsküp, 2005.
- RADIÇ, A., "Naşi Turci", **Novi Behar**, S. XIII, Sarajevo, 1940.
- RAMADANI, Naser, **Depertimi Osman Ne Maqedoni Dhe Zhvillimi i Arsimit İslam Gjate Shekujve XV-XVI**, Üsküp, 1998.
- REXHEPI Baba, **Mistiçizma İslame dhe Bektashizmi**, Tirana, 1995.
- RODNEY, Stark - SIMS BAINBRIDGE, William, A Theory of Religion, New York: Rutgers University Press. 1987.

- SAATÇI, M.B., "Osmanlı İmparatorluğu'Nun Son Döneminde Makedonya Sorunu", **Makedonya Sorunu Düünden Bugüne**, ed. Murat Hatipoğlu, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi (AVSAM) , Ankara, 2002.
- SANCAR, Faruk, "İslam Dünyasında Yeni Dini Hareketler", **İslam Dünyasında Yeni Dini Anlayışlar**, Diyanet, Aylık Dergisi, S.293, Ankara, Mayıs 2015.
- SARAÇ, Tahsin, **Büyük Fransızca-Türkçe sözlük**, TDK, Ankara, 1976.
- SARIKCIOĞLU Ekrem, "Yeni Dini Akımlar", **Dinler Tarihi Araştırmaları-II**, Sempozyum: (20-21 Kasım 1998, Konya), Ankara, 2000.
- SEVGİ, Abdullah, "Yeni Dini Akımların Temel Görüşleri Ve İslam", (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Yüzüncü Yıl Üniverstesi, Van, 2011.
- SİTEMBÖLÜKBAŞI, Şaban "Süleyman Hilmi Tunahan - Süleyman Efendi Cemaati", TDV İslam Ansiklopedisi, C.41, İstanbul, 2012.
- SMOJLOVIC, Ahmet, **Muslims in Yugoslavia Journal of Institution of Muslim Minority**, II/I, Jeddah 1979.
- SOLBERG, Anne Ross, "The Role of Turkish Islamic Networks in the Western Balkans", ed. De Gruyter Oldenbourg, **Balkan Muslims and Islam in Europe**, Southeast Europe Journal of Politics and Society, Südos-Europa, Nisan, 2007, Almanya.
- SONYEL, Salahi R., **Minorities and the Destruction of the Ottoman Empire**, Türk Tarih Kurumu yay., Ankara 1993.
- SULUOCA, Murtaza, "Makedonya Müslümanları", **Balkan Mektubu Dergisi**, sayı 16-17, 2005, Ankara.
- STOJANOVSKI, Aleksanda, **Gradovite Na Makedonija Od Krajot Na XIV. Do XVI. Vek**, Üsküp, 1981.
- STOJANOV, Kiro, **Povijesno-Pravni Razvoj Katolicki Crkve Bizantisko-Slavensko Obreda u Makedoniji**, Krscanska Sadasnjost, Zagreb, 1990.
- SULOCA, Veseli Hacer, **Makedonya Devlet Okullarında Din Dersleri**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi), Ankara Üniversitesi S.B.E., Ankara, 2005.
- ŞENTÜRK, Ünal, "Değişim Sürecinde Cemaatleşme ve Yeni Cemaatler", **Toplumsal Yapı**, ed.:Yaşar Kaya, Turan Yay., 2005, İstanbul.
- ŞUKAROVA, Aneta, **İstorija Na Makedonskiot Narod**, Institut za nacionalna İstorija, Skopje, 2008.
- TAYFUR, Hamdi, "Cemaatlerin Yapısal Özelliklerindeki Akıldışlıklar", **İslami Yorum Dergisi**, 2012 Bahar, 9. Sayı, İstanbul, 2012.
- TEZİÇ, Erdoğan, **Anayasa Hukuku**, 9.b., Beta Yayınları, Eylül 2004.
- TERZİ, Duran, III. "Din Şurası", **Tebliğ ve Müzakereleri**, Diyanet İşler Başkanlığı Yayınları, 20-24 Eylül 2004, Ankara.

- TEBER, Ömer Faruk, "Mezhepleri Ortaya Çıkış Nedenleri", **İslam Mezhepleri Tarihi**, Anadolu Üniversitesi İlahiyat Önlisans Programı, ed. Mehmet Ali Büyükkara, Eskişehir, 2010.
- TİRTA Mark, "Prania e Kultures Arabo-İslame ne Mite, Rite e Besime Popullore Shqiptare", **Arnavutlar Arasında İslam Kültürü Uluslararası Sempozyumu**, Priştine 1995.
- TOPALOĞLU, Bekir, "Fırka", TDV İslam Ansiklopedisi, C.13, 1996, İstanbul.
- TURAN, Ömer, "Balkan Türklerinin Dini Meseleleri", **Türk Dünyasının Dini Meseleleri**, TDV yayınları, 1998, Ankara.
- TURAN, Ömer, "Geçmişten Günümüze Bulgaristan Türkleri", **Balkan Türkleri Balkanlar'da Türk Varlığı**, Der. Erhan Türbedar, ASAM yay., Ankara 2002.
- TURAN, Ömer, "Makedonya'da Türkler", **Dünden Bugüne Makedonya Sorunu**, Der: Doç.Dr. Murat Hatipoğlu, ASAM yayınları, 2002, İstanbul.
- TURAN, Ahmet, "İslam Mezhepler Tarihi Araştırmalarında Tekip Edilmesi Gereken Yollar", **Günümüz Din Bilimleri Araştırmaları Ve Problemleri Sempozyumu**, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Yayın no:55, Samsun, 1989.
- TURAN, Ahmet, "Said-i Nursi ve Nurculuk", OMÜİFD, S.10, Samsun, 1998.
- TURAN, Ahmet, "Suleymancılık", OMÜİFD, S.9, Samsun, 1997.
- TÜRKEŞ, Mustafa, "Yugoslav Devletinin Kuruluşu ve Krallık Dönemi", **Balkanlar' El Kitabı**, ed. Bilgehan A. Gökdağ & Osman Karatay, c.2:Çağdaş Balkanlar', 2.b., Akçağ yay., 2013, Ankara.
- TÜRKDOĞAN, Orhan, "Türk Toplumunda Yeni Dinî Hareketler ve Cemaatlaşma", AÜİFD, Özel Sayı, Cumhuriyetin 75. Yıldönümüne Armağan, Ankara Üniversitesi Basımevi, 1999, Ankara.
- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, **Osmanlı Tarihi**, Türk Tarihi Kurumu, Ankara 1972.
- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, "Murad I", **İslam Ansiklopedisi**, C.VIII, Maarif Bakanlığı, Ankara ve İstanbul, 1940.
- ÜZÜM, İlyas, "Mezhep", TDV İslam Ansiklopedisi, c.29, İstanbul, 2013.
- ÜZÜM, İlyaz, "Kelam-Mezhepler Tarihi İlişkisi Açısından Günümüz Türkiye'sinde Dini Akımlar ve Din Aleyhtarı Yazarlar", **İlahiyat Fakülteleri Kelam Anabilim Dalı Eğitim-Öğretim Eşlemleri Ve Koordinasyon Toplantısı-II**, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, No: 149, İstanbul, 1998.
- VEİNSTEİN, Gilles - POPOVİC, Aleksandre, **İslam Dünyasında Tarikatlar**, İstanbul Tasavvuf Araştırmaları Merkezi, İstanbul, çev. Osman Türer, İstanbul, 2004.
- YAVUZ, Hakan, **İdentiteti İslam Politik në Turqi**, Oxford: Oxford University Press, 2003.

YÜCEL, Yaşar, “Balkanlar'da Türk Yerleşmesi ve Sonuçları”, **Bulgaristan'da Türk Varlığı**, 1985, Ankara.

YILMAZ, Nuri, **Allah Yolunda Yürürken**, Mana yay., İstanbul, 2008.

Röportajlar:

* Makedonya Diyanet İşler Başkanlığı Başkanı sn. Süleyman Redjepi 06.02.2015 tarihinde röportajı Üsküp'te "İslami Bilimler Fakültesi" binasında gerçekleştirdik.

* Prof.Dr. Ali Payaziti: Kalkandelen'de "Güney Doğu Avrupa Üniversitesi" öğretim üyesidir. Röportajı 10.02.2015 tarihinde "Güney Doğu Avrupa Üniversitesi" binasında gerçekleştirdik.

Web Siteler:

www.hudayivakfi.org (Erişim, 14.06.2015).

www.telegrafi.com/lajme/vehabizmi-ne-kosove-2-18605.html (Erişim, 21.03.2015).

www.evropaelire.org/content/article/24402461.html (Erişim, 10.03.2015).

www.bbc.com/news/world-europe-20629893 (Erişim, 21.03.2015).

www.ibtimes.co.uk/bosnia-attack-embassy-apologise-islam-522246(Erişim, 21.03.2015).

www.worldpress.org/Europe/3641.cfm (Erişim 20.05.2015).

www.bozzkurtt.blogcu.com/turk-tarihi-osmanli-imparatorlugu-3-bolum/669946 (Erişim 01.04.2015).

www.dritaislame.al/vehabizmi-nje-kercenim-ne-ballkan/ (Erişim,10.05.2015).

www.balkanpazar.org/haberler122.asp?id=180 (Erişim;04.06.2015).

www.rijaset.ba/english/index.php./component/content/article/2-uncategorised/265-report-on-islamophobia (Erişim; 10.05.2015).

ÖZGEÇMİŞ

Adı, Soyadı	NESİBE		KAMBERİ
Doğum Yeri ve Yılı	STRİMNİCE/TETOVO/MAKEDONYA		08.05.1988
Bildiği Yabancı Diller	Makedonca		Yüksek
ve Düzeyi	İngilizce		Orta
	Arapça		Orta
Eğitim Durumu	Başlama - Bitirme Yılı		Kurum Adı
Lise	2002	2006	İ. H. L. "İSA BEG" - Üsküp / MKD
Lisans	2006	2010	İslami Bilimler Fakültesi - Üsküp / Makedonya
2. Lisans	2006	2010	Tetova Devlet Üniversitesi / Eğitim Fakültesi - Sınıf Öğretmenliği - Tetovo / Makedonya
Yüksek Lisans	2012	2015	U.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü
Doktora			
Çalıştığı Kurum (lar)	Başlama - Ayrılma Yılı		Çalışılan Kurumun Adı
1.			
2.			
3.			
Üye Olduğu Bilimsel ve Mesleki Kuruluşlar	Balkan Araştırma Derneği - Bursa		
Katıldığı Proje ve Toplantılar			
Yayımlar:			
Diğer:			
İletişim (e-posta):	n.kamberi@hotmail.com		
	Tarih 2015	
	İmza		
	Adı Soyadı	NESİBE KAMBERİ	